

André Gorz

Arbetarrörelsen i överflödets samhälle

Originalalets titel: "Stratégie ouvrière et néo-capitalisme" (1964)

Översättning: Olle Moberg

1:a svenska upplagan 1965, 2:a 1970

Innehåll

En offensiv strategi.....	1
Inledning.....	1
1. Utöver lönerna.....	9
2. Arbetsförhållandena	15
3. Arbetets mening	23
4. Arbetskraftens reproduktion: Konsumtionsmodellen	30
5. Den utvidgade reproduktionen av arbetskraften: Civilisationsmodellen	39
Arbetarrörelsen och EEC	49
1. Monopolens Europa	50
2. Arbetarnas Europa.....	62

Om författaren

Den österrikisk-franska socialistiska teoretikern André Gorz¹ (1923-2007) förespråkade en "revolutionär reformpolitik", en socialistisk strategi som gick ut på att genom genomgripande s k *strukture reformer* omvandla det kapitalistiska samhället. Gorz, som på 1960- och 1970-talet tillhörde den s k nya vänstern, var också en av de första socialistiska tänkare som förknippades med det som idag kallas för ekosocialism.²

Gorz strategiska inriktning var givetvis inte kontroversiell och fick utstå mycken kritik, men hans idéer är fortfarande tänkvärda och värda att studera och debattera. Se även artikeln [André Gorz' icke-reformistiska reformer visar hur vi kan förändra världen idag](#) av Mark Engler och Paul Engler.

För fler texter om socialistisk strategi, se avdelningen [Strategi och taktik](#) på marxistarkivet.

¹ Även känd under pseudonymerna *Michel Bosquet* och *Gérard Horst*

² Se [Ekologin och friheten](#)

En offensiv strategi

Inledning

För det stora flertalet, det arbetande folket, har *socialismen* aldrig någonsin, i något land, framstått som en tvingande nödvändighet. Mellan primitiv revolt mot det bestående samhället och en medveten vilja att förändra samhället har aldrig funnits någon *direkt* länk. Inte ens de organiserade arbetarnas missnöje har *spontant* medfört en analys av de samhälleliga orsakerna till att deras levnads- och arbetsvillkor ännu i dag, i välfärdens samhälle, fortfarande måste betraktas som odrägliga. I detta avseende har ingenting förändrats sedan Marx eller Lenin eller Pecqueur.

Men vad som förändrats är att revolten mot samhället i de industrialiserade kapitalistiska länderna förlorat sin *naturliga grundval*. Så länge nöden – d.v.s. avsaknaden av livets nödtröft – var ett massfenomen, var en revolutionär omstörtning av samhället lika nödvändig som självklar. Proletärer och fattiga bönder behövde inte veta vad slags samhälle de ville bygga för att uppressa sig mot det bestående. Det kunde inte bli värre än vad det var. De hade ingenting att förlora. Men i de rika länderna i dag är detta inte lika självklart.

Den permanenta nöden finns kvar, men i Västeuropa liksom i USA är det ”bara en femtedel” av befolkningen som lider av den. Och denna befolkning är inte homogen, den är koncentrerad till vissa *landsändar* och till vissa *befolkningsskikt* som inte är representativa för sin *klass*: småbönder i avlägsna landsändar, åldringar, arbetslösa, okvalificerade arbetare etc. Dessa skikt är oförmögna att organisera sig och därmed utöva ett avgörande inflytande på samhället och staten. De har gemensamma behov, men de har inte någon plan för hur deras behov skall kunna tillfredsställas.

Detta är ett av skälen till att nöden inte längre kan tjäna som grundval för kampen för socialismen.

Det finns ännu ett skäl: de arbetare som inte kan tillfredsställa sina *vitala* behov är i praktiken en *eftertrupp*. Den avancerade kapitalismen har inte bara behov av en majoritet av kvalificerade arbetare utan också av konsumenter för sina varor. I den mån kampen för de *elementära* behovens tillfredsställande fortfarande är nödvändig mynnar den inte längre ut i ett radikalt ifrågasättande av det bestående samhället.

Jag skall därför inte upphålla mig vid ”nöden” som grundval för kampen mot kapitalismen utan i stället försöka fastställa vilka nya behov som den kapitalistiska utvecklingen skapar, i vilken omfattning dessa nya behov, i den mån de artikuleras, är lika *angelägna* som de gamla och i vilken utsträckning även de ger upphov till en *radikal* kritik av kapitalismen.

Det väsentliga problemet i föreliggande studie är alltså: vilka behov gör socialismen nödvändig när nöden har spelat ut sin roll; och under vilka förhållanden kan dessa behov bli medvetna behov att radikalt nydana samhället? Reflexioner av denna art leder nödvändigtvis till kritik av talrika aspekter av arbetarrörelsens traditionella strategi. Men det är inte kritiken, utan handgripliga fakta, som gör denna strategi så kraftlös. I utvecklade samhällen, där trycket från de elementära behoven dämpats, kan man inte längre basera socialismens nödvändighet på en enkel *negation* av det bestående systemet, på ett underkännande. Eftersom systemets ”outhärdlighet” inte längre är *absolut* utan *relativ*, är uppställandet av nya mål nödvändiga för att denna outhärdlighet skall bli uppenbar för alla och envar. Och dessa nya mål måste vara *positiva*: de måste för individen visa angelägenheten av de *kvalitativa* behov som den kapitalistiska ideologin ignorerar eller undertrycker, de måste artikulera dessa behov *genom att visa hur de kan tillfredsställas*.

Det räcker inte att hävda att socialismen är något självklart nödvändigt. Denna nödvändighet kommer att inses först om den demokratiskt socialistiska arbetarrörelsen preciserar *vad* socialismen kan ge, *vilka* problem den ensam kan lösa, och *hur* den kan göra det. Det är i dag nödvändigare än någonsin att definiera både ett globalt positivt alternativ till kapitalismen och nya mål som redan nu visar dess innebörd.

Den socialistiska arbetarrörelsens svaghet i alla kapitalistiska länder har varit dess mer eller mindre iögonenfallande oförmåga att förena kampen för socialismen med den dagliga kampen för sociala reformer. Denna oförmåga är framför allt historiskt betingad. Under mer än trettio år predikade kommunisterna katastrofteorin om kapitalismens oundvikliga sammanbrott. I de kapitalistiska länderna har deras politik varit den ”revolutionära väntans” politik. De inre motsägelserna i det kapitalistiska systemet skulle skärpas och arbetarmassornas villkor försämrats. Arbetarnas revolutionära glöd ansågs självklar.

Den perioden har lämnat djupa spår efter sig. Kommunistiska arbetarledare i västländerna fruktar fortfarande att stora politiska och fackliga framgångar skulle utplåna eller avtrubba löntagarnas missnöje och revolutionära glöd. De fruktar att en betydande förbättring av löntagarnas villkor eller partiella segrar inom kapitalismens ram skulle kunna göra kapitalismen ”dräglig” och därigenom starkare (så som fallet är i bland annat de skandinaviska länderna).

Dessa farhågor avspeglar bara teoretisk stelbenthet och brist på fantasi. (Hos socialdemokraterna har socialismen övergivits såväl i teorin som i praktiken.) Under förebärande av att partiella segrar inom kapitalismens ram oundvikligen kommer att ”integreras” av det kapitalistiska samhället har hos kommunisterna och hos vänstersocialisterna en kinesisk mur rests mellan dagens strider och framtida socialistiska lösningar. Vägen mellan nutid och framtid har skurits av. Det verkar som om man ville vänta med problemens lösning tills ”arbetarklassen” har erövrat makten och att det under tiden bara gäller att underhålla missnöjet och den revolutionära lågan.

Men denna attityd leder in i en återvändsgränd. Den revolutionära lågan har sedan länge flämtat i brist på positiva perspektiv och åtgärder. Kapitalismen är förvisso oförmögen att *radikalt* lösa många väsentliga problem som dess egen utveckling skapat. Men den löser dem på *sitt sätt*, genom eftergifter och kompromisser som syftar till att göra den socialt ”dräglig”. Därigenom drivs arbetarrörelsen på defensiven. När den inte försöker genomdriva sina egna lösningar förlorar den initiativet. När den inte *anteciperar* problemen, framlägger lösningar på dem, upphör den att vara den *potentiellt ledande klassen*. Det blir i stället kapitalismen som *beviljar arbetarna kvasilösningar*. Och genom varje beviljad eftergift befäster kapitalismen – som själv får fastställa innehållet och omfattningen av sina åtgärder – sitt försprång och konsoliderar sin maktställning.

Det är likadant med de lokalisering- och sysselsättningsproblem som exempelvis den gemensamma marknaden ger upphov till. Kapitalismen har inga tillfredsställande lösningar på något av dessa problem, inte ens förslag till lösningar. Men den europeiska arbetarrörelsen (ibland med undantag för den italienska) har ännu inte definierat några konkreta lösningar eller tagit upp kampen för dem. Det är anledningen till att den inte ökar sin makt. Det är också anledningen till att den inte övertygar alla dem som inte redan är övertygade om att den, när den väl kommit till makten, kommer att radikalt lösa alla problem. Den förutsätter med andra ord att maktfrågan är löst ”när vi sitter vid makten ...” Men den centrala frågan är för vänsterradikalismen just att skapa medlen och viljan att komma till makten.

Är det möjligt att *inom* kapitalismens ram – alltså utan att först ha störtat den – genomdriva antikapitalistiska lösningar som inte omedelbart införlivas med och underordnas det kapitalistiska systemet? Det är den gamla frågan om ”reformer eller revolution”. Den var

(eller är) av största betydelse när rörelsen kunde (eller kan) välja mellan kampen för reformer och väpnad resning. Det valet föreligger inte längre i Västeuropa. Därför har frågan inte längre formen av ett alternativ; den gäller endast möjligheten av ”revolutionära reformer”, reformer som syftar till en radikal omvandling av samhället. Är sådana reformer möjliga?

Låt oss först reda ut begreppen. Varje kamp för reformer är inte nödvändigtvis ”reformistisk”. Skiljelinjen (som inte är alldeles uppenbar) mellan ”reformistiska” och ”icke-reformistiska” reformer kan definieras på följande sätt:

En reform är ”reformistisk” om dess mål underordnas en given politik och ett givet systems förutsättningar.

Reformismen utesluter a priori målsättningar och krav – hur djupt rotade de än är i behoven – som är oförenliga med systemets fortbestånd.

En reform däremot, som tar sikte på mänskliga behov och krav som inte tillfredsställas inom ramen för ett givet system men som *kan och bör tillfredsställas*, är inte nödvändigtvis reformistisk.

Det utmärkande för icke-reformistiska – alltså antikapitalistiska – reformer är med andra ord att behovens relevans inte görs beroende av kapitalistiska kriterier.³

De är inte en funktion av vad som *kan* vara utan av vad som *bör* vara. Och därigenom blir möjligheten att genomföra dem beroende av politiska och ekonomiska förändringar. Dessa förändringar kan ske plötsligt eller gradvis, men de förutsätter under alla förhållanden en modifikation av de rådande politiska kraftförhållandena i samhället. De förutsätter att arbetarna skaffar sig maktbefogenheter som kan försätta det kapitalistiska systemet i gungning. De förutsätter strukturreformer.⁴

Men kommer inte de maktbefogenheter som arbetarna erövrar inom det kapitalistiska systemets ram att oundvikligen resorberas av kapitalismen och underordnas den?

Frågan är väsentlig för den marxistiska rörelsen, och det enda möjliga svaret⁵, är detta: Risken för underordning föreligger, men *den är inte oundviklig*. Risken måste tas, ty det finns ingen annan lösning. Det revolutionära maktövertagandet kommer inte i fråga, och katastrofteorin

³ Den s.k. ”motplan” som förordas av marxistiska och icke-marxistiska socialister i Frankrike är t.ex. ett omstritt projekt. De franska kommunisterna hävdar att den är ”reformistisk”. Men det är omöjligt att a priori avgöra om så är fallet. Sådan den framläggs i ”Pour un front des travailleurs” (Julliard 1963) syftar den till att fastställa under vilka förhållanden målsättningar baserade i mänskliga behov kan uppnås och hur lång tid det kan ta.

Är det exempelvis ”reformistiskt” att kräva 500.000 nya bostäder per år och en verklig demokratisering av den högre undervisningen? Givetvis inte. Det beror på om man tänker expropriera tomtmarken och socialisera byggnadsindustrin eller om man tänker subventionera den privata företagsamheten och garantera vinsterna med skattebetalarnas pengar.

Det beror också på om man tänker fortsätta att bygga billiga arbetarbostäder hur och var som helst eller om både bostäder och byggnadsföretag skall baseras på optimala mänskliga och sociala kriterier.

Allt efter omständigheterna är målsättningen ”500.000 nya bostäder” antikapitalistisk eller neokapitalistisk.

⁴ Med strukturreform menar jag *inte* en reform som rationaliserar det bestående systemet samtidigt som den existerande maktfördelningen bibehålls. Det är alltså *inte* fråga om att överlåta åt den kapitalistiska staten att ändra systemet.

Med strukturreform menar jag i stället en reform som *genomförs eller kontrolleras av dem som kräver den*. Vare sig strukturreformen avser jordbruket, universiteten, tomtmarken, administrationen, ekonomin etc. innebär den *alltid* skapandet av nya demokratiska maktcentra.

I företagen, skolorna, de kommunala organen etc. medför en strukturreform alltid en *decentralisering* av beslutanderätten, en *inskränkning av statens eller kapitalets makt* och en *utvidgning av folkets befogenheter*.

Med andra ord: en seger för demokratin över profitens diktatur. Ingen nationalisering är i *sig själv* en strukturreform.

⁵ Majoriteten av de italienska marxisterna, kommunister eller vänstersocialister, som Lelio Basso och Vittorio Foa, är ense på den punkten.

leder till arbetarrörelsens upplösning. Den enda tänkbara vägen är att redan nu erövra de maktbefogenheter som kan förbereda löntagarna för ett *effektivt* övertagande av samhällsledningen, och som under tiden tillåter dem att kontrollera och styra samhällsutvecklingen och att installera mekanismer som begränsar eller försvagar kapitalets makt.

Det är alltså inte fråga om ”motkrafternas” berättigande utan om deras *natur* och deras roll i den kapitalistiska staten. Valet står inte mellan löntagarnas oavbrutna strävan till utvidgning av sina maktbefogenheter å ena sidan och den (nödvändigtvis abstrakta) viljan att erövra *makten* (över samhället) å den andra. *Valet står mellan underordnade befogenheter och självständiga.*

Med underordnade befogenheter menar jag att arbetarna associeras till, eller tar del i, en ekonomisk politik som de får dela ansvaret för på resultatens och verkställighetens nivå samtidigt som de förbjuds att blanda sig i de beslut och kriterier i kraft av vilka den givna politiken har fastställts.

Fackföreningarna inbjuds att ”solidarisera sig” med en företagspolitik som fastställts utan deras hörande och att ”delta” i genomförandet av denna politik. De får kritisera verkställigheten och resultaten av den förda politiken. Men man hoppas samtidigt att de inte skall göra det eftersom de gjorts medansvariga för dess premisser.

Med självständiga eller autonoma befogenheter menar jag däremot arbetarnas befogenhet att ifrågasätta själva premisserna för företagsledningens politik, att redan på förhand ifrågasätta dem tack vare sin kontroll över de data på vilka den förda politiken baseras. (Vi skall återkomma utförligt om detta senare.) Sådana autonoma befogenheter är ett första steg på vägen till produktionens underordnande under människans behov, med självstyrelsen som det slutliga målet.

Utövandet av dessa autonoma befogenheter får inte begränsas till rent negativa veton. Men det är också uppenbart att de aldrig kommer att beviljas av företagen utan strid.⁶ De måste genomdrivas i öppen kamp.

Och även när så skett kan de bara utövas till priset av oavbruten vaksamhet och mobilisering. De kommer för övrigt oundvikligen att tendera att bryta igenom storföretagens ram, så nära förbundet som storföretagens politik är med den statliga och kommunala ekonomiska politiken.⁷

Långt ifrån att underordna arbetarrörelsen under staten kan alltså löntagarnas autonoma befogenheter – i storföretagen, men också i de kommunala organen, i de allmännyttiga företagen, inom Kooperationen etc. – bli en garanti för den politiska och fackliga kampens dialektiska utveckling till allt högre nivåer. De är en nödvändig förutsättning för en målmedveten antikapitalistisk politik.

De är också nödvändiga för att väcka löntagarnas medvetande. Genom strävan efter dessa autonoma befogenheter blir socialismen inte ett abstrakt fenomen i en avlägsen framtid utan en näraliggande verklighet som kan nås genom kamp i nuet.

Det är alltså fråga om en *gradvis* erövring av makten (vilket dock inte utesluter möjligheten eller rentav nödvändigheten av ett revolutionärt maktövertagande under en senare etapp).

⁶ ”Fackföreningens förhandlingsbefogenheter i företaget accepteras av företagsledningen bara när de är solidariska mot en på förhand bestämd och centraliserad politik, men inte när de är ett uttryck för arbetarnas verkliga krav i fråga om förhållandena på arbetsplatsen.” Vittorio Foa, *Rassegna Sindicale*, 28 sept. 1963.

⁷ CGIL i Italien och (åtminstone delvis) CFTC i Frankrike betraktar fackföreningarnas befogenheter att kontrollera och påverka storföretagens politik som det främsta villkoret för en antimonopolistisk och därmed en demokratisk ekonomisk planering.

Är en sådan strategi ett steg tillbaka därför att den avstår från att erövra makten genast och i ett slag installera socialismen? Det skulle den vara om det revolutionära maktövertagandet vore möjligt eller om planerna på ett sådant skapade ett mobiliseringstillstånd bland massorna. Men så är inte fallet. Det är omöjligt – framför allt för marxister – att förklara massornas nuvarande demobiliseringstillstånd med den bristande revolutionära glöden hos ledarna. I själva verket beror denna brist på att den socialistiska arbetarrörelsens potentiella politiska makt ännu inte definierats till form eller innehåll.

Så länge arbetarnas villkor var outhärdliga var erövringen av makten i sig själv ett eggande och angeläget mål. Men i dag blir erövringen av makten ett eggande mål först när man preciserat vad arbetarnas politiska makt skall användas till. Varför och hur skall socialismen genomföras?

Svaret på dessa frågor kan i dag bara vara preliminärt. En mobilisering av löntagargrupperna i avsikt att genomföra socialismen – ett abstrakt begrepp som inte längre är eggande i sig självt – måste ske via delmål baserade på djupgående behov som kapitalismen inte kan tillfredsställa. Kampen för partiellt autonoma befogenheter och *utövandet* av dessa befogenheter kan göra socialismen till en levande realitet för folket, en realitet som *redan* är i verksamhet, som bearbetar kapitalismen inifrån och som kräver att få utvecklas fritt. I stället för att dualistiskt framställa det nuvarande som något ont och det kommande som något gott, i stället för att kontrastera den nuvarande maktlösheten mot den framtida makten, gäller det för den vänsterradikala falangen inom socialdemokratin att göra framtiden närvarande i nuet och att göra löntagarna medvetna om sin styrka och sin förmåga att mäta sig med kapitalet och att påtvinga det sin vilja.

Socialismen kan förvisso inte vara någonting annat än arbetarklassens hegemoni och det kollektiva ägandet av produktionsmedlen. Men för att komma dithän måste man först inrikta sig på mera näraliggande mål, vid vars horisont socialismen blir något möjligt och får en konkret innebörd. Om socialismen skall realiseras genom dagens strider och krav får den inte presenteras som ett system med färdiga lösningar på alla problem. Den måste i stället presenteras som en serie konkreta svar på vissa specifika problem. I detta avseende är t.ex. nationaliseringarna lika litet som makten ett självändamål. Man måste förstå vad de skall tjäna till och vad de kan vara medlet till.⁸

Politiskt innebär socialismen arbetarklassens *reella* maktövertagande, ekonomiskt kan den endast betecknas som det kollektiva ägandet av produktionsmedlen, d.v.s. slutet på utsugning. Men socialismen är inte bara detta.

Den innebär också ett nytt slags relationer mellan människorna, en ny prioritetsskala, en ny modell för livsföring och kultur. Om den inte också är allt detta förlorar den sin innebörd. Denna innebörd kan helt kort definieras så här: produktionen måste underordnas behoven både i fråga om *vad* som produceras och i fråga om *hur* det produceras. Och i ett utvecklat samhälle är behoven inte bara kvantitativa (behov av konsumtionsvaror) utan också kvalitativa: behov av en mångsidig och fri utveckling av människans anlag, behov av information, kommunikation och mänsklig gemenskap, behov av frigörelse inte bara från

⁸ En nationalisering av stålindustrin exempelvis är i dag den minst intressanta av alla tänkbara socialiseringar. Ty denna gamla industri uppvisar en sjunkande produktivitet och en låg räntabilitet, och den kontrolleras redan praktiskt taget av staten. I stället för att ändra den politiska kraftfördelningen och öppna en bräsch i det kapitalistiska systemet kan en sådan nationalisering förstärka kapitalismen. Genom att inlösa stålindustrin kan en neokapitalistisk regering göra de nuvarande ägarna en tjänst därför att de då kan investera sitt kapital i mycket räntablare industrier.

Det är nationaliseringen av de industrier, där den största kapitalbildningen sker, som det gäller att inrikta sig på: den kemiska, den elektroniska, den mekaniska, den elektriska industrin och oljeindustrin. Ty arbetarna i dessa industrier – inklusive teknikerna och forskarna – blir lidande på dessa industriernas anarkiska ledning.

utsugningen utan också från tvång och isolering under arbetet och på fritiden.

Om jag i de två första kapitlen i denna bok ägnar mig mycket mera åt den fackliga än åt den politiska strategin beror det på att den fackliga rörelsen i mycket högre grad än partierna är klassmedvetandets katalysator och vapensmedja i det neokapitalistiska samhället. I alla sina aspekter tenderar den neokapitalistiska kulturen att bli en masskultur. Dess propaganda, som först och främst är kommersiell, underordnar de medel som individerna förfogar över för information och kommunikation under kommersiella imperativ. För att vinna avsättning för tidningar, radio- och TV-program och masskonsumtionsvaror siktas propagandan in sig på ”medelkonsumenterna” och försöker utplåna och maskera både konflikterna mellan dem och barriärerna som skiljer dem åt: det stora varumärket, det stora företaget, den stora tidningen etc., måste försöka erövra en heterogen och skiftande publik och försöker därför bortse från vad som skiljer och differentierar, försöker trola bort problemen och vänder sig till ”konsumenterna” över klassgränserna. Förnekandet av klasserna är en ideologi grundad på kommersialiseringen.

Det är bara naturligt att denna ideologi som är bärare av ”masskulturen” invaderar politiken, och att politiska partier (eller snarare politiker) under sin röstjakt lägger sig till med massideologin och dess kommersiella förförelsemetoder. Det hela är så mycket mera naturligt som den monopolistiska statskapitalismen kräver koncentration av och kontinuitet vid makten⁹ och som de politiska partierna, när regimen väl är installerad, tvingas gruppera sig i två läger.

”Masskulturen” tenderar alltså att åtföljas av ”massdemokratin” där alla partier konkurrerar om ”centrens” eller de minst politiserade ”massornas” gunst. I valtider söker bägge lägren därför i sin tur att utslåta motsättningarna och olikheterna.

Den fackliga autonomin är därför i dag en fråga av största vikt. Ty den fackliga rörelsen är den enda organisation som kan undgå massdemokratins imperativ och som långt ifrån att försvagas i stället växer i styrka. I företagen och kommunerna är fackföreningarna ensamma om att forma klassmedvetandet, medvetandet om behoven, kraven, målsättningarna, den enda plats där konflikten mellan arbete och kapital fortfarande upplevs i all sin skärpa. Den fackliga kampen får oundvikligen ett politiskt innehåll, så uppenbart är sambandet mellan förhållandena på arbetsplatsen och samhällsorganisationen, mellan arbetarnas krav och de ekonomiska, politiska och sociala förhållanden som kan uppfylla dem.

Därför måste fackförbunden till varje pris avvisa alla försök att underordna den fackliga rörelsen under partiet, att beskära eller disciplinera den fackliga självständigheten och att underordna den ”objektiva kriterier” som de ekonomiska konjunkturen eller produktivitets-, produktions- och vinstutvecklingen... Och detta försvar av den fackliga autonomin måste vara ovillkorligt och helt oberoende av den sittande regeringens politiska färg och den ekonomiska planeringens art och målsättning. Det finns tre fundamentala skäl härtill:

1. Det första är av ekonomisk art. En lönepolitik som förbinder löneutvecklingen med produktivitetens utvecklingen har, trots att den har talrika förespråkare i Västeuropa, visat sig utförbar överallt där man försökt sig på den, även i de socialistiska länderna. När de ekonomiska planerna i dessa länder väl lärt sig inse att marknaden *avslöjar* den individuella efterfrågan – och därmed i begränsad omfattning *reglerar* den behovsbetingade produktionen – har de insett ”arbetsmarknadens” betydelse – d.v.s. den fackliga autonomin.

Det är nämligen omöjligt att värdera arbetskraften enligt rent objektiva, ekonomiska kriterier. En sådan värdering skulle inte kunna ta hänsyn till den skilda attraktionsgraden hos olika arbeten av likvärdig svårighetsgrad och produktivitet. Den skulle inte kunna rekrytera – eller hålla kvar – arbetare till arbeten och områden där de är socialt nödvändiga, men där

⁹ I vad mån detta krav är inneboende i varje industriellt utvecklat samhälle skall diskuteras längre fram.

produktiviteten ökar i långsammare takt. Den skulle eventuellt stoppa rekryteringen till sådana arbeten eller nödvändiggöra en statlig rekrytering, mer eller mindre baserad på tvång (inklusive det tvång som arbetslösheten innebär). Den skulle därutöver bromsa de tekniska framstegen i branscher med *låg produktivitet*, ty i dessa branscher kommer man bara att resolut gå in för tekniska förbättringar om man tvingas därtill av stigande lönekostnader.

Om man försöker kringgå olägenheterna av en lönepolitik där lönerna differentieras efter produktiviteten i olika branscher och regioner genom en lönepolitik där lönerna inte är förknippade med den lokala utan med den globala (nationella) produktivitsutvecklingen blir resultaten inte bättre. En sådan politik skulle bromsa de tekniska framstegen i branscher med *hög produktivitet*, d.v.s. de som framför allt främjar den tekniska utvecklingen. Om monopolen i dessa branscher slapp fackföreningarnas tryck skulle incitamentet att hushålla med arbetskraften försvinna. De kunde då efter eget skön reglera produktiviteten och därmed arbetarnas levnadsstandard. De tekniska framstegens mäktigaste drivkraft skulle försvinna om den *permanent spänningen mellan löner och produktivitet* försvinner, en spänning som bara den fackliga autonomi kan upprätthålla.

2. Det andra skälet till att varje intrång på den fackliga autonomi kategoriskt skall avvisas är att den fackliga rörelsens ständiga uppgift är att *artikulera de behov som produktionen* (och i vidare mening samhällslivet) *ger upphov till*. Fackföreningarnas uppgift är att hävda arbetarnas krav mot produktionsprocessens. ”Lönen är arbetskraftens historiska pris ... ett pris som är förknippat med de sociala behovens utveckling ...”¹⁰ Dess funktion är inte bara att framkalla förändringar i den ekonomiska utvecklingen utan också att ”inregistrera medelnivån hos de behov som dessa förändringar har gett upphov till”.

Varje underordnande av den fackliga autonomi – d.v.s. av möjligheten att artikulera behoven – under en given ekonomisk situation måste alltså normalt avvisas som djupt antidemokratisk.

3. På det politiska (eller politisk-ekonomiska) planet slutligen är de fackliga massaktionerna arbetarrörelsens främsta medel att försätta kapitalismen i kris, att avslöja dess oförmåga att, även i högt utvecklade länder, tillfredsställa fundamentala behov, att genomdriva nödvändiga strukturreformer, framför allt ökade offentliga investeringar och en offentlig, på behoven baserad planering av ekonomin. Dessa åtgärder blir politiskt möjliga först när systemet genom massornas tryck försätts i en sådan situation att det inte kan fungera efter sina egna lagar.

Till och med förespråkare för socialiseringstanken hävdar ofta att den fackliga rörelsen måste finna sig i en inskränkning av sin rörelsefrihet om man skall kunna genomdriva en nyorientering av ekonomin – en demokratisk eller socialistisk planering. I själva verket är detta bara struntprat.¹¹

Den fackliga rörelsens ständiga uppgift är att artikulera de reella behoven och att kämpa för att de tillfredsställs. Den ekonomiska planeringens uppgift – och fackföreningsrörelsen har allt intresse av att delta i utformningen av denna planering – är att organisera medlen för behovens tillfredsställande. Spänningen mellan behoven och medlen att tillfredsställa dem är själva drivkraften i den ekonomiska planeringen, och i grund och botten i hela vår demokrati. Spänningen mellan den fackliga rörelsen och den ekonomiska planeringen måste accepteras som självklar.

När trycket från den fackliga rörelsen äventyrar den ekonomiska målsättningen är det planerarnas sak att försvara sig och de har medel till det. Och i den mån den fackliga rörelsen har godkänt målen – vilka den för övrigt i stor utsträckning har *påtvingat* planerarna –

¹⁰ Paolo Santi, ”Sindacati e Politiche di controllo dei salari”, Quaderni di Sindacato Moderno, nr 1, FIOM, Rom 1964.

¹¹ Jfr även Bruno Trentin, *Volitica dei redditi e programmazione* i *Critica Marxista*, 1 – 1964.

kommer den att acceptera försvarsmedlen. Dessa är framför allt av skatteteknisk natur, de syftar till att genom direkta och indirekta skatter suga upp den överskottsköpkraft som kan ha skapats av fackliga segrar.

En nationell lönepolitik är sålunda ingalunda något villkor för en planerad ekonomi. Den är bara ett uttryck för den organiserade kapitalismens politiska vilja att integrera den fackliga rörelsen i systemet, att underordna konsumtionen under produktionen och produktionen under maximala profiter. Mot denna politiska vilja kan den fackliga rörelsen bara försvara sig genom en motsatt politisk viljetrytning som är oberoende av partier och stat och som är fast rotad i löntagarnas speciella krav.

I den mån den fackliga rörelsen, denna klassmedvetandets bastion i den fiktiva massideologins träsk, fyller sin uppgift blir den en politisk drivkraft.¹² Det är genom den fackliga rörelsen som den fundamentala motsägelsen i kapitalismen – den som finns inneboende i produktionsförhållandena – oavbrutet manifesteras i sin levande konkreta realitet. Det är fackföreningsrörelsen som artikulerar de revolutionära kraven, revolutionära till sin innebörd om än inte till sitt aktuella innehåll: kraven att underordna produktionen under behoven, produktionsmetoderna under dem som producerar och kapitalet under samhället. Det är bara i den fackliga rörelsen som den socialistiska människan kan skapas redan nu, den produktiva människan som behärskar produktionsprocessen i stället för att bara behärras av den. Socialismen blir inte mycket värd – eller kanske inte alls blir av – om den inte först och främst är dessa människor, om den inte blir en ny prioritetsskala, en ny modell för konsumtion, kultur och socialt samarbete.

Denna modell måste fastställas i varje högindustrialiserat land. Den finns ännu inte någonstans. Ännu så länge har även de socialistiska samhällena underordnat konsumtionen under produktionen, behoven, de skapande kraven, kulturen och undervisningen under kapitalbildningsprocessens krav. Detta underordnande har i vissa avseenden till och med varit mera systematiskt och obönhörligt än under kapitalismens *avancerade* fas.

Det förhåller sig ju så att socialismen hittills bara har varit en gigantisk och systematisk statlig kapitalbildning, framdriven av den akuta knappheten på allt och av hot utifrån. Detta erkänns numera allmänt. Men i och med det aktualiseras frågan hur denna krigs- eller knapphets-socialism som inte har mycket gemensamt med den socialism som Marx planerade skall kunna återföras till sin ursprungliga innebörd.

Ty om man börjar betrakta individerna som produktionsmedel, samhället som ett instrument för kapitalbildningen, arbetet som ett redskap att smida redskap (vilket de socialistiska staterna onekligen har gjort hittills) förbereder man inte människans emancipation och ett samhälle där produktionen är medel och människan ett mål.

Genom att underordna de mänskliga målsättningarna under teknikens krav riskerar segern över knappheten att själv urarta. Ett samhälle som alltför länge har varit ett medel och inte ett mål för produktionen stelnar oundvikligen till i byråkratiska former vilka genom att förhindra behovens manifestation hindrar produktionen från att anpassa sig till dem när en sådan anpassning är teoretiskt möjlig. Därigenom snedvrids den ekonomiska planeringen.

Faktum är att även där den akuta knappheten har övervunnits existerar socialismen bara som en understruktur som ofta fungerar dåligt.¹³ Det finns ett enda undantag, Jugoslavien, där man

¹² Den första stöt som allvarligt skakade den gaullistiska regimen var den stora gruvarbetarstrejken som beslutades utan partiernas hörande och även utanför den fackliga ledningen. I Italien framkallades den första sprickan i Moro-Nenni center-vänsterregering när fyra miljoner statsanställda strejkade i februari 1964.

¹³ I synnerhet i Tjeckoslovakien har den ekonomiska planen inte hindrat en massproduktion – för 520 miljoner sv. kronor 1963 – av varor som inte kunnat säljas därför att de inte motsvarade behoven och smakriktningarna.

trots knappheten utan dröjsmål vidtagit åtgärder för att underordna produktionen under behoven och medlen under målet, d.v.s. arbetaren, människans emanciperings och allsidiga utveckling. Speciella historiska omständigheter som inte kan generaliseras har möjliggjort detta undantag. (I sin utrikespolitik begår jugoslaverna felet att inte ta tillräcklig hänsyn till den jugoslaviska socialismens exceptionella karaktär.)

Men problemet ligger inte där. Vad jag vill understryka med denna parentes är att det för närvarande inte existerar och inte kan existera något socialistiskt samhälle som arbetarrörelsen i de framskridna kapitalistiska länderna kan ta till förebild. Och att den västeuropeiska arbetarrörelsens perspektiv och krav kan och *måste* vara mera avancerade i fråga om socialismens uppbyggnad än de existerande socialistiska samhällenas. Problemet att humanisera produktionen och att underordna den under individernas behov och krav kan vi angripa på ett mera avancerat plan än de. Det är för övrigt vad det marxistiska avantgardet i de socialistiska länderna väntar sig av Västeuropas marxister.

1. Utöver lönerna

Det finns ingen kris inom arbetarrörelsen men det finns en kris i arbetarrörelsens ideologi. Denna kris (i betydelsen omprövning, kritik och utvidgning av strategin) beror främst på att den dagliga lönekampen inte längre är ett tillräckligt uttryck för arbetarklassens radikala motsättning till kapitalismen, och att denna kamp hur hård den än må vara inte längre kan försätta kapitalismen i kris eller hävda arbetarklassens autonomi i det kapitalistiska samhället.

Men det otvetydiga och positiva hävdandet av klassautonomin är ett nödvändigt villkor för arbetarrörelsens revolutionära perspektiv. Och med klassautonomi menar jag framför allt att arbetarklassen i sin dagliga kamp liksom i sin inställning till samhället intar en permanent frontställning inte bara mot den sociala ordningen och det ekonomiska systemet utan också mot den kapitalistiska civilisationen (mot dess värdehierarkier och dess kultur) i kraft av en annan civilisation som den som potentiellt ledande klass gör sig till talesman för.

Från misär till fattigdom

När jag säger att den fackliga kampen inte längre avspeglar den fundamentala klassmotsättningen menar jag framför allt att levnadsstandard, lönefrågor etc. inte längre har en sådan angelägenhetsgrad i de avancerade kapitalistiska samhällena att systemets störtande och utsugningens likvidation framstår som en nödvändighet: det kapitalistiska systemets outhärdlighet har blivit *relativ* och störtandet eller omformandet av detta system framstår inte längre, som för trettio eller femtio år sedan, som ett tvingande behov. Följden blir att dagens ekonomiska strider, om än så hårda, inte längre i sig själva öppnar revolutionära perspektiv utan kan förenas med den plattaste reformistiska och fackliga ideologi.

Att under sådana förhållanden hålla fast vid teorin om den absoluta utarmningen har inget praktiskt värde. Inte därför att denna teori skulle vara absolut felaktig ur ekonomisk synvinkel: om man med absolut utarmning *inte* menar en minskning av genomsnittsarbetarens köpkraft¹⁴ under en given period utan den växande klyftan mellan köpkraften å ena sidan och å andra sidan de verkliga kostnaderna för arbetskraftens sociala reproduktion (och framför allt för den vidgade reproduktion som nödvändiggjorts av den tekniska utvecklingen och de nya krav på yrkesskicklighet som den ställer) – med allt vad den innebär av framför allt kulturella investeringar (yrkesutbildning för arbetaren och hans barn) – behåller teorin om den absoluta utarmningen en viss giltighet. Men den har icke förty ändrat innebörd.

Ursprungligen innebar utarmningsteorin att det fanns en explosiv motsättning mellan

¹⁴ CGT hävdade helt nyligen att köpkraften minskat med 30 procent i Parisdistriktet under de senaste 20 åren.

arbetarnas elementära behov och den järnhårda kapitalism som dömde arbetarna till sju-dagarsveckor med 70 eller flera arbetstimmar, till undernäring och förtidig död. Den innebar helt enkelt att kapitalismen gjorde det omöjligt för proletariatet att existera, och omvänt att själva hävdandet av rätten att existera var en revolutionär negation av det bestående samhället. I och med att systemet förmenade arbetarna möjligheten att reproducera sin fysiska arbetskraft fick kravet på tillfredsställande av de elementäraste konsumtionsbehoven ett klart revolutionärt innehåll: revolutionens nödvändighet förväxlades med de elementära existensbehovens tillfredsställelse, dess materiella grundvalar var påtagliga och enkla.

Om vi kastar ett öga på den senaste tidens debatt om utarmningsteorin kan vi konstatera att denna teori, som numera grundas på ekonomiska argument, har förlorat sin omedelbara självklarhet. Även om man kan bevisa att de behov som är förbundna med arbetskraftens reproduktion tillfredsställs i allt mindre grad så har dessa behov (som inte längre är elementära utan kvalitativa) inte någon absolut oavvislig karaktär. Innebär det att revolutionen inte längre är nödvändig? Det hävdar åtminstone "överflödssamhällets" borgerliga teoretiker. Och det är för att vederlägga dem som den fackliga rörelsens teoretiker med utgångspunkt från utarmningsteorin outröttligt söker bevisa att arbetarna aldrig har varit fattigare och att de otillfredsställda behoven aldrig har varit flera än nu. Men därvid går de vid sidan av grundproblemet.

I själva verket har de både rätt och fel. Rätt därför att begreppet fattigdom på en given utvecklingsnivå innebär summan av de möjligheter (framför allt kulturella, hygieniska och medicinska) och de ägodelar som förmenas en individ trots att de påstås representera en standard som är potentiellt uppnåbar för alla. Att fattigdomen aldrig har varit större än nu är alltså ett påstående som kan bevisas. Men de har fel därför att denna större fattigdom inte motsvaras av en större misär, tvärtom. De otillfredsställda behoven är inte av samma natur i dag som för femtio eller hundra år sedan: då var det fråga om otillfredsställda elementära behov (misär), i dag är det fråga om kvalitativa behov. (Vi skall återkomma till dem i kap. IV.) Och de har inte samma absolut oavvisliga karaktär som de andra. De har inte att göra med det kategoriska kravet att få existera utan med det oändligt mycket mer elastiska kravet att få existera bättre eller "mänskligare". Och om revolutionen är en trängande nödvändighet när existensmöjligheterna står på spel blir situationen en annan när problemet gäller möjligheten att leva bättre eller annorlunda.

Därmed vill jag inte hävda att man inte kan göra revolution för att leva bättre eller annorlunda. Jag menar bara att den revolutionära angelägenheten då inte ligger i själva konsumtionsbehovet och att det för att de otillfredsställda behoven skall få en revolutionär angelägenhetsgrad krävs en medvetenhetsnivå och en genomtänkt strategi som inte var nödvändiga i samma utsträckning tidigare. De moderna formerna av utarmningsteorin har felaktigt ignorerat nödvändigheten av denna höjda medvetenhetsnivå och av nya målsättningar som kan få de otillfredsställda behoven att mynna ut i en vilja att radikalt omvandla samhället. Denna teori har blivit en förevändning för lättja. På samma sätt som den stalinistiska teorin om oundvikligheten av katastrofala kriser satsar den allt på massornas växande missnöje och tror att detta är den återvändsgränd kapitalismen oundvikligen är på väg in i. Övertygade som dess talesmän är om att kapitalismen bara kan göra ont värre förutser de dess absoluta outhärdlighet, vilket befriar dem från att utarbeta en strategi för den progressiva erövringen av makten och ett aktivt utnyttjande av kapitalismens motsättningar.

Den återvändsgränd som man förutsäger att kapitalismen skall hamna i blir *eo ipso* den revolutionära katastrofteorins återvändsgränd. Ty medan de mogna kapitalistiska samhällena försöker införliva arbetarklassens ekonomiska framstötter i sin strävan efter ekonomisk jämvikt, införlivar arbetarklassens strategier bara ofullständigt den mogna kapitalismens moderna tendenser i sina kalkyler. Vana som de är att hämta styrka ur det kapitalistiska systemets absoluta outhärdlighet och ur sin "negativa negation" är de inte alltid medvetna om

att det i det mogna kapitalistiska samhället – där klasskillnaderna tenderar att mindre avspegla konsumtionens kvantitet än dess kvalitet och där massmedia ställer fram samma ”överflödsmodell” som föredöme för alla ”konsumenter” – gäller att ersätta den kapitalistiska modellen med en övervägande kvalitativ ”positiv negation” som håller fram andra och sannare värderingar än ”överflödssamhällets” och som mot det kapitalistiska samhällets behov ställer de mindre påtagliga men djupare behov som ingen lönekamp kan tillgodose. Det är med andra ord inte längre på konsumtionsbehovens plan som den revolutionära klyftan mellan klasserna går, jag skulle snarare vilja säga tvärtom.

Det är i själva verket på detta plan som den avancerade kapitalismen med sin outnyttjade produktionskapacitet och sina nyinvesteringsbehov kan upprätta sin mest elastiska försvarslinje. Den kan klara både nominella löneökningar och arbetstidsförkortningar utan att profiten eller monopolens maktställning naggas i kanten och utan att arbetarna ökar sin makt trots fackliga segrar.

Dessa fackliga segrar kan tvärtom verka splittrande på arbetarklassen om de är generella och odifferentierade. Vad hjälper det att statistiken visar att timlönen för metallarbetarna i Parisdistriktet stagnerat eller sjunkit? Man kan inte basera en facklig strategi på dessa siffror, ty arbetare med timlön utgör en sjunkande del av de icke månadsavlönade arbetarna, och arbetare som inte har månadslön utgör en sjunkande del av arbetarklassen. Arbetsgivarna varierar alltmera avlöningsförhållandena, och ackordsarbete, produktivitets- och flitpremier samt ”gratifikationer” av olika slag blir allt vanligare. Löneutvecklingen är olika i olika regioner och branscher, i olika företag inom samma bransch och i olika yrkeskategorier. Ett odifferentierat krav på fem eller tio procents höjning av timlönen är därför helt likgiltigt för en mängd yrkesarbetare och tekniker som i storföretag med brist på arbetskraft får ut en betydande del av lönen i form av premier och bonus lika väl som genom löneglidningarna.

Återvändsgränd

Det gäller alltså att utforma en facklig strategi som tar hänsyn till behov och krav hos så skilda kategorier av anställda som timavlönade, ackordsavlönade, månadsavlönade etc. Det är uppenbart att en sådan strategi i mycket högre grad måste baseras på arbetarnas speciella förhållanden i de olika företagen än på statistiska medeltal, d.v.s. på en samlande syn på klasskonflikterna – som framför allt sammanhänger med produktions-, arbets- och maktförhållandena – snarare än på den relativa genomsnittliga utarmningen som maskerar växande olikheter. De skilda målsättningarna på den fackliga aktionens nivå kan bara förenas på den strategiska visionens nivå.

Den generella och odifferentierade lönekampen kan inte längre ge arbetarklassen detta samlande och enande perspektiv. Den tenderar i stället att skapa en klyfta mellan de relativt privilegierade arbetarna i storföretagen – som får garanterade årliga löneökningar och premier baserade på produktiviteten och vinsterna och dessutom får inkomstökningar genom löneglidningen – och de icke privilegierade arbetarna, framför allt de statsanställda. Den är i allt mindre utsträckning ett uttryck för arbetarnas klassintressen och alltmera ett uttryck för ett underprivilegierat konsumentskiktets intressen. Det enda framtidsperspektiv den erbjuder arbetarklassen är en utveckling av den individuella konsumtionen.

Den förvisar med andra ord arbetarna som klass till ”konsumtionssamhällets” och dess ideologis bakvatten, den tar inte ställning mot denna samhällsmodell utan bara mot den andel av nationalprodukten som löntagarna får. Den ifrågasätter inte medvetet förhållandena på arbetsplatserna, arbetarnas underordnande under kapitalet, konsumtionens underordnande under produktionen, de kapitalistiska produktionsförhållandena eller den allt viktigare aspekt av utsugning som består i att produktionsresurser och arbetskraft slösas bort på meningslösa produktionsgrenar. Den är förenlig med den mest konservativa trade unionism. De

anglosaxiska och tyska fackföreningarnas stundom mycket hårda strider under de senaste femton åren har totalt saknat revolutionära perspektiv.

Vi får härav inte dra slutsatsen att lönekampen är onödig, bara att dess effektivitet som mobiliserande och enande faktor har blivit mer och mer begränsad. Och att denna kamp, även om den stundom lyckas försätta kapitalismen i kris, ändå inte kan hindra den att övervinna svårigheterna på sitt sätt och att den inte gör arbetarklassen bättre skickad att skissera och genomdriva egna lösningar av den kris den har framkallat. Tvärtom finns det en risk att krisen utlöser en motoffensiv från den teknokratiska staten, en offensiv som kommer att föras inte bara på det ekonomiska utan också på det ideologiska, sociala och politiska planet, varvid arbetarklassen, som inte har fört över striden på dessa plan, inte kan slå tillbaka med den nödvändiga snabbheten och sammanhållningen.

Den klassiska följden av lyckade framstötter på lönefronten är prishöjningar och stegrad inflation. Arbetsgivarna har med andra ord en tendens att medelst prishöjningar bevara den av löneökningarna hotade profitnivån. Eftersom prishöjningarna slår igenom i levnadskostnadernas alla komponenter (handelsmarginaler, servicekostnader, jordbrukspriser) tenderar arbetarnas andel av nationalinkomsten att stagnera eller till och med att minska. Inflationen tycks alltså vara ett effektivt medel att försvara profiterna mot arbetarnas påtryckningar, och utan strukturförändringar leder de bara till ökad inflation. Kampen för generella löneökningar får på så sätt en konstant defensiv karaktär och kan inte åstadkomma någon större omfördelning av nationalinkomsten.

Därmed har alltså, om än indirekt och implicit, bevisats att strukturreformer, som innebär en socialisering av investeringsfunktionen och därmed en ny maktstruktur, är ett nödvändigt villkor för en reell och varaktig förbättring av arbetarnas levnadsstandard. Man tror sig med andra ord ha övertygat arbetarna om att på grund av lönekampens relativa ineffektivitet (som ytterligare understryks av utarmningsteorin) förutsättningarna för seger ligger på det politiska planet. Men vilka slutsatser skall man dra därav? Att den fackliga aktionen, massaktionerna, måste förbli sterila, att de bara kan manifesteras de arbetande massornas missnöje och göra dem medvetna om detta missnöje i väntan på att arbetarnas politiska seger radikalt skall förändra förhållandena? Det tycks stundom vara de franska arbetarledarnas inställning. Massaktioner reduceras till rena protestaktioner. Generella och abstrakta politiska slagord klistras mekaniskt på lönekrav och missnöjesaktioner. Det verkar ofta som om lösningen av de arbetande klassernas specifika problem – på företags- och branschplanet – måste invänta kapitalismens störtande, och att de måste förvärras under tiden.

Följden av denna handlingslinje är att arbetarna uppmanas att sätta allt sitt hopp till politiska och parlamentariska segrar. Under tiden får de nöja sig med att vänta på revolutionen, med de omedelbara lönekraven och en perspektivlös agitation. En revolutionär fraseologi (som går ut på att problemen inte kan lösas förrän arbetarpartierna erövrat den politiska makten) går par i par med en facklig dagspolitik i ren trade unionstil och på det politiska planet med krav på reformer i en obestämd framtid.

Klyftan är alltså fullständig mellan dagens aktioner och de långsiktiga strukturella målen, mellan dagens fackliga krav och den totala omvandlingen av samhället. På grund av vad som mycket väl kan kallas en nära nog total brist på strategi kan det hända att den fackliga kampen mal tomning i brist på innehåll eller, och det kommer nästan på ett ut, splittras i krav och överbud för olika kategorier och branscher.

En politisk strid

Genom att satsa allt på de arbetande massornas missnöje och känsla av besvikelse utsätter sig arbetarrörelsen för risken att klassmedvetandet avtrubbas och att klasskampen (i stil med trade

unionismen) reduceras till en rent ekonomisk kamp för levnadsstandarden mot inkomstolikheterna och den ”orättvisa” fördelningen av nationalinkomsten. Vilken strategi skall arbetarrörelsen lansera mot de neokapitalistiska förslagen om en lönepolitik som samordnas för alla ”sociala kategorier”? Den kan inte begränsa sig till de bägge traditionella invändningarna:

1. Ofullkomligheterna i den statistiska metodiken omöjliggör en jämförelse mellan löneinkomster och andra inkomster.
2. Den samordnade lönepolitiken är ett angrepp på den fackliga autonomin, den skulle (som i Sverige och Holland) ersätta den fackliga kampen med kollektivavtal och tendera att spärra in arbetarrörelsen inom det kapitalistiska systemets skrankor.

Hur riktiga dessa invändningar än är går de inte till botten med problemet. Hur skall arbetarrörelsen kunna motsätta sig den samordnade lönepolitiken så länge den anser att den fackliga aktionens nästan enda innehåll är krav på ökade löner samtidigt som den hävdar att levnadskostnaderna och profitema stiger i snabbare takt än lönerna? För storindustrin och den kapitalistiska staten som lever i intim symbios med varandra blir det en alltmera tvingande nödvändighet att planera investeringarna, amorteringarna, vinsterna och lönekostnaderna. För att göra lönekostnaderna lika förutsebara som de fasta kostnaderna kommer arbetsgivarna och staten att fullkomna den statistiska apparaten och att vid sidan av påtryckningar och hot locka arbetarna med löften om löneökningar. Vad skall en arbetarrörelse som är helt inriktad på lönekamp och utarmningsteori ställa upp mot löften om 4 eller 5 procents höjning av reallönerna?

Hur skall arbetarrörelsen kunna slåss för arbetarklassens autonomi mot den samordnade lönepolitiken och mot den förmenta nödvändigheten av att respektera den famösa jämvikten mellan konsumtion och investeringar om den inte från början brännmärkt den andliga invalidisering som industriarbetets despotiska organisation åsamkar arbetaren, om den inte har tagit avstånd från det gigantiska slöseriet med sociala resurser inom den monopolistiska konkurrensens ram, om den inte oförtröttat och konkret påvisat att de privata investeringar, som man begär att den skall underlätta genom att skona den kapitalistiska profitema, inte bara är skandalösa på grund av att de innebär att privatpersoner tillskansar sig en samhällelig produkt utan också på grund av deras kvalitativa och geografiska orientering, om den inte från början hävdade en annan värdeskala, en annan konsumtions- och investeringsstruktur, kort sagt en annan plan än monopolkapitalismens? Skall arbetarrörelsen begränsa sig till ekonomiska överbud och hävda att tre eller fyra procents årlig löneökning är ett skrattretande bud och att det gäller att uppnå åtta eller nio procent?

Hur kan man undgå att se att kampen mot den samordnade lönepolitiken först och sist är en politisk kamp och att vad som står på spel inte är en ekonomisk fråga utan demokratis fundamentala fråga, nämligen arbetarklassens möjligheter att bekämpa den kapitalistiska produktions- och samhällsordningen med sikte på en socialistisk omdaning? Och hur kan man fortfarande tro att man enbart eller huvudsakligen med kvantitativa argument, och för en löneökningssdifferens på fyra eller fem procent årligen, skall kunna mobilisera arbetarklassen i en strid som sätter dess roll som ledande klass på spel och som bara kan vinnas genom en mobilisering på lång sikt av alla dess moraliska resurser?

Lika litet som man i ett samhällssystem vars outhärdlighet inte längre är absolut utan relativ gör revolution för en smula mera välstånd, lika litet kan man vinna den politiska striden för arbetarklassens autonomi med kvantitativa argument på lönenivån. Varför inte i stället sätta sin lit till arbetarnas radikala avvisande av det kapitalistiska samhället på den nivå där de dagligen avvisar det (på de kapitalistiska produktionsförhållandenas nivå)? Och varför inte omedelbart inrikta kampen på det väsentliga: på de kvalitativa snarare än kvantitativa behov

som kapitalismen aldrig kan tillfredsställa? Ty dessa behov som har en potentiellt revolutionär angelägenhetsgrad existerar. Även om den kapitalistiska utvecklingen har gjort arbetarens levnadsstandard drägligare har den gjort hans arbetsförhållanden odrägligare och omänskligare. Denna avhumanisering på arbetsplatsen innebär ett förnekande av arbetaren inte bara som konsument och "släktvarelse" utan också som producent och "människa". Kapitalismen måste därför avvisas inte bara som exploateringsystem utan som ett auktoritärt samhällssystem med i grunden antidemokratiska sociala relationer, som en civilisation med upp- och nedvända värderingar och som ett slösaktigt och destruktivt ekonomiskt system.

Fabriken och samhället

Möjligheten att i ett och samma perspektiv innesluta arbetarnas villkor i produktionsprocessen och i samhället, möjligheten att föra de omedelbara missnöjesmotiven upp på ett högre plan har framträtt mer eller mindre klart under alla de stora massaktionerna på senare tid: under den vallonska generalstrejken december 59-januari 60, under de italienska metallarbetarnas långa strid (maj 62-februari 63), under den franska gruvarbetarstrejken våren 63 etc. Alla dessa aktioner aktualiserade explicit eller implicit många andra saker än lönerna. Och de visade var och en på sitt sätt att om arbetarnas kamp begränsas till enbart löneaspekterna resorberas den genast av arbetsgivarnas och statens taktiska motåtgärder och riskerar då att, även om den är framgångsrik på det planet, sluta med ett strategiskt nederlag.

Det är ett strategiskt nederlag varje gång en stor massaktion inte lyckas höja medvetenhetens och stridens nivå, varje gång den avslutas utan att ha naggat statens eller arbetsgivarnas maktställning i kanten.

Omvänt gäller att även om massaktionen inte lyckas uppnå alla sina mål vinner den en strategisk seger när den (som i de vallonska arbetarnas och de italienska metallarbetarnas fall) ställer upp mål som går utöver löneplanerna och fortsätter trots att arbetsgivarna ger efter på det planet, när den höjer medvetenhetsnivån och slutar först sedan den rest långt gående krav som, om de inte tillfredsställs, kommer att ge upphov till ytterligare aktioner på ett högre plan.

Möjligheten av att i den fackliga strategin knyta samman förhållandena på arbetsplatsen med arbetarnas förhållanden i samhället, och att på så sätt från den ekonomiska kampens plan (ett plan som underlättar motståndarens splittringsmanövrer och samordnade motoffensiver) gå över till klasskampens plan, underlättas av det intima samband som existerar i varje arbetares liv mellan de tre väsentliga dimensionerna av hans arbetskraft:

1. *Förhållandena på arbetsplatsen*, d.v.s. utbildningen, värderingen och utnyttjandet av arbetskraften i företaget.
2. *Arbetets ändamålsenlighet*, d.v.s. produktionsinriktningen i samhället.
3. *Reproduktionen av arbetskraften*, d.v.s. arbetarnas levnadsförhållanden och i vilken utsträckning de kan tillfredsställa sina materiella och mänskliga behov.

Inga eftergifter på lönefronten, ingen "social rättvisa" ifråga om inkomstfördelningen kan försona arbetaren med de villkor som kapitalet påtvingar honom i dessa avseenden. Tvärtom, och det är en av lärdomarna av de italienska metallarbetarnas strejk: ju yngre, bättre utbildade och avlönade arbetarna är, ju längre fritid de har och ju mindre de fruktar att bli arbetslösa desto större krav ställer de, sedan de elementära behoven tillfredsställts, på de kvalitativa aspekter som inte har något med lönerna att göra.

Svagheten hos vänsterpartierna har ofta varit att även om deras aktioner varit segerrika på det institutionella och lagstiftande planet så har de sällan modifierat arbetarnas förhållanden i produktionscykeln eller medfört ens en partiell frigörelse i arbetet eller ökat arbetarnas befogenheter i företagen.

Vad som skiljer en reformistisk reform från en ickereformistisk är just frågan om arbetarnas befogenheter. Invändningen att varje reform får en reformistisk karaktär så länge den politiska hegemonin inte tillhör arbetarklassen och bara resulterar i att det kapitalistiska systemet blir mera uthärdligt är bedrägligt schematisk när det gäller arbetarnas befogenheter i företagen. Ty även om det är riktigt att alla reformer (t.ex. nationaliseringar) införlivas av systemet och till sist konsoliderar det så länge själva systemet lämnas intakt och så länge reformerna genomförs och administreras av den kapitalistiska staten, är det också riktigt att arbetarnas erövrande av autonoma maktbefogenheter inte minskar klassmotsättningarna utan tvärtom accentuerar dem och gör systemet mindre uthärdligt därför att konflikten mellan arbetarnas mänskliga och kapitalets omänskliga krav skärps. Man måste vara en rätt medioker marxist om man tror att den fundamentala motsättningen mellan kapital och arbete kan minskas till den grad att den blir acceptabel när erövringen av nya maktbefogenheter ger arbetarna en rikare och konkretare medvetenhet om arbetarklassens makt.

Vi skall nu återvända till arbetskraftens tre huvuddimensioner och i de följande kapitlen försöka precisera de inneboende motsättningarna i arbetarnas villkor och de behov och krav de ger upphov till i företagen och samhället:

- På arbetsplatsernas plan, behovet att behärska arbetet och den tekniska utvecklingen i stället för att vara slav under dem.
- På ändamålsenlighetens plan, behovet av att arbetet har en mening och att produktionen tjänar behoven. Vi kommer då fram till frågan om de ekonomiska och sociala värderingarna i det samhälle som skall byggas upp.
- På arbetskraftreproduktionens plan, de kollektiva behoven av konsumtionsvaror, social service, autonomi och fritid. Vi kommer då fram till frågan om den nya civilisationen och den nya människan.

2. Arbetsförhållandena

Beroendeställningen

Både till form och innehåll domineras arbetsförhållandena av arbetskraftens tvångsmässiga underordnande under kapitalet, och detta redan innan den egentliga utsugningen börjar.

Utbildningen av arbetarna tenderar, oberoende av deras ansvar och ställning i företagen, att skapa människor med amputerade kunskaper och amputerat ansvar. Den mekaniserade storindustrins dröm är att integrera arbetaren från vaggan till graven så att hans horisont inte sträcker sig ut över företaget. Det gäller till att börja med att inte ge arbetaren möjlighet att skaffa sig en högre utbildning än den som krävs av hans specialiserade arbete. ("För att undvika anpassningsproblem", förklarade nyligen öppenhjärtigt en fransk industripamp vid en arbetsgivarkonferens.) Arbetaren skall med andra ord inte begripa produktionsprocessen i dess helhet, han skall inte tänka själv och inte ta egna initiativ eller fatta beslut, t.ex. beslutet att sälja sin arbetskraft på annat håll.

För sina tempoarbeten vill industrin ha passiva och okunniga arbetare som rekryteras efter avslutad skolgång (företrädesvis på landsbygden) och som utbildas på arbetsplatsen eller i företagets yrkesskolor där vederbörande inte får lära sig ett yrke som skänker självständighet och värdighet utan bara får den kompetens som passar företaget. På så sätt försäkras sig företagen inte bara om en sorts livstids äganderätt till arbetskraften utan också om rätten att efter eget skön bestämma och värdera dess kvalifikationer, arbetets pris, arbetstidens längd etc.

Även i arbeten där det krävs en mera gedigen yrkesutbildning är produktionsprocessen lika

ogenomskinlig. Och om den dominerande motsättningen för inte så länge sedan låg i att varje arbete till sin natur är aktivt och potentiellt skapande men att tempoarbetarens passiva status vid det halvautomatiska bandet förvandlar honom till ett tröttkört bihang till maskinen och förmenar honom varje initiativ och varje självständig tanke, så ligger den dominerande motsättningen numera, när kraven på yrkeskompetens höjts, i att arbetet kräver tekniska initiativ från arbetarens sida men att företagshierarkin icke desto mindre fortsätter att påtvinga honom en passiv status.

Med undantag för vissa industrier med övervägande okvalificerad arbetskraft, vilka för övrigt snabbt förlorar i betydelse, tenderar kraven på yrkesutbildning att höjas, men arbetarnas större tekniska ansvar motsvaras inte av någon ökad insyn i produktionsprocessen. Arbetaren är ansvarig för sitt arbete men han behärskar inte dess betingelser. Företaget begär av honom både uppfinningsrikedom i arbetet och en passiv disciplinerad underkastelse under de order och normer som företagsledningen utfärdar.

I det borgerliga, formellt fria samhället fortlever alltså i företagen ett despotiskt auktoritärt samhälle med militär disciplin och hierarki som av arbetarna kräver både ovillkorlig lydnad och aktivt deltagande i arbetarklassens undertryckande. Och det är bara normalt att detta militariserade samhälle i ljusa stunder framställer sig som det sanna kapitalistiska samhället och att det tenderar att sträcka sig ut även utanför företagen och att invadera alla områden av samhällslivet där det propagerar för auktoritetsprincipen och undertryckandet av yttrandefrihet och diskussions- och kritikrätt. Det är bara normalt att det betraktar den aktiva men undergivna människan med stora tekniska kvalifikationer som den idealiska samhällsvarelse.

Det är mot detta beroende, mot denna systematiska stympning av arbetarens personlighet, mot denna amputation av hans förmågor som människa och yrkesman, mot detta underordnande av hans arbetsliv under en teknologisk utveckling som medvetet undandras hans initiativ och kontroll som de flesta fackliga krav *egentligen* tar ställning. De är mycket oftare motiverade av en revolt mot arbetarnas villkor än av en revolt mot den ekonomiska exploateringen av arbetskraften. De är ett uttryck för arbetarnas vilja att ta så mycket betalt som möjligt för den tid de förlorar, det liv de fuskar bort, den frihet de avhänder sig när de arbetar under rådande förhållanden. Att ta så mycket betalt som möjligt, inte därför att lönen (pengarna och vad man kan köpa för dem) ställs över allt annat, utan därför att man i *nuvarande* fackliga situation kan förhandla med arbetsgivaren om *priset* på arbetet men inte om *kontrollen* över arbetsförhållandena.

Även den välavlönade arbetaren försöker kort sagt att sälja sitt skinn så dyrt som möjligt därför att han måste sälja det. Och omvänt kan detta pris för friheten aldrig bli högt nog på grund av den mänskliga förlust han lider: hur mycket han än lyckas pressa ur arbetsgivaren återger det honom inte herraväldet över hans arbetsliv eller friheten att själv bestämma sina villkor.

De rena lönekraven ter sig därför som ett avsteg från de djupare kraven, eller ännu värre, som en återvändsgränd i vilken arbetarrörelsen tränger allt djupare. Ty de ligger i linje med vad arbetsgivarna önskar: de ger arbetsgivarna befogenhet att efter eget skön organisera produktionsprocessen, arbetstidens kvantitativa och kvalitativa innehåll och förhållandena på arbetsplatsen. De accepterar profitekonomins fundamentala kriterium, nämligen att allt har ett pris, att pengarna är det högsta i livet, och att man kan göra vad som helst med människorna bara man betalar dem. De ligger i linje med den amerikanisering som de europeiska arbetsgivarna önskar, nämligen att arbetarna skall avstå från alla anspråk på att kontrollera och omforma produktionsförhållandena, produktionsprocessen och den kapitalistiska företagsledningen som därigenom får fria händer att sträva efter maximal profit och att härska

oinskränkt i samhället i utbyte mot de smulor som faller från direktionsborden. De låter industrin producera sina robotiserade proletärer som efter åtta timmars daglig förslöande kamp mot klockan bara vill fly från alltsammans till en drömvärld som kulturens och fritidens manipulatorer och geschäfts-makare säljer på kredit samtidigt som de försöker övertyga arbetarna om att de lever i den bästa av världar.

Om arbetarklassen skall uppfylla sin kallelse som ledande samhällsklass måste den först angripa förhållandena på arbetsplatserna, inte bara därför att arbetarna där upplever det kapitalistiska samhällets övergrepp på människovärdet in på bara huden, utan också därför att arbetarklassen bara genom ett klart tillbakavisande av de tyranniska arbetsförhållanden och genom en medveten aktion att ställa dem under arbetarnas kontroll kan bevara och hävda klassmedvetandet och kämpa för arbetarnas slutliga mänskliga frigörelse.

Återerövringen av arbetarnas autonomi i produktionsprocessen är den viktigaste punkten i det fackliga framtidsperspektivet, skriver Vittoria Foa, den som ställer problemet om demokratin i det industriella samhället. I de framskridna kapitalistiska samhällena tenderar arbetsorganisationen att alltmera skilja besluten från verkställigheten och att göra arbetaren till ett fogligt instrument som inte har någon insyn i produktionsprocessen i dess helhet. Den tenderar med andra ord att stela underordna arbetaren de beslut som arbetsgivaren fattar i avsikt att öka profiten. Till och med inkomstutjämnningen sker på ett sådant sätt att arbetarna blir masskonsumenter som ökar profiten. Trots den demokratiska utvecklingen på det politiska planet tenderar produktionen att bli alltmera oberoende av den politiska demokratin, och erfarenheten visar att den fundamentala avsaknaden av frihet på arbetsplatserna är ett stående hot mot de medborgerliga fri- och rättigheterna.

Somliga tror att arbetarnas beroendeställning är en oundviklig följd av produktionens moderna organisation, att den är oundviklig både i ett kapitalistiskt och i ett socialistiskt system, att den innebär dödsdomen över det industriella samhället och att den kanske bara kan övervinnas i det postindustriella samhället där den mänskliga arbetskraften helt ersatts av maskiner. Vi tror inte det. Vi anser att arbetarklassen kan förverkliga demokratin. Andra anser att beroendeställningen uteslutande härrör ur den privata äganderätten till produktionsmedlen, och att arbetarna automatiskt blir fria när kapitalet exproprierats. Det förefaller oss inte heller riktigt. Ett socialistiskt samhälle kan expropriera privatkapitalet och på så sätt skapa förutsättningarna för arbetarnas frihet, men om organisationen av produktionen förblir byråkratisk genom ett stelt system med beslutscentra kommer arbetarna att uppleva den socialistiska produktionen som en främmande process och känna ett beroende som i vissa avseenden kommer att påminna om det som förekommer i de kapitalistiska länderna.

Problemet i det industriella samhället med dess invecklade produktions- och arbetsorganisation är en demokratisk konstruktion av arbetarnas förhållanden: de måste erövra bestämmanderätten över sin framtid och sin nuvarande status, över arbetsförhållandena, över det kvantitativa och kvalitativa innehållet i arbetsprestationerna. På monopolismens stadium kan man inte längre mobilisera statsmakten mot privatmonopolen, illusionerna på den punkten har numera skingrats bland massorna. På monopolismens stadium måste demokratin finna uttrycksformer som emanerar ur arbetarnas förhållanden.

Problemet att skapa demokrati i det industriella samhället kan inte uppskjutas till det postindustriella eller det socialistiska samhället. Det måste ställas omedelbart. Och det är just vad den fackliga rörelsen gör när kampen i fabriken och industribranscherna når sin högsta form.¹⁵

¹⁵ V. Foa i *Problemi del Socialismo*, mars och juni 1963.

Motkrafterna

Men vilken är denna högsta form? Hur skall arbetarna bekämpa sin ofria ställning inom företagen? Välvilliga andar i Frankrike tror sig ha funnit svaret: de måste slåss för de formella medborgerliga fri- och rättigheterna (mötesfrihet, yttrandefrihet, affischeringsfrihet, föreningsfrihet) kort sagt för ett lagligt erkännande av den fackliga sektionen i företagen. Detta är att ställa problemet bakvänt och att förutsätta att det redan är löst: om fackföreningen vore den konkreta inkarnationen av arbetarnas frihet (eller löftet om frigörelse), om de kunde lansera mobiliserande målsättningar som syftade till att arbetarna själva skulle få bestämma sina villkor, ja i så fall skulle den fackliga rörelsens rekryteringsproblem och frågan om att infoga fackföreningen i företaget redan vara lösta: arbetarna skulle redan slåss för kontrollen över arbetsförhållandena och redan ha genomdrivit erkännandet av den fackliga företagssektionen.

Men den franska fackföreningsrörelsen har ännu inte lyckats överföra kampen mot beroendet och för arbetarnas befogenheter i företagen till eggande målsättningar. Det är uppenbart att det är svårt. Det är lika uppenbart att striden för arbetarnas frigörelse ännu så länge har stannat på det abstrakta och allmänna idéplanet.

Enligt en gammal jakobinsk ovana har man angripit frågan ur juridisk och institutionell synvinkel. Hos Renault exempelvis krävde fackföreningen 1963 *förutom* en fjärde betald semestervecka ökade befogenheter i företaget. Företaget beviljade den fjärde semesterveckan, för vilken arbetarna var beredda att slåss, men sade nej till ökade fackliga befogenheter. Ingen skulle ha slagits för dem. Och med rätta: man slåss för fackföreningen när den upplyser om vad den konkret tänker göra åt aktuella problem på arbetsplatsen, men man slåss inte när den begär att få större befogenheter för att sedan kunna handla. Man slåss för de medborgerliga fri- och rättigheterna i fabrikerna (och utanför) när man vet varför dessa rättigheter krävs och vilket innehåll de kommer att få, men inte dessförinnan. Ty erfarenheten visar (särskilt i USA) att sådana rättigheter inte i och för sig medför några befogenheter för arbetarna och att de, så länge de är abstrakta och formella, kan medverka till att byråkratisera fackföreningarna och främja deras samarbete med arbetsgivarna (som i USA, Sverige och framför allt Västtyskland).

Kravet på medborgerliga fri- och rättigheter i företagen förblir ett *abstrakt* krav, som inte kan mobilisera arbetarna, så länge det inte är organiskt förbundet med kravet på konkreta befogenheter på arbetsplatserna. Dessa rättigheter får ett värde först genom det innehåll man ger dem. Och det innehållet är facklig kontroll över arbetsförhållandenas alla aspekter så att:

1. produktionsprocessen underordnas och anpassas till arbetarnas behov;
2. utrymmet för arbetsgivarnas godtycke minskas;
3. arbetarna till sist etablerar en verklig motvikt mot den kapitalistiska företagsledningens beslutcentra.

Dessa tre aspekter av arbetarnas krav på kontroll är mera konkreta, mera mobiliserande än de enkla lönekraven (som de naturligtvis implicerar). Arbetarnas svårighet att överblicka produktionsprocessen och deras okunnighet om de ekonomiska och tekniska beslut som bestämmer förhållandena på arbetsplatsen gör att arbetets innehåll i praktiken överlämnas åt arbetsgivarens godtycke: i de flesta fall förhandlar fackföreningen bara om arbetskraftens minimipris och ger företagarna fria händer att exploatera den som de själva finner för gott och att själva bestämma de premier som faller utanför branschavtalens ram.

En höjning av baslönen kan alltså neutraliseras genom ökad arbetstakt och lägre premier, genom införande av nya maskiner som gör arbetsuppgiften mera komplicerad utan löne-kompensation, genom nedklassning av vissa arbeten med eller utan lönesänkning, vilket går

ut över vederbörande arbetares självkänsla och befordringsmöjligheter.

Den extrema differentieringen av arbetsförhållanden och lönenivåer inom samma bransch och i samma slags arbete gör att arbetarna inte längre kan mobiliseras för generella och odifferentierade löne- och arbetstidskrav. Och faktum är att de stora samlade massaktioner som ägt rum i Frankrike sedan 1954 antingen gällt politiska frågor (försvar av hotade "republikanska" eller fackliga rättigheter), då de nödvändigtvis i brist på positivt och offensivt innehåll blev defensiva protestaktioner av kort varaktighet, eller offentliga och nationaliserade sektorer där det på grund av statens sysselsättningsmonopol inte förekommer några lönedifferenser för likartade arbeten.

Vi har visat otillräckligheten i de generella och odifferentierade kraven, deras oförmåga att ena och mobilisera en arbetarklass som själv är ytterligt differentierad, och även deras oförmåga att utlösa en offensiv kamp mot arbetsgivarnas absoluta handlingsfrihet inom den ekonomiska och tekniska företagsledningen och mot den allt större bristen på överensstämmelse mellan produktivitet och löner.

Arbetarrörelsens viktigaste uppgift blir därför för närvarande att utarbeta en ny strategi och nya målsättningar som oupplösligt knyter samman lönekraven med arbetarnas krav på bestämmanderätt över arbetsförhållandena. Enda sättet att ena och mobilisera en differentierad arbetarklass är att attackera arbetsgivarnas och statens maktställning och enda sättet att göra det är att beröva varje arbetsgivare (staten inbegripen) en del av hans beslutanderätt.

Konkret innebär det att målet för denna attack *inte* är förändringar inom ramen för ett givet företags tekniska utvecklingsnivå, ty sådana förändringar kan snabbt göras om intet av den tekniska utvecklingen. Det gäller i stället att kräva *permanent* befogenheter att i avtalen få bestämma alla aspekter av arbetsförhållanden och lönekriterier så att arbetarna kan påverka företagets politik och orientera den i önskad riktning.¹⁶ Till exempel:

- Fackföreningen skall kunna kontrollera företagets lärlingsskolor och försäkra sig om att de inte utbildar inskränkta robotar utan självständiga yrkesarbetare med mångsidig utbildning som kan följa med den tekniska utvecklingen.
- Fackföreningen skall kunna kontrollera arbetets organisation och fördelning så att eventuella förändringar i organisationen ligger i linje med utvecklingen av arbetarnas skicklighet och självständighet. De unga arbetarna får inte stängas in i fördummande och förslöande sysselsättningar.
- Fackföreningen skall alltså påverka arbetsfördelningen på basis av den givna produktionstekniken och dess väntade utveckling. Den skall i varje företag kunna genomdriva en sysselsättningsnivå och en arbetsfördelning som tvingar arbetsgivaren att införa produktionsmetoder som är optimala ur arbetarnas synvinkel och som garanterar att det tekniska framåtskridandet går hand i hand med det mänskliga.
- Fackföreningen skall kunna förhandla om arbetstakt, ackordslöner, kvalifikationer för olika sysslor, arbetstid etc., vilket innebär kunskaper om och oavbrutna förhandlingar om tekniska förändringar och deras återverkningar på arbetarnas förhållanden.
- Slutligen skall fackföreningen kräva en premie för den kollektiva arbetsinsatsen, d.v.s. en premie som varken betingas av den individuella produktiviteten eller av profiterna utan av produktionen under ett visst antal arbetstimmar. Denna premie, som skall läggas på baslönen, vars generella höjning blir föremål för samtida förhandlingar, är ett första steg mot

¹⁶ Här följer jag huvudsakligen Bruno Trentin, "Les syndicats italiens et le progrès technique" i *Sociologie de Travail*, 2, 1962.

arbetarnas bestämmanderätt över fördelningen av företagets inkomster mellan arbetslöner, investeringar och kapitalkostnader, d.v.s. ett första steg mot självstyrelse.

Syftet med denna premie är trefaldig:

1. Det gäller att avhända arbetsgivaren rätten att godtyckligt bestämma över de årspremier som för närvarande utdelas som gåvor eller ”antistrejkersättningar”. Dessa premier skall tas upp i avtalsförhandlingarna och grundas på objektiva kriterier.
2. Det gäller att knyta årspremierna till den faktiska produktionsutvecklingen. Rätten att förhandla om premien innebär att fackföreningen får tillgång till alla informationer om produktivitetens utvecklingen, om den reella eller potentiella vinstutvecklingen och följaktligen om företagsledningens politik.
3. På basis av dessa informationer bör fackföreningen effektivt kunna motsätta sig varje skärpning av exploateringsnivån och varje utvidgning av arbetsgivarens handlingsfrihet. Den skall framför allt vaka över att *lönekostnaderna åtminstone representerar en konstant andel av produktionskostnaderna oberoende av produktivitetens utvecklingen och sysselsättningsnivån. Den kan på så sätt hindra att personalinskränkningar blir en lukrativ affär för företaget. Den skall också anpassa sina krav så att ökad produktivitet inte medför ökade profiter.* Och till sist skall den kunna förhandla om fördelningen av företagets alla poster: investeringar, reservfonder, direkta och indirekta löner, semesterersättningar, sociala utgifter, och på så sätt utöva en kontroll- och vetorätt över hela företagspolitiken.

Företagsledningen i skottgluggen

Det är inom ramen för denna kamp, vars målsättningar kan differentieras och anpassas till skilda lokala situationer men som innesluter de mest skiftande krav och problem i ett och samma klassperspektiv, som kampen för den fackliga företagssektionens erkännande och autonomi helt naturligt skall äga rum: den är inte ett slutmål, den är det oundgängliga instrumentet för arbetarnas kontroll- och självbestämmanderätt på den nivå där deras villkor, kapitalets makt och konflikten med samhället upplevs mest omedelbart, på den nivå där arbetarna måste få ett grepp om en realitet som krossar dem, om samhällets omdaning och arbetarklassens politiska makt skall få någon mening för dem, d.v.s. på arbetsplatserna. Naturligtvis kommer denna kamp inte att genast avskaffa profiten, den kommer inte att ge makten åt arbetarklassen, den kommer inte att efter ett segerrikt slut likvidera kapitalismen. Den kommer bara att mynna ut i nya strider och i möjligheten till nya partiella segrar. Och särskilt under den första fasen kommer den att avslutas med kompromisser. Den slår in på en väg fylld av bakhåll. Den tvingar fackföreningen till uppgörelser med arbetsgivarna. Den hindrar fackföreningen att totalt avvisa den kapitalistiska ledningen. Och den tvingar fackföreningen att ”smutsa händerna”. Genom varje kompromiss, genom varje överenskommelse som undertecknas efter en strid erkänner den arbetsgivarnas ställning.

Vi skall inte dölja eller bagatellisera dessa fakta. Riskerna med den handlingslinje jag skisserat är reella. Varför då välja den i stället för den nuvarande? Låt oss se litet närmare på saken. Gäller det inte att avvisa ett system som bygger på profit, att föra arbetarklassen till makten och att inte garantera arbetsgivarnas maktställning? Naturligtvis. Men arbetarna erkänner arbetsgivarnas ställning varje dag de kommer i tid till arbetet, underkastar sig en arbetsorganisation som de inte har något att säga till om och lyfter sin lön. Därmed accepterar de också profitsystemet, och arbetarklassens seger blir bara en vacker dröm. Men de smutsar i alla fall inte ner sina händer genom förhandlingar med arbetsgivaren och de avvisar hela systemet i klump! Det är sant. Men vad vinner de med det? Oberoendets goda samvete, d.v.s. i praktiken ingenting. Och vad förlorar arbetsgivaren? Ingenting heller. Han behåller sitt oberoende och kan leda företaget efter eget skön, han kan investera och amortera enligt sitt

program, han kan installera de maskiner han vill och genomdriva de arbetstempon och den organisation av arbetet som han anser fördelaktigast, och han kan till och med betala arbetarna enligt den *förutsedda* budgeten. Ty vi skall inte göra oss några illusioner: i de moderna storföretagens kassaskåp ligger inga sedelbuntar som arbetarna skall beröva de snåla arbetsgivarna utan bara produktionsplaner. Och dessa planer har en säkerhetsmarginal, de är kalkylerade så att de förutsebara lönekraven inte äventyrar amorterings- och investeringsplanen (med förutsedda varianter för skiftande konjunkturutvecklingar) eller produktionsplanen.

Den dominerande tendensen inom den moderna storindustrin är inte längre maximal utsugning med alla medel, den dominerande tendensen (med talrika undantag som representerar det förgångna och inte framtiden) är "arbetarnas integration". Den moderne arbetsgivaren vet att ackordslöner inte längre "lönar sig". Han vet det så mycket bättre som det i storföretagen, där det fasta kapitalet väger tyngre än det rörliga, är de jämna regelbundna arbetsinsatserna som betyder mest. För att skapa dessa regelbundna arbetsinsatser får han inte alltför mycket stimulera den individuella arbetsinsatsen, topparna följs av vågdalar. Att fem procent av arbetarna kommer upp till 200 eller 300 procent av normen är mindre intressant än att hela verkstaden *regelbundet och i medeltal* presterar 100 procent. Detta medeltal representerar för övrigt summan av tre olika prestationsnivåer: en tredjedel av arbetarna presterar exempelvis 80 procent, en tredjedel 100 procent och en tredjedel 120 procent av normen.

För att få fram dessa jämna arbetsinsatser förutser arbetsgivaren det oförutsedda, framför allt lönekraven. Taktiken med "de rena händerna" generar honom därför inte. Den överlåter åt arbetsgivaren de befogenheter som betyder mest för honom: att få besluta och själv bestämma de löneökningar han blir tvungen att gå med på, att bibehålla dem inom de marginaler han själv satt och att undandra dessa marginaler all insyn.

På så sätt "integreras" fackföreningen till och med när den framför sina krav och när den vinner sina segrar: de är förutsedda av företaget och på förhand inordnade i planerna och inkräktar praktiskt taget inte på dem. Och lika litet lyckas fackföreningen genom de protestaktioner som följer på tillkännagivandet av permitteringar inom företaget att effektivt motverka dem. Kostnaderna för proteststrejker är förutsedda och avskedandena äger rum som förutsetts sedan de "bestridits". Den fackliga aktionen får inget grepp om arbetsgivarpolitiken just därför att den avvisar den i klump, ett avvisande som arbetsgivaren räknat med. Arbetsgivaren behåller initiativet. Det är han som hela tiden ställer fackföreningen inför nya situationer av ekonomisk, strukturell, teknisk och organisatorisk natur, situationer som bestämmer arbetarnas förhållanden på arbetsplatsen. Fackföreningen har inte något annat val än att tacka ja eller nej, ett nej som för övrigt inte leder till några framsteg i arbetarnas strid. Det är alltid samma strid som upprepas och arbetarna återvänder alltid till utgångspunkten.

På så sätt blir kampen abstrakt, utan konkretion och perspektiv, och det finns inget syntetiskt samband mellan målsättningarna (minskande och avskaffande av exploateringen, förhandlingar om alla komponenter i lönesättningen, sysselsättningsgarantier, höjd levnadsstandard i takt med behoven och likvidering av profitdiktaturen) och de dagliga aktionerna. Klyftan mellan målsättningarna å ena sidan och den dagliga kampen å den andra minskas inte.

Om fackföreningarna i stället förutsåg arbetsgivarnas beslut, om de i varje fas lade fram sina egna alternativlösningar skulle de bekämpa den kapitalistiska ledningen mycket effektivare än nu. De skulle då utöva inflytande på den tekniska och produktiva utvecklingen och driva den mot ett socialt, ekonomiskt och mänskligt optimum. Det innebär exempelvis att fackföreningen i stället för att kämpa *mot* avskedanden och omorganisationsplaner slåss *för* en omorganisationsplan, som helt ställs under fackföreningens ständiga kontroll, att den i stället

för att kämpa *mot* nya maskiner och den omorganisation av arbetet som de kräver slåss *för* en viss typ av maskiner och den arbetsorganisation de kan medföra *innan* omorganisationen har ägt rum, och att den i stället för att kämpa *mot* den stegrade utsugningen slåss *för* att investeringsprogrammet ställs under dess kontroll så att arbetarna får nytta av det.

Accepterar fackföreningen den kapitalistiska företagsledningen när den handlar på detta sätt? Ja utan tvivel, i en mening, men jag har redan framhållit att den också accepterar den när den låtsas avvisa den men ändå underkastar sig den. Men det gäller just att *inte* underkasta sig den, det gäller att acceptera den för att *ändra* den, för att modifiera dess utgångspunkter och för att tvinga in den på en väg dit arbetarna vill ha den, kort sagt att försätta den i kris. Och för varje partiell seger, för varje omorganisation, för varje investering och varje permittering som fackföreningen förhindrat respektive genomdrivit hävdas arbetarnas maktställning, höjs klassmedvetenheten, minskas arbetsgivarnas frihet och kapitalets maktsfär och manifesteras kapitalismens inneboende svaghet: motsättningen mellan profitsystemet och människornas behov och krav.

Är detta klassamarbete? Det skulle utan tvivel vara det om fackföreningen accepterade ett ansvar för företagsledningen, ett "medstyre", om den förlorade ur sikte att målet inte till varje pris är en smula mera välstånd utan arbetarnas frigörelse och bestämmanderätt över arbetsförhållandena, om den accepterade att delta i utarbetandet av besluten och att garantera deras tillämpning. Men det är just detta deltagande i besluten som det gäller att hårdnackat avvisa. Det gäller *inte* att tillsammans med direktionen utarbeta en neopaternalistisk politik, det gäller att ställa en facklig politik mot arbetsgivarens, att slåss för en noga genomtänkt plan inom företagen, branscherna etc., en plan som konkret belyser motsättningen mellan det önskvärda och det *möjliga* å ena sidan och det förhandenvarande, som betingas av kortsiktiga räntabilitetskriterier, å den andra.

Striden kommer uppenbarligen att sluta med en uppgörelse, en kompromiss, vilket bara kan chockera maximalister mot vilka redan Lenin vände sig när han hävdade att det finns bra och dåliga kompromisser. I detta fall skulle kompromissen vara dålig om fackföreningen *avstod* från sin plan och sina perspektiv och nöjde sig med något mindre. Men varför skulle den avstå? Uppgörelsen som avslutar striden innebär helt enkelt att inte alla mål har kunnat uppnås: fackföreningen har genomdrivit en väsentlig del av sin plan och utövar kontroll över att den genomförs. Striden avslutas alltså med en partiell seger vunnen i öppen kamp och med en total "moralisk" seger: ty under stridens lopp har arbetarnas medvetenhet höjts, de är fullt medvetna om att alla deras krav inte har uppfyllts, de är beredda till nya strider, de känner sin makt: de åtgärder som har genomdrivits *ligger i linje* med vad de krävt (även om de inte uppnått allt), de avstår inte från sina mål genom att kompromissa, tvärtom närmar de sig dem. Fackföreningen avhänder sig inte sin självständighet genom uppgörelsen (inte mer än när den accepterar 8 procents löneökning efter att ha krävt 12), den garanterar inte någon arbetsgivarplan utan tvingar tvärtom arbetsgivaren att (under facklig kontroll) garantera det väsentliga av den fackliga planen.

Det är en sådan strategi den fackliga rörelsen måste använda när den reser kravet att få förhandla om alla aspekter av arbetsförhållandena, varigenom också arbetsgivarens handlingsfrihet och därmed företagets och statens maktställning angrips. Det är här inte fråga om institutionella fackliga befogenheter utan om positiva befogenheter att bekämpa kapitalets makt. När dessa befogenheter väl har erövrats efter långa och hårda strider kan arbetsgivarnas beslut påverkas innan de fattas. De ger arbetarna en offensiv utgångsställning till skillnad från den tidigare defensiva, de höjer deras medvetenhetsnivå, fördjupar deras kunskaper om produktionsprocessen, tvingar dem att precisera sina mål, får de lokala kraven att mynna ut i ett globalt alternativ till monopolkapitalismen, ett alternativ som i sin tur kommer att betinga de lokala kraven, och kommer på så sätt att driva fram nya strider med allt längre gående

målsättningar på ett allt högre plan.

Kraven på arbetarnas befogenheter i företagen befrämjar alltså ingalunda utvecklingen av något slags företagsseparatism (en separatism som för närvarande utvecklas på grund av avsaknaden av ett perspektiv som knyter samman de lokala kraven med klasskampen). De får i stället bara ett offensivt och mobiliserande innehåll, de får bara mening och segerchanser som lokala varianter av ett globalt alternativ till den kapitalistiska utvecklingsmodellen. De kräver denna globala vision som ett nödvändigt relä på det politiska planet (på det plan där de stora avgörandena om landets utveckling och den ekonomiska politiken fattas) liksom den politiska aktionen kräver stridbara arbetarmassor inte bara för att föras framåt utan också och framför allt som en folklig motkraft som kan komma med decentraliserade och obyråkratiska initiativ som svar på de privata och offentliga beslutcentras maktspråk.

Det är alltså helt naturligt att arbetarnas krav på bestämmanderätt i företagen utmynnar i ifrågasättandet av kapitalismens värderingar och ändamålsenlighet.

3. Arbetets mening

Den formella motsättningen mellan arbetets aktiva och potentiellt skapande natur och den passiva status av handelsvara som arbetsgivarna ger det genom att godtyckligt och despotiskt bestämma över arbetarnas förhållanden och arbetets organisation går hand i hand med en substantiell motsättning, nämligen mellan arbetets inre mening sedd ur arbetarens synvinkel, d.v.s. produktionen av förnödenheter som har ett värde för människorna och arbetets yttre mening sedd ur kapitalets synvinkel, d.v.s. produktionen av mervärde oberoende av produktionens art (en varas bruksvärde är sekundärt i förhållande till profiten). För arbetaren har arbetet *bara en mening om det skapar en mänskligare värld*, för kapitalet har *arbetet bara en mening om det skapar profiter* oberoende av nyttan hos de varor som realiserar profiten.

Arbetarnas villkor är alltså inte bara oacceptabla på grund av tvånget på arbetsplatserna utan också på grund av bristen på meningsfullhet i produktionslivet. Alla arbetare upplever mer eller mindre medvetet denna brist på mening som en motsättning mellan å ena sidan stoltheten och glädjen över ett väl utfört arbete och skammen, vreden eller förbittringen över att nödgas tjäna kapitalets syften och att producera varor som ofta är onyttiga eller oförenliga med samhällets verkliga behov och intressen.

Konkreta alternativ

Kampen mot utsugningen får sin fulla innebörd först när den betraktas som en kamp mot utsugningens sociala konsekvenser, d.v.s. som en kamp mot de falska värderingar och det slöseri som monopolkapitalismen i sin mogna fas påtvingar det s.k. "överflödssamhället". Kampen mot utsugningen innebär också en kamp mot de målsättningar i vilkas namn arbetskraften exploateras.

Om arbetarrörelsen vill bevara sin autonomi kan den inte göra någon boskillnad mellan dessa bägge aspekter. En arbetarrörelse som under förevändning att den inte vill ha med politik att skaffa isolerar sina aktioner till enbart kvantitativa krav drivs a priori att utan principiella betänkligheter acceptera den kapitalistiska statens förslag och försök att integrera den i systemet, och den kommer då inte att ifrågasätta vare sig den totala kapitalbildningen, profitens allt överskuggande roll, monopolens ekonomiska makt eller de målsättningar och värderingar som jakten efter maximal profit påtvingar hela det ekonomiska livet.

Att kämpa mot utsugningen för kortsiktiga konsumtionskrav utan att ifrågasätta utsugningens syften (d.v.s. kapitalbildningen) eller konsumtionsmodellen i det framskridna kapitalistiska samhället innebär dessutom att man underordnar arbetarklassen under detta samhälles värderingar och ideologi och att man förstärker systemet till och med när man inhöstar vissa

framgångar på den fackliga fronten. Ty dessa framgångar – höjda löner, ökad fritid och ökad individuell konsumtion – kommer genast att utnyttjas av dem (stat och monopol) som beviljat dem enligt det klassiska slagordet ”välstånd åt alla”. De blir snart en källa till ytterligare profiter (med eller utan prishöjningar) för konsumtionsvaruindustrierna. Så länge de ekonomiska kraven är enbart kvantitativa påverkar de inte i djupare mening systemet och bidrar knappast till att utforma och öka klassmedvetandet.

Otillräckligheten hos de rent kvantitativa kraven framgår av ett par exempel: de amerikanska fackföreningarna har (för övrigt i samförstånd med arbetsgivarna) med ett stort uppbåd av patriotiska och militaristiska argument kämpat för att föråldrade rustningsindustrier (som framställer flygplan, granater och stridsvagnar) skall få fortsätta sin produktion. Vilket för övrigt inte hindrar att detta trångsynta *kollektiva* försvar av sysselsättningen går hand i hand med en *individuell* revolt från arbetarnas sida mot det absurda i deras arbete. Vid den amerikanska bilindustrins sammansättningsband tar sig denna revolt uttryck i hemliga sabotage mot en detalj (karosseriet) som för arbetaren ter sig som en avskyvärd inkarnation av ”det djävla arbetets” sociala meningslöshet och individuella absurditet. Ett mindre extremt och mera komplicerat exempel på samma situation är gruvarbetarnas kamp för upprätt-hållandet av driften i kolgruvor med sämre än medelmåttiga ekonomiska och mänskliga förhållanden – samma gruvarbetare erkänner att även om det producerade kolet inte vore så dåligt och dyrt skulle deras yrke under de rådande förhållandena ändå vara avskyvärt.

Det framgår klart av dessa exempel på rent defensiva aktioner att de inte leder någon vart utan i stället förbrukar fackföreningarnas kraft om de inte förenas med ett politiskt perspektiv som samlar dagskraven i en strategisk helhetsvision av klassförhållandena och därigenom knyter samman de omedelbara målen med det stora långsiktiga målet att omdana samhället. Det är just partiella eller totala nedläggningar av industrier, strukturrationaliseringar och etableringar av nya företag – som kommer att bli allt vanligare genom den monopolistiska konkurrensen på den gemensamma marknaden och genom den tekniska utvecklingen – som tvingar arbetarklassen att kämpa för ett alternativ till monopolens politik, med tonvikten lagd på kvalitativt annorlunda lösningar. I annat fall kan arbetarnas kamp knappast bli något annat än nästan hopplösa arriärgardesstrider.

Fabriksnedläggningar, strukturrationaliseringar och nyetableringar (eller frånvaron av nya industrier) erbjuder för övrigt arbetarrörelsen ett bra tillfälle att hävda sin ledande roll i samhället och att visa att optimala mänskliga, ekonomiska och regionala lösningar kräver åtgärder som går stick i stäv mot den kapitalistiska logiken, d.v.s. ”strukture reformer” som ändrar kraftförhållandena och skapar nya demokratiska beslutcentra, vilket allt är målsättningar som förbereder en socialistisk omdaning av samhället.

Det är än en gång den italienska arbetarrörelsen som tillhandahåller slående exempel på kvalitativa krav som ett alternativ till den monopolistiska utvecklingen. I Reggio i Emilien ockuperade hela arbetsstyrkan (arbetare och tjänstemän) en stor mekanisk verkstad vars produktion bestämdes av Marshallplanen. Direktionen kastades ut och den nya ledningen tog upp ett övergivet projekt och organiserade en tillverkning av jordbrukstraktorer. Det tog flera månader innan de första traktorerna rullade ut ur verkstäderna. Under tiden kunde företaget hållas i gång tack vare insamlingar bland traktens bönder och stadsbor. Efter påtryckningar från arbetarpartierna förstätligades fabriken som fortsatte traktortillverkningen en tid; sedan lades fabrikationen om efter rationella linjer. Den är i gång fortfarande.

Kampen för strukture reformer och för målsättningar som visar fördelarna och nödvändigheten av en alternativlinje, som innebär en projektion av dagskraven, är nödvändig för att försätta kapitalismen i kris. Det faller sig självt att den inte kan begränsas till en rent politisk och ideologisk parlamentarisk kamp. Ty dels tenderar parlamentet att förlora reella

maktbefogenheter, dels minskas arbetarklassens representation genom diverse lagstiftnings-trick. De politiska och ideologiska striderna kan bara bli effektiva om målsättningarna synkroniseras med massaktioner, i annat fall förblir de hägringar i en mer eller mindre avlägsen framtid. På alla nivåer måste därför en alternativ politik framläggas som en konkret och positiv möjlighet som kan realiseras genom massornas tryck:

- På arbetsplatserna genom att arbetarna tillkämpar sig inflytande över arbetsförhållandena.
- Inom företagen genom att arbetarna tillkämpar sig inflytande över profitnivån, investeringsvolymen och dess inriktning och över den tekniska utvecklingen.
- På branschplanet genom kamp mot överdimensionerade investeringar, som kan framkalla kriser i framtiden, eller mot monopolkapitalets underlåtenhet att igångsätta socialt nödvändiga produktioner med förslag om önskvärda omläggningar av produktionen, kvalitativt och kvantitativt.
- På det kommunala planet genom kamp mot monopolens döda hand över kommunernas kulturella, sociala och ekonomiska liv, över kommunikationer, tomtmark och fastigheter, Över den kommunala administrationen, fritidsanläggningar etc.
- På det regionala planet genom kamp för nya industrier som är nödvändiga för regionens ekonomiska jämvikt, för eliminering av öppen eller maskerad arbetslöshet och för sysselsättning av arbetare i industrier som skall nerläggas. Denna kamp kommer naturligtvis att mobilisera både bönder och arbetare. Den måste baseras på ett alternativt program för den regionala utvecklingen, ledas i samarbete mellan fackföreningar och arbetarpartier och syfta till etablerandet av regionala beslutcentra fristående både gentemot monopolkapitalet och statens centralistiska tendenser.
- På det nationella planet slutligen genom utarbetandet av de stora linjerna i en plan som modifierar den kapitalistiska ekonomin, prioriterar produktionen i överensstämmelse med de sociala behoven och utvecklar landets mänskliga och materiella resurser.

Nöden i överflödet

Vi kan inte nog understryka att den sociala, kulturella och regionala underutvecklingen å ena sidan och den snabba utvecklingen av den lätta "överflöds"konsumtionsvaruindustrin å den andra är två sidor av samma sak. Att den offentliga sektorn (städernas kommunikationer, undervisningen etc.) är skandalöst underdimensionerad samtidigt som konsumtionsvaruindustrin kan glädja sig åt en spektakulär högkonjunktur beror inte på att den förra är offentlig och den senare privat utan på att statskapitalismen tillförsäkrar monopolen den ledande rollen i den ekonomiska utvecklingen och på att privatkapitalet investerar större delen av mervärdet i kortfristigt räntabla produktionsgrenar varigenom den del av mervärdet som kan användas till sociala investeringar blir otillräcklig.

Dessutom underordnar den kapitalistiska staten sina för övrigt otillräckliga investeringar under monopolens intressen: genom att finansiera deras expansion, genom att skapa underlaget för denna och genom att (i sin pris-, finans-, skatte- och försvarspolitik) hjälpa monopolen att finna marknader för sin anarkiska produktion. Staten bemödar sig om att med offentliga medel täcka de *sociala kostnaderna för den privata kapitalbildningen* (urbaniseringen, kommunikationsmedlen, yrkesutbildningen, sjukvården etc.), och när den inte lyckas med det rumpfugger den de offentliga investeringar (kulturella, sociala och industriella) som skulle kunna bilda en motvikt till den monopolistiska utvecklingen.

Lösningen av samhällets strukturella, sociala och kulturella problem kan inte ske genom skapandet av nya statliga organ utan bara genom en socialisering av investerings- och kapitalbildningsmekanismerna. När staten i den famösa ekonomiska jämviktens namn kräver

”lönedisciplin” av arbetarna är svaret uppenbart:

1. Det finns under nuvarande förhållanden ingen garanti för att minskad konsumtion leder till ökad investering. Tvärtom kan lönedisciplinen svetsa samman arbetsgivarfronten, garantera överprofiter åt monopolen och bromsa den vetenskapliga och tekniska forskningen.
2. Även om ökade profiter investeras effektivt finns det ingenting som garanterar att de investeras på ett rationellt och socialt positivt sätt i de regioner, produktionsgrenar och tjänster där de är socialt nödvändigast.
3. Man kan höja *både* de arbetande massornas konsumtionsstandard (individuellt och kollektivt) och de socialt nyttiga investeringarnas nivå, om man ändrar konsumtionens och investeringarnas kvalitativa struktur, om man minskar lyxkonsumtion och lyxinvesteringar och drar in parasitära och spekulativa inkomstkällor (framför allt inom handeln och byggnationen). Och man kan minska slöseriet i alla dess former genom att socialisera investeringsfunktionen.

Så länge staten inte kontrollerar ekonomins kraftcentra, så länge de organiserade arbetarna inte kan länka utvecklingen så att meningsfulla behov tillfredsställs, så länge staten underordnar sig monopolen, garanterar dem profiter utan risktagning och låter de ekonomiska resurserna slösas bort på lyxproduktion, har fackföreningarna både rätt och skyldighet att kategoriskt avvisa all ”lönedisciplin” och allt ekonomiskt samarbete som bara skulle vidmakthålla utsugningen och monopolens maktställning.

Monopolen utövar mer eller mindre öppet ett starkt inflytande över hela samhällslivet. Och det beror inte bara på att de, inom vissa gränser, bestämmer priserna på de varor de säljer, liksom för övrigt på de produkter och tjänster de köper, och därigenom lägger embargo på en betydande del av mervärdet från andra sektorer (framför allt från underleverantörer inom jordbruket och industrin men även från kraft-, gruv- och transportsektorn) utan också på att de kan genomtrumfa sin konsumtions- och produktionsmodell och inrikta ”konsumenternas” inköp på varor som ger dem den största förtjänsten. Följden blir de snedvridna och avvita förhållanden som är karakteristiska för alla monopolkapitalistiska näringsliv: ”den offentliga nöden i det privata överflödet” för att använda Galbraiths uttryck: jättestäder med gigantiska underhållskostnader och nästan total avfolkning i de s.k. glesbygderna, urusla bostäder plus TV eller (och) privatbil, analfabetism (egentlig eller bildlik) plus transistorradio, underutvecklad landsbygd plus motorvägar, städer utan hygien, luft och sol plus varuhuskatedraler etc.

Den monopolistiska sektorns de factodiktatur över hela det ekonomiska och kulturella livet utövas naturligtvis inte direkt utan framför allt genom de värderingar och prioriteringar den propagerar och genom att människornas behov underordnas kapitalets krav. Borgerliga ideologer försöker stundom förneka detta förhållande genom att åberopa statens eller vissa institutioners, t.ex. universitetens, självständighet. Och det är naturligtvis en överdriven förenkling att hävda att monopolen kontrollerar staten och exempelvis undervisningen: staten spelar snarare rollen av upplyst medlare mellan monopolen och samhällsintressena, och denna medlarfunktion kan innebära initiativ som tycks gå stick i stäv mot monopolkapitalets omedelbara intressen. Monopolkapitalet har alltid ett kortsiktigt intresse av att den offentliga sektorn (undervisning, sjukvård, hälsovård, urbanism, kulturell och sportslig upprustning etc.) inskränks till ett minimum i den mån den minskar individens köpkraft. Den sociala konsumtion som finansieras av staten innebär inte bara en avtappning eller en risk för avtappning av mervärdet, den hindrar också en del av den individuella köpkraften att strömma till de privata företagens kassor. Den skapar potentiellt en penningström som är undandragen marknadslagarna och den kapitalistiska lönsamheten, en sektor som står i potentiell motsättning till profitekonomin.

En permanent motsättning uppkommer alltså mellan staten, även den kapitalistiska, som offentlig företagare inom improduktiva och icke lönsamma sektorer av allmänt intresse och privatkapitalet. Men det som skiljer neokapitalismen från den klassiska kapitalismen är just att den erkänner nödvändigheten av statens medlarfunktioner och att den inte längre försöker inskränka de offentliga initiativen utan i stället dirigera och utveckla dem till fromma för den monopolistiska kapitalbildningen. Kapitalet har ett långsiktigt intresse av att inkomstutjämnningen gör det kapitalistiska systemet socialt uthärdligt, av att sjuk- och hälsovård minskar förslitningen av arbetskraften, av att den offentliga undervisningen tillgodoser behoven av kvalificerad arbetskraft, av att allmänna trafikmedel, som finansieras av skattebetalarna, avlämnar arbetarna i god kondition vid fabrikerna, av att nationaliseringen av energikällorna och råvarorna gör det möjligt för industrin att till låga priser täcka sina behov på dessa områden. Utvecklingen av den offentliga sektorn är med andra ord välkommen om den begränsas till *offentlig finansiering av grundvalarna för den monopolistiska expansionen och kapitalbildningen*, om den alltså underordnas det privata initiativet och ger detta fria händer att bestämma ekonomins riktlinjer.

Men detta innebär just att tillgodoseendet av de sociala och kulturella behoven aldrig betraktas som ett självändamål utan bara ur krassa nyttyosynpunkter, att utvecklingen av människans anlag och möjligheter (undervisning, forskning, information, kultur) eller av städer och landsbygd inte anses vara ett värde i sig. Sådana områden utvecklas bara i den mån de utgör ett komplement till det privata initiativet eller åtminstone inte motverkar dess intressen eller skapar individer som opponerar mot systemet. Visst är universiteten fria, även det neokapitalistiska samhället vill stoltsera med filosofer. Men informationen dirigeras av staten eller i praktiken av kapitalistkontrollerade massmedia, de kulturella institutionerna ägs av arbetsgivarna eller av kyrkan och bokutgivningen är underkastad marknadslagarna och reklamen.

Den ekonomiska, kulturella och sociala utvecklingen är inte a priori inriktad på människornas utveckling och tillgodoseendet av deras sociala behov utan på produktionen av varor som kan säljas med maximal vinst oberoende av deras nyttighet eller onyttighet. Det konstruktiva skapandet inskränks av snäva lönsamhetskriterier eller av hänsyn till samhällsstabiliteten. (Det är i stor utsträckning de framskridna kapitalistiska ländernas farhågor att passeras av Sovjet som ligger bakom den brådstörtade automationen som medför svårösliga sociala problem för kapitalismen.) Samtidigt slösas miljoner arbetstimmar bort på ofta marginala men alltid kostsamma förändringar av konsumtionsvarorna, förändringar som inte är avsedda att öka produkternas bruks- eller estetiska värde. (Den amerikanska bilindustrin ger årligen ut 500 miljoner dollar på marginalförändringar av bilmodellerna, samtidigt som man, utan att bilarna blir billigare, begränsar deras livslängd till cirka 60.000 km genom "inbyggt slitage".)

Produktionen ställs inte i samhällets tjänst utan tvärtom engageras samhället i den kapitalistiska produktionens tjänst: kapitalet bemödar sig om att ge individerna ständigt nya möjligheter att fly från de outhärdliga sociala realiteterna, och dessa individuella flyktmöjligheter (bilism, privathus, camping och passiva fritidssysselsättningar) skapar i sin tur nya anarkiska sociala processer.

Det avancerade kapitalistiska samhället är alltså djupt barbariskt som *samhälle* i den meningen att det inte strävar efter någon civilisering av det sociala livet och de sociala relationerna utan bara efter en civilisering av den individuella konsumtionen. Men den homogena och stereotypa konsumtion som tvingas fram av monopolen skapar samtidigt en speciell människotyp, som betraktar sin socialitet som något tillfälligt och främmande, massmänniskan.

Därmed menar jag inte, som många nostalgiker vilka drömmer sig tillbaka till hantverkseran,

att det är massproduktionen i och för sig som skapar massmänniskor. De är inte något oundvikligt resultat av de långa produktionsserierna utan resultatet av en produktion som är social till formen men inte till syftet. Det är *en* sak att till låga priser framställa jordbruksredskap, blyertspennor för skolorna, arbetskläder etc. som är avsedda att täcka sociala behov. Det är en annan sak att arbeta, inte för samhället utan för en privat firma vars produktion inte tillgodoser sociala behov utan individernas behov av flykt och glömska.

Ty detta är till sist den mystifikation på vilken den s.k. överflöds kapitalismen vilar: produktionen som är social till form, innehåll och konsekvenser utger sig aldrig för att vara det, den förnekar den sociala karaktären hos ”efterfrågan”, hos arbetet och de gemensamma mänskliga behov som den sociala produktionen berikar och utvecklar. Den inriktar sig på konsumtionsbehov vilka på ett lika artificiellt som radikalt sätt isoleras från det arbete och de produktionsförhållanden som gett upphov till dem, och detta av goda skäl: som konsument uppmanas individen att fly produktionen och skapa sig ett privat mikrokosmos över vilket han härskar som suverän.

Den ideologi som ”överflöds”konsumtionen implicerar är inte så mycket bekvämlighetens som enstöringens som stänger in sig i en bostad utrustad med ”alla moderna bekvämligheter” (som med andra ord är ett slutet universum oberoende av omvärlden) där han betraktar världen genom TV och som han stundom lämnar i den egna bilen för att njuta av en ”natur utan människor” – samtidigt som han svär över ”staten” som inte bygger tillräckligt många vägar etc. för att underlätta denna flykt, över staten men inte över profitekonomi som nästan tvingar fram denna flykt. Förnekandet av behovens sociala ursprung och tillfredsställelse och bejakandet av individens eventuella frigörelse genom förvärvet av medel att fly (vilkas sociala produktion omsorgsfullt maskeras) är de fundamentala mystifikationerna i den s.k. överflöds kulturen.

Måttbeställda konsumenter

Om massmänniskans vilshenhet som passiv konsument har en del intelligenta saker sagts speciellt från katolskt vänsterhåll, även om man inte alltid gått till botten med problemen. Jag skall helt kort rekapitulera dem.

Förekomsten av till stor del otillfredsställda elementära behov gav tidigare den kapitalistiska produktionen en naturlig grundval och åtminstone skenbart en mänsklig mening. Större delen av efterfrågan gällde produkter som var nödvändiga för livsuppehållet, och den kapitalistiska produktionen tycktes objektivt vila på vitala behov. Den naturliga grundval som denna efterfrågan gav åt systemet kunde skapa föreställningen att näringslivet stod i konsumtionens tjänst och hade till uppgift att göra de knappa resurserna tillgängliga för alla. Men denna naturliga grundval maskerade den kapitalistiska produktionens verkliga innebörd som är att ackumulera mervärde. Men vad som maskerades då efterfrågan huvudsakligen gällde livets nödtröft framträder i klar dager då de elementära behoven till stor del är tillfredsställda, då de i varje fall inte skapar någon expanderande efterfrågan och då en expansion av produktionen därigenom förlorar sin karaktär av absolut nödvändighet och sin naturliga grundval.

I den situationen får människorna, som befriats från nödtvånget, teoretiskt möjligheter att välja vilka produkter de skall framställa och därmed att underordna produktionsapparaten och hela produktionen människans behov och att göra den skapande aktiviteten som dittills varit något underordnat till det väsentliga – både på produktions- och konsumtionsnivån.

Men av skäl som vi längre fram skall diskutera har monopolkapitalismen lyckats hindra denna produktionens underordnande under den skapande aktiviteten, den har lyckats kväva all konstruktiv aktivitet och den har, som under den allmänna knapphetens epok, lyckats underordna konsumtionen produktionsprocessen. I enlighet med Marx prognos har

monopolkapitalismen format människorna efter produkterna och anpassar inte längre utbudet efter efterfrågan utan efterfrågan efter utbudet.

För att engagera samhället i privatkapitalets tjänst både på den individuella och den offentliga konsumtionens (statsutgifternas) nivå har monopolkapitalismen utsträckt sin diktatur till alla aspekter av samhällslivet och försöker kontrollera individerna i arbetet och på fritiden, i hemmen och i skolorna. Genom att utsträcka sin diktatur till kulturen, privatlivet och lokala och nationella institutioner har monopolkapitalet till sist visat sitt rätta ansikte: det kräver produktion för produktionens egen skull och konsumtion för konsumtionens egen skull. Och det kräver en människotyp som kan tvingas till passiv konsumtion, massmänniskan som kan påtvingas önskemål och begär som blir nya verktyg i kapitalets händer.

Men att påvisa detta är att stanna på fenomenets yta. Dess rötter ligger i de kapitalistiska produktionsförhållandena. ”Den vilsne konsumenten” är i själva verket ”en individ vars konsumtionsbehov avspeglar hans vilsenhet i produktionsprocessen.” (Bruno Trentin). Den passiva masskonsument som den kapitalistiska produktionen behöver för att kunna kontrollera konsumtionen skapas inte, som ofta hävdas, genom reklamen, modet etc. Han har redan koncipierats på produktions- och arbetsförhållandenas nivå genom att producenten skiljs från produkten, genom att arbetaren skiljs från arbetet, vilket bara kräver en aktiv passivitet.

Genom att arbetaren inte ”känner sig hemma” i arbetet, genom att arbetet berövats alla konstruktiva aspekter och enbart blivit ett medel att tillfredsställa elementära behov har individens konstruktiva och skapande förmåga amputerats och han känner sig bara människovärdig och suverän utanför arbetet, d.v.s. då han tillfredsställer sina passiva behov, i hemmet och i konsumtionen.¹⁷ Det är på denna grundval som monopolkapitalismen kan spela, på de passiva och individuella konsumtionsbehoven, propagera för allt mera komplicerade och sofistikerade sätt att tillfredsställa dem och utveckla behovet att fly bort från produktionslivets realiteter. Och ju längre man går på denna väg desto större förhoppningar har man att människorna, som är fullt upptagna med att fly och glömma, inte längre kommer att ifrågasätta grundvalen för hela systemet: arbetets avhumanisering. Man civiliserar konsumtionen och fritiden för att slippa civilisera produktions- och arbetsförhållandena.

Man kan inte komma ur denna onda cirkel genom att enbart resa rent kvantitativa krav, och man kan omvänt inte angripa den kapitalistiska konsumtionsmodellen utan att angripa roten till den ”andliga fattigdomen”, arbetets avhumanisering.

Den uppgiften är uppenbarligen inte enkel: konsumtionens underordnande under produktionen och monopolens kontroll över alla aspekter av individens liv framkallar inte någon spontan revolt. Det kan rentav verka som om här förelåg en cirkel: den neokapitalistiska produktionsmodellens prioriteringar motsvarar *reella behov* inom ramen för de nuvarande produktions- och arbetsförhållandena, och det kan tyckas omöjligt att ifrågasätta de förra så länge de senare inte har förändrats.

Men denna cirkel är mera skenbar än reell. Ty det är inte, som kristna ideologer stundom hävdar, fråga om att inskränka de omedelbara behovstillfredsställelser som ”konsumtions-samhället” lovar arbetarna genom löften om djupare tillfredsställelser i framtiden. Frågan om arbetets mening och konsumtionsmodellens konstruktion skall inte ställas i form av ett alternativ mellan ”lätsinnigt överflöd” och ”dygdig asketism” utan i form av ett *politiskt* framtidsalternativ.

En första målsättning för detta politiska alternativ blir att rasera den mur som skiljer producenten från hans produkt och arbetaren som mystifierad konsument från arbetaren som vilsen producent. Arbetarnas krav i fråga om löner, arbetstid etc. ger fackföreningarna och

¹⁷ Jag följer här Marx: ”Zur Kritik der Nationalökonomie.”

arbetarpartiernas företagsklubbar tillfälle att ställa frågor om den sociala och individuella nyttan av de produkter arbetarna framställer, om värdet (eller värdelösheten) i nya projekt och om en nyorientering av produktionen för att tillfredsställa djupt kända behov. (Det hela är inte så utopiskt som det verkar. I början av femtitalet gick arbetarna vid Fiat i strejk för att få en dyrbar prestigemodell utbytt mot traktorer och billiga folkbilar.)

Kampen för ett socialistiskt alternativ som påvisar de mänskliga och materiella möjligheter som den kapitalistiska utvecklingen förnekar och undertrycker är den enda verkligt revolutionära strategin och enda möjligheten att göra arbetarna medvetna om sina behov under en fas av den kapitalistiska utvecklingen då de elementära behoven inte längre utgör någon grundval för en revolutionär kritik av systemet.

De revolutionära behoven försvinner inte genom produktionskrafternas utveckling, de undertrycks av samhällets propaganda och indoktrinering och de kan bara frigöras genom ett socialistiskt alternativ. Även om detta alternativ nödvändigtvis blir ett *globalt svar* på kapitalismen behöver det inte framställas som en utopi som reser en kinesisk mur mellan kapitalism och socialism. Det skall presenteras som en projektion av dagens strider och krav, och det utesluter varken kompromisser eller partiella mål, om dessa ligger i linje med slutmålet. Vi skall återkomma till detta.

4. Arbetskraftens reproduktion: Konsumtionsmodellen

Kan en positiv kritik av den kapitalistiska utvecklingsmodellen grundas på de behov som utvecklingen av produktivkrafterna ger upphov till och på dessa behovs tillfredsställande i det s.k. överflödssamhället?

Frågan skulle knappast ha någon mening om de fundamentala behoven en gång för alla var förutbestämda av den "mänskliga naturen". Om det förhöll sig så skulle ökad varuproduktion innebära ökad mättnad av behoven. Till sist skulle den absoluta mättnaden uppnås.

Men empiriska iakttagelser visar tvärtom att en höjd levnadsstandard kan gå hand i hand med en minskad behovstillfredsställelse. I Frankrike minskade inte de otillfredsställda fundamentala behoven (fattigdomen som upplevd realitet) mellan 1950 och 1960 trots att produktionen nästan fördubblades. Behoven har utvecklats lika snabbt eller stundom snabbare än nationalprodukten. Känslan av fattigdom har inte mildrats av varuöverflödet.

Detta till synes paradoxala förhållande tolkas ofta som ett "förborgerligande" av de arbetande massorna i "välståndssamhället"; den kommersiella propagandan skapar en outsläcklig törst efter ägodelar och komfort och en strävan hos massorna att uppnå medelklassens "överflöds"-nivå.

Den tolkningen är minst sagt ytlig och tendentiös. Den förbiser att även de fundamentala behoven är "historiska". De betingas av produktionsmetoderna, d.v.s. av arbetets natur och av arbetsförhållandena. De betingas till sist av de förändringar som produktionsmetodernas utveckling framkallar i den naturliga miljön, i människans ekologiska förhållanden. Genom att skämma och förstöra naturen, luften, ljuset, vattnet, genom att framkalla massiva folkförflyttningar och djupgående förändringar av miljön avslöjar eller intensifierar den industriella utvecklingen behov som inte manifesterat sig tidigare.

Vi har alltså att göra med två processer som åtminstone inte i den kapitalistiska ekonomin bidrar till att tillfredsställa de grundläggande behoven trots att produktionen ökar.

1. De produkter som skall tillfredsställa behoven utvecklas kvantitativt och kvalitativt och modifierar därigenom behovens struktur och natur.

2. Produktionsförhållandena och miljön förändras oavbrutet genom den tekniska utvecklingen

och nya medel att tillfredsställa de fundamentala behoven blir därför nödvändiga. Men produktionen inom marknadsekonomins ram anpassar sig inte automatiskt till efterfrågan av dessa nya behovstillfredsställelsemiddel.

Vi skall i tur och ordning studera dessa bägge processer.

Lyx kontra bruksvärde

Lever en individ som äter rött kött och vitt bröd, som åker i egen bil och klär sig i kläder av syntetiska fibrer bättre än en individ som äter svart bröd och vit ost, åker cykel och klär sig i ylle- eller bomullskläder? Frågan är närmast meningslös. Den förutsätter att individer i samma samhälle kan välja mellan två sätt att leva. Det är i det närmaste uteslutet i praktiken: individen erbjuds en mer eller mindre flexibel livsföring, och denna livsföring bestäms av produktionsstrukturen och produktionsmetoderna vilka i sin tur bestämmer miljön.

Men grundfrågan är denna: vad är det som garanterar att produktionen anpassas efter behoven både ur allmän synvinkel – produktionsstrukturen och prioriteringsordningen mellan exempelvis bilism, bostäder, serviceinrättningar och allmännyttiga institutioner – och för varje särskild produkt? Liberala ekonomer har länge hävdad att en sådan anpassning garanteras av marknadsmekanismen. Men denna hypotes har i dag bara ett fåtal förespråkare. Om man inte resonerar globalt – d.v.s. utifrån optimala ekonomiska och mänskliga utgångspunkter – utan tar varje produkt för sig kan man utan tvivel fortfarande hävda att en produkt som saknar allt bruksvärde inte kan säljas. Men därav får man inte dra slutsatsen att de vanligaste masskonsumtionsartiklarna verkligen är de som vid ett givet stadium av den tekniska utvecklingen bäst och billigast tillfredsställer ett givet behov.

För det kapitalistiska företaget sammanfaller det ekonomiskt och mänskligt optimala bara tillfälligt med maximal lönsamhet. Strävan efter maximal profit är det centrala för kapitalet, produktens ökade bruksvärde är bara en biprodukt av denna strävan.

Ta exempelvis de allt vanligare engångsförpackningarna för mjölkprodukter. Ur köparens synvinkel är dessa cellulosa-förpackningar ofta av noll och intet värde, stundom innebär de rent av en försämring. Ur det kapitalistiska företagens synvinkel är de däremot klart fördelaktiga. Glasemballaget representerade ett låst kapital, tomflaskorna återlämnades och medförde kostnader för transporter, sterilisering etc., kostnader som försvinner med engångsförpackningarna. För att öka sina vinster påtvingar alltså mjölkbolagen kunderna tvångsköp av en ny produkt som har ett högre pris men samma eller lägre bruksvärde.

I andra fall är alternativet maximal profit – maximalt bruksvärde ännu mer frapperande. Philipskoncernen lanserade 1938 lysrören som då hade en livslängd av 10.000 timmar. Produktionen skulle ha täckt behoven billigt och relativt snabbt, men amorteringarna skulle ha dragit ut över en lång period och kapitalet skulle ha cirkulerat långsammare. Philips började då tillverka lysrör som bara brinner 1.000 timmar och kunde på så sätt accelerera kapitalets cirkulation och inhösta större vinster till priset av ett betydande slöseri med de produktiva resurserna.

Detsamma gäller de syntetiska fibrerna – vars skörhet, framför allt i strumpor, har ökat – och bilarna som avsiktligt utrustas med detaljer som snabbt slits ner men som är lika dyra som detaljer som slits ner mycket långsammare.¹⁸

Allmänt sett och oberoende av de objektiva vetenskapliga och tekniska förutsättningarna skiljer sig ofta en teknisk utveckling som enbart betingas av vinstkriteriet från en utveckling som underordnas den sociala nyttan och det ekonomiskt optimala. Även när de fundamentala behoven till stor del är otillfredsställda skapar monopolkapitalet ofta bristsituationer, slösar

¹⁸ Se Vance Packard, "Skrotmakarna" som innehåller många exempel på detta.

med naturtillgångarna och mänskligt arbete och inriktar produktionen (och konsumtionen) på de varor som är lönsammast att sälja oberoende av om det finns något behov av dem.

Allmänt sett tenderar monopolkapitalismen mot en överflödsmodell som nivellerar konsumtionen ”uppåt”. De utbudna produkterna tenderar att likriktas genom ett ”tillagt värde” som knappast ökar bruksvärdet. I gränsfallen (en gräns som uppnåtts för en imponerande skala av produkter) blir bruksvärdet bara en förevändning för att sälja lyxvärden som ökar priset på produkten. Man säljer lyxförpackningar och varumärken (d.v.s. reklam) och bruksvärdet blir bara något som följer med på köpet. Förpackningen och märket är medvetet avsedda att ge en felaktig uppfattning om varornas kvantitet och kvalitet: tandkrämen utrustas med erotiska egenskaper, tvättmedlen med magiska och bilen blir en statussymbol.

Varornas *skenbara* mångfald döljer illa den *reella* likformigheten. Märkesdifferentieringen är bara *marginell*. Alla amerikanska bilar liknar varandra därför att de utrustas med ett maximum av accessoarer, och en intensiv kommersiell propaganda syftar till att ”uppfostra” konsumenterna från barnsben så att de uppfattar detaljlikheterna men inte ser den fundamentala likheten.¹⁹ Det var typiskt nog europeiska bilfabrikanter som slog en bräscher i denna monopolistiska diktatur. Nivelleringen ”uppåt”, d.v.s. alla de onödiga accessoarerna, har i detta fall varit till skada för produktens bruksvärde, och förbrukarna kunde inte hindra monopolen att sälja den till allt högre priser.

Strävan efter maximal profit i en av de ledande industrierna i världens högst utvecklade land har inte ens åtföljts av några större vetenskapliga eller tekniska landvinningar. Tendensen att lägga större vikt vid accessoarerna än vid väsentligheter innebär ett *absolut* slöseri med resurser. Den amerikanska bilindustrin som ändrar modellerna varje år ligger inte bakom någon av de viktigaste tekniska nyheterna under efterkrigstiden (skivbromsar, hydropneumatisk upphängning etc.). Konkurrensen har stimulerat strävan efter maximal produktivitet men inte strävan efter maximalt bruksvärde. Föreställningen att konkurrensen skulle vara en sporre för den tekniska och vetenskapliga utvecklingen är i stor utsträckning en myt, den bidrar till det tekniska framåtskridandet bara i den mån detta bidrar att öka vinsterna. De tekniska framstegen koncentreras med andra ord huvudsakligen till produktivitetssökningen och bara i andra hand till strävandet efter ett mänskligt optimum både inom produktion och konsumtion.

Det är anledningen till det gigantiska slöseri som i alla utvecklade kapitalistiska länder går hand i hand med i stor utsträckning otillfredsställda fundamentala behov (bostäder, sjukhus, skolor, hygien etc.). Och det är också anledningen till att påståendet att den kapitalistiska profiten (underförstått utdelade eller konsumerade vinster) skulle vara relativt betydelselös (5 procent ungefär av den franska nationalinkomsten) är en grov mystifikation.

Det är utan tvivel riktigt att en konfiskation av de mervärden som konsumeras av kapitalisterna inte märkbart skulle förbättra de arbetande klassernas eller ens löntagarnas villkor. Men ingen hävdar längre att man främst måste gå till angrepp mot de profiler som de enskilda kapitalisterna stoppar i fickan när man skall omdana samhället. Vad kampen gäller är inte de enskilda inkomster som den kapitalistiska profiten ger upphov till utan den inriktning som påtvingas hela ekonomin och samhället av profitsystemet, den kapitalistiska ledningen av produktionsapparaten och den felaktiga konsumtionsinriktning som därigenom framkallas.

Det är slöseriet med arbete och resurser å ena sidan och knappheten (på allmännyttiga institutioner, kulturella möjligheter etc.) å den andra som det gäller att ständigt påvisa och brännmärka. Det är denna blandning av slöseri och knapphet som är det verkligt absurda i det kapitalistiska systemet på konsumtionsnivån. Att gå till storms mot de hundra familjerna och

¹⁹ Se David Riesman, ”Den ensamma massan”.

mot profiten (uttryckt i pengar) är mindre effektivt än att bekämpa den kapitalistiska ledningen i företagen och näringslivet med sikte på en annan ledning, d.v.s. för en inriktning av produktionen med sikte på behoven och inte med sikte på maximala vinster. Att påvisa möjligheten av en sådan ledning och de resultat den kan åstadkomma har en helt annan revolutionär räckvidd än allt abstrakt tal om monopolens miljarder och en eventuell nationalisering av dem. Nationaliseringar blir bara mobiliserande målsättningar om de förknippas med ett konkret program som påvisar varför det är lämpligt att nationalisera, vilka – för närvarande omöjliga – resultat som kan uppnås med dem och vad de kan och bör förändra.

Det privata initiativets samhällsliga kostnader

Den kapitalistiska produktionens inverkan på naturen och samhället är en annan källa till slöseri och snedvridningar.

Vad jag sagt om företagen gäller i ännu högre grad om ekonomin i sin helhet. Den produktion som är lönsammast för varje enskild företagare är inte a priori fördelaktigast för avnämarna. Strävan efter maximal profit och strävan efter optimalt bruksvärde sammanfaller sällan. Men om vi i stället för att tänka på varje företagares (i praktiken varje monopols) produktion studerar resultatant av alla produktioner och deras återverkningar på samhället kan vi konstatera en ännu akutare motsättning mellan produktionsresultanten och det ekonomiskt och socialt optimala.

Denna motsättning beror huvudsakligen på de gränser som lönsamhetskriteriet påtvingar det enskilda initiativet. Det ligger i det privata initiativets natur att betrakta den lönsammaste produktionen som den prioriterade, och det ligger i kapitalismens natur att försumma aktiviteter vilkas produkter eller resultat inte kan mätas med lönsamhets- eller avkastningskriterier. Dessa icke lönsamma aktiviteter vilkas angelägenhet inte kan fångas in i kapitalistiska kategorier avser investeringar som under de givna sociala och politiska förhållandena inte kan ge upphov till någon marknadsproduktion, d.v.s. till ett kommersiellt utbyte som medför en vinstgivande försäljning av varor eller tjänster. Det är med andra ord fråga om alla de investeringar och tjänster vilka har att göra med mänskliga behov som inte kan tillgodoses av någon marknadsproduktion: behoven av undervisning, stadsbyggnad, kulturella och rekreativa institutioner, konst, forskning, hygien, allmänna trafikmedel, men också behoven av konstruktiv lokaliseringspolitik, skogsplantering, kamp mot vatten- och luftföroreningar, buller etc., kort sagt allt som ingår i den ”offentliga sektorn” och som bara kan tillgodoses av en social service utan bitankar på lönsamheten.

Kampen för dessa behov som inte kan tillfredsställas marknadsmässigt tar sig nödvändigtvis politiska och sociala former, och tillgodoseendet av dessa behov som bara kan ske genom det allmännas försorg innebär en ständig utmaning mot det kapitalistiska systemet. Vi har med andra ord en hel sfär av fundamentala behov som står i objektiv motsättning till det kapitalistiska systemet och som bara socialismen kan tillgodose. Detta innebär ingalunda att man måste vänta tills socialismen genomförts eller att man måste kämpa för socialismen med enbart politiska medel. Denna sfär av kollektiva behov erbjuder redan nu de socialistiska krafterna ett bra tillfälle att i behovens namn kräva en social service som kommer att stå i permanent motsättning till kapitalismen och som kommer att innebära en permanent inskränkning av det kapitalistiska systemet. Vi skall återkomma till detta.

Motsättningen mellan det privata initiativet och de kollektiva behoven kommer nödvändigtvis att tillspetsas huvudsakligen därför att de kollektiva behoven och kostnaderna för deras tillfredsställelse inte är inräknade i det privata initiativets kostnadskalkyler. Dessa kalkyler tar sällan med de indirekta sociala kostnader som de privata investeringarna drar med sig (för vägar, bostäder, energi- och vattenförsörjning etc., kort sagt för infrastrukturen). Detta har till

följd att tillgodoseendet av dessa behov sker slumpartat. De kommer att försummas eller att underordnas "lönsammare investeringar" om de inte förutsetts och inberäknats i totalkostnaderna.

När en grupp kapitalister beslutar sig för att investera i en viss produktion och på en viss plats tar de inte ställning vare sig till prioritetsgraden hos denna produktion, till de sociala utgifter den kommer att dra med sig, till de sociala behov den ger upphov till, till de långsiktiga offentliga investeringar den kommer att nödvändiggöra eller till de alternativ som beslutet kommer att omöjliggöra. Kapitalisternas beslut kommer i stället att vägledas av den redan existerande lönsamma efterfrågan, av de redan existerande allmännyttiga inrättningarna, av närheten till marknader och råvarukällor etc.

Följden blir att ett kapitalistiskt investeringsbeslut i de flesta fall bara har ett rent tillfälligt samband med det lokala eller nationella kollektivets reella men icke tillgodosedda behov. Den utvecklingsmodell som monopolkapitalismen påtvingar underutvecklade regioner är i allmänhet en kolonialmodell. En balanserad utveckling av exempelvis Bretagne eller Syditalien skulle i första rummet kräva investeringar som syftade till att höja jordbrukets produktivitet, till att förädla råvarorna på platsen och till att sysselsätta undersysselsatta befolkningslager i produktionsgrenar med lokala marknader. Prioriterade investeringar skulle då bli skolor och kulturinstitutioner, livsmedelsindustrier, små mekaniska verkstäder, kemiska fabriker och läkemedelsföretag, allmänna trafikmedel etc. Sådana investeringar skulle ge regionerna möjligheter att utveckla ett mera differentierat näringsliv och att nå fram till en relativ ekonomisk, kulturell och social självständighet.

Men det privata initiativet är alltid bara en funktion av den lönsamma efterfrågan. När det i underutvecklade regioner inte finns någon sådan efterfrågan satsar det kapitalistiska initiativet i stället på exportindustrier. Den för övrigt mycket begränsade utveckling som blir följden kommer att stå i motsättning till de verkliga behoven: den undersysselsatta arbetskraften i regionen kommer att gå till sammansättningsindustrier och underleverantörer till avlägsna truster, till produktion av råvaror eller maskindelar som monteras på annat håll.

I stället för att lyftas upp till en ny och rikare inre balans kommer regionen att praktiskt taget förstöras av dessa ympkvistar på för gamla träd: i stället för att saneras kommer jordbruket att ruineras genom avtappningen av arbetskraft, den lokala produktionen kommer inte att differentieras efter de lokala behoven utan i stället att specialiseras och utarmas, den lokala eller regionala självstyrelsen kommer inte att förstärkas utan blir ännu mindre, eftersom besluten om den lokala produktionen kommer att fattas i Paris eller Milano, och de nya industrierna kommer att bli mycket konjunktur känsliga. De sociala förhållandena kommer att utarmas i stället för att utvecklas, den lokala arbetskraften kommer att sysselsättas i de sämst betalade arbetena, de gamla marknadsplatserna kommer att bli sovstäder med nya kaféer och jukeboxar istället för kulturinstitutioner, den gamla kulturen kommer att smulas sönder och inte att ersättas av någon ny. De av de nya arbetarna som inte kommer att tillbringa en till tre timmar dagligen i bilen till och från arbetet kommer att inhysas i betongburar eller slumkvarter. Förslumningen kommer kort sagt att breda ut sig precis som i kolonierna. Kolonierna kan åtminstone frigöra sig från den utländska kolonisationen. De nya storstadsregionerna koloniserar och förslummas däremot ofta utan återvändo av monopolkapitalismen.

Etableringen av nya industrier i underutvecklade regioner enligt detta schema kan inte likställas med en industrialisering. Den tenderar tvärtom att förstöra varje möjlighet till balans mellan stad och landsbygd genom uppkomsten av jättestora tätorter som tömmer den omgivande landsbygden och stimulerar småbönderna att slumpa bort sina gårdar till agrara kapitalister varefter de installerar sig som handlare, kaféägare eller arbetare i den nya

storstaden eller i huvudstaden. Nyetableringen innebär alltså ingen decentralisation. Den är tvärtom bara ett marginalfenomen i den geografiska koncentrationstrenden: industri dras till industri och pengar till pengar. Och både pengar och industrier dras företrädesvis till regioner där det redan finns marknader och räntabilitetsförutsättningar; de syftar inte till att skapa sådana. Detta är bakgrunden till de växande regionala olikheterna.

Det viktigaste skälet till denna geografiska koncentration är att det allmänna redan finansierat grundvalarna för den industriella expansionen i de tätbefolkade zonerna: bostäder, allmänna trafikmedel, utbildad arbetskraft etc. Men de besparingar som företagen gör genom den geografiska koncentrationen motsvaras av kostnader och olägenheter för samhället: utgifterna för storstadsregionernas funktion växer i svindlande takt sedan de nått över en viss tröskel, och stadsbornas miljö förvärras i lika svindlande tempo (längre restider, luftföroreningar, buller, brist på utrymme etc.). Baksidan av överbefolkningen i de urbaniserade zonerna är en avfolkning av de outvecklade regionerna som gör dem socialt och ekonomiskt livsodugliga.

Denna dubbla process med överbefolkning och avfolkning har samma rötter: koncentrationen av den ekonomiska makten hos ett litet antal kapitalistiska grupper som drar åt sig mervärden från alla håll och som reinvesterar dem i regioner där kortfristiga lönsamhetsbetingelser redan existerar. De resurser som finns för en regional och social politik i överensstämmelse med behoven blir därigenom alltid otillräckliga, inte minst därför att den monopolistiska expansionen skapar nya konsumtionsbehov och ålägger samhället nya bördor som är oförenliga med en kompensatorisk politik från statens sida.

De utgifter för infrastrukturen (vägar, allmänna trafikmedel, energi- och vattenförsörjning etc.) som den monopolistiska expansionen påtvingar samhället i de överbefolkade zonerna går i praktiken ut över de zoner där behovet av offentliga investeringar är störst: de miljarder som slukas av storstadsregionerna undandras en ekonomiskt och mänskligt angelägnare användning.

De offentliga investeringar som monopolkapitalismens inriktning av konsumtionen kräver står också i motsättning till angelägna behov. Ett slående exempel på detta är bilindustrin: den har dragit till sig produktiva resurser, arbetskraft och sparande från sådana angelägna investeringar som bostäder, undervisning, allmänna trafikmedel, sjukvård, stadsbyggnad, jordbruksrationalisering etc. Och den prioritet monopolkapitalismen har gett bilen förstärks bara med tiden, stadsbyggnaden underordnas motoriseringens krav, de allmänna trafikmedlen offras och bostadsbyggandet eftersätts.

De kollektiva behoven

Den monopolistiska expansionen skapar alltså inte bara nya behov genom att lansera produkter som blir symboler för förment komfort, den skapar framför allt nya behov genom att den ändrar betingelserna för arbetskraftens reproduktion. Utvecklingen av behoven i den kapitalistiska civilisationen beror ofta mindre på en utveckling och förfining av människans anlag än på en försämring av den materiella miljön och på att allt mer komplicerade och kostsamma instrument blir nödvändiga för att tillfredsställa de fundamentala behoven. Den marxistiska distinktionen mellan fundamentala och "historiska" eller sociala behov blir därigenom osäker och bidrar till att öka förvirringen i alla de fall där de fundamentala behoven bara kan tillfredsställas socialt därför att människan har fördärvat den naturliga miljön. Eftersom den naturliga miljön förstörts och ersatts av en social miljö kan de fundamentala behoven bara tillfredsställas socialt. De blir med andra ord sociala behov (eller rättare sagt fundamentala behov som tillfredsställs socialt).

Det är fallet med exempelvis behovet av frisk luft vilket omedelbart uppfattas som ett behov av semester, parker, stadsplanering och flykt från staden, med behovet av sömn och

avkoppling som blivit ett behov av bullerisolerade och bekväma bostäder, med behovet att äta som i storstäderna blivit ett behov av livsmedel som omedelbart kan konsumeras, d.v.s. ett behov av kaféer, restauranger, konserver eller färdiglagad mat, med behovet av renlighet som blivit ett behov av bad- och tvättinrättningar, tvättmaskiner etc.

Vi får i detta sammanhang inte förväxla de fundamentala behovens ”historiska” form med ”historiska” behov i egentlig mening: dessa behov är inte nya och ”rika” och har ingenting att göra med utvecklingen eller förfiningen av människans anlag. Det är helt enkelt fråga om urgamla biologiska behov som i dag måste tillfredsställas ”rikt” därför att den naturliga miljön blivit fattig, därför att naturliga tillgångar som luft, vatten, ljus etc. blivit sällsynta eller försämrats.

Men det utmärkande för det kapitalistiska samhället är att det tvingar individerna att som konsument *individuellt* köpa tillbaka de naturtillgångar som berövats dem *socialt*. Den kapitalistiska trusten tillskansar sig gratis eller till förmånliga priser luft, ljus, tomtmark etc., varefter byggmästare, affärsmän och spekulanter av olika slag säljer tillbaka allt detta till dem som bjuder mest. Den naturliga miljön har förstörts socialt, och den måste återställas socialt. Men samtidigt som de elementära behoven nu måste tillfredsställas genom en social produktion finns det inget socialt initiativ som garanterar att den utplundring individerna utsatts för kompenseras. Tvärtom, efter att ha förvärrat individernas existensförhållanden exploaterar det privata initiativet samma individers behov. Som konsumenter får de betala de sociala kostnaderna för reproduktionen av arbetskraften, kostnader som ofta överstiger deras förmåga.

Arbetarna förstår intuitivt det skandalösa i denna situation: sedan den kapitalistiska trusten exploaterat och amputerat dem i deras arbete exploaterar och amputerar den dem även utanför arbetet. Den påtvingar dem exempelvis utgifter för ytterligare trötthet och förlorade timmar i de allmänna trafikmedlen, samt höga hyror i bostäder som blir allt sällsyntare genom den ökade efterfrågan och allt dyrare genom den spekulation som knappheten ger upphov till.

Detsamma gäller luft, ljus och hygien som blir allt dyrare. Den stora industriella koncentrationen tvingar exempelvis kvinnorna att söka arbete utanför hemmet, ty en enda familjeinkomst räcker inte till för livsuppehållet i storstaden. Och därigenom och på grund av bristen på offentlig service blir det nödvändigt att mekanisera hushållsarbetet: tvättmaskinen, kylskåpet, färdiglagade livsmedel, halvautomatiserade spisar, ja till och med restaurangen svarar mot ett behov. Men trots att detta behov betingas av den sociala produktionen och den industriella koncentrationen får det privata initiativet tillfredsställa det och skörda stora vinster på individernas bekostnad. Följden blir att en betydande del av kvinnornas lön får täcka de extra utgifter som kvinnornas arbete för med sig.

På de kollektiva behovens nivå, och enbart på denna nivå, bevarar alltså utarmningsteorin en viss giltighet. De sociala kostnaderna för arbetskraftens reproduktion tenderar att öka lika snabbt eller snabbare än den individuella köpkraften. Arbetarnas sociala standard tenderar att stagnera eller att sjunka även om deras individuella standard (uttryckt i köpkraft) höjs. Det är svårigheten, för att inte säga omöjligheten, att kvalitativt förbättra arbetarnas levnadsstandard genom löneökningar som ger kampen för de kollektiva behoven dess revolutionära räckvidd.

Det utmärkande för de kollektiva behoven är att de oftast inte kan tillfredsställas rent marknadsmässigt. De har att göra med resurser, tjänster och allmännyttiga inrättningar som faller utanför marknadslagarna och alla lönsamhetskriterier. Dessa behov som inte kan fångas in i ekonomiska kategorier står, åtminstone potentiellt, i permanent motsatsställning till kapitalismen och markerar gränsen för dess effektivitet: det är behov som kapitalismen tenderar att försumma eller att undertrycka i den mån den bara tar hänsyn till *homo economicus* – d.v.s. människan som konsumerar och producerar varor – och inte till den

”mänskliga” människan som konsumerar och producerar nyttigheter som varken kan köpas eller säljas. Det är behov som, även om de har en biologisk grund, alla har en kulturell och åtminstone potentiellt konstruktiv dimension eftersom industrin förstört en naturlig miljö som måste ersättas med en kulturmiljö. Dessa behov har att göra med exempelvis:

- Bostäder och stadsmiljö, inte bara kvantitativt utan framför allt kvalitativt: det gäller att skapa en estetisk miljö som stimulerar utvecklingen av människans anlag i stället för att förkväva dem. Men det är uppenbarligen inte lönsamt att avsätta 20 kvadratmeter grönytor per invånare och att anlägga parker, alléer och torg. Ett tillämpande av marknadslagen leder i stället till att den goda tomtmarken reserveras för de privilegierade, som har minst behov av den, medan arbetarna som har störst behov av den därför att de har det tyngsta och sämst betalda arbetet utestängs från den. Det leder också till att arbetarna får bo allt längre från arbetsplatserna med ty åtföljande kostnader och besvär.

- Kollektiv service i form av allmänna trafikmedel, tvättinrättningar, barndaghem etc. De är till sin natur oräntabla. Ur profitsynpunkt är det naturligtvis önskvärdare att folk köper egna bilar, tvättmaskiner och tvättmedel med magiska egenskaper... Och eftersom dessutom behovet av sådan service är störst i de lägre inkomstklasserna har kapitalet knappast något intresse av att utvidga denna service på kommersiell basis. Den överlåts med varm hand åt det allmänna.

- Allmännyttiga, kulturella, rekreativa och sanitära inrättningar: skolor, teatrar, bibliotek, konserthus, simhallar, idrottsanläggningar, sjukhus... kort sagt institutioner som är nödvändiga för att utveckla människans anlag. Olönsamheten hos sådana investeringar är uppenbar liksom den skriande bristen på dem i nästan alla kapitalistiska länder.

- En balanserad regional utveckling i enlighet med optimala mänskliga och ekonomiska kriterier till skillnad från den tidigare nämnda neokolonialistiska förslumningen.

- Information, kommunikation, aktiva fritidssysselsättningar. Dessa behov är inte heller av något intresse för kapitalismen som i stället försöker undertrycka dem. Monopolens kommersiella diktatur kan bara utövas över en passiv konsumentmassa som är oförmögen att organisera sig och att definiera sina specifika behov (förknippade med arbets- och existensförhållandena), sina bekymmer och sin syn på samhället och världen. Masspseudokulturen som producerar underhållning, flyktmöjligheter och passiva och fördummande fritidssysselsättningar fyller inga behov som skapats av splittringen, ensamheten och tråkigheten utan maskerar i stället behovet att göra slut på splittringen, ensamheten och tråkigheten. Den är mindre ett resultat av än en orsak till massmänniskans passivitet och vanmakt. Monopolkapitalismen har uppfunnit denna masskultur för att säkra sin diktatur över en lurad, foglig och förnedrad mänsklighet vars kampvilja det gäller att kanalisera till imaginära våldshandlingar.

En ny konsumtionsmodell

De kollektiva behoven står alltså objektivt i motsättning till den kapitalistiska utvecklingen. Kapitalismen kan a priori inte ge dem den prioritet som tillkommer dem.²⁰

Det är därför kravet på de kollektiva behovens tillgodoseende innebär en radikal desavuering av det kapitalistiska systemet på det ekonomiska, politiska och kulturella planet.

Vi har redan nämnt att kapitalbildningsmekanismen spontant tenderar att på de kollektiva behovens bekostnad ge hög prioritet åt de lönsamma individuella behoven som betraktas som

²⁰ De enda undantagen är Sverige och Danmark. Men Sverige är ett glesbefolkat land där ingenting har gjorts åt arbetets avhumanisering trots decennier av socialdemokratiskt styre. Och Danmark är ett jordbruksland där den industriella civilisationen och urbaniseringen är ett sekundärt problem.

expansionens främsta drivkrafter. De kollektiva behovens underordnade ställning framträder så mycket klarare som även i högt utvecklade kapitalistiska näringsliv (som det amerikanska eller engelska) en gigantisk kommersiell propagandaapparat med alltmer raffinerade psykologiska knep försöker skapa och utveckla individuella behov, medan de kollektiva behoven bara kommer till uttryck genom enskilda personer eller byråkratiska apparater. Försöken att motarbeta monopolkapitalets diktatur över informations- och utbildningsmedlen har alltid hämmats av de ojämna styrkeförhållandena. Det är praktiskt taget omöjligt för oberoende informations- och utbildningsorgan att mäta sig med den kommersiella propagandan, åtminstone så länge de vänder sig till samma splittrade och atomiserade publik.

Denna praktiska omöjlighet beror uppenbarligen på att de kollektiva behovens innehåll bara kan fastställas kollektivt. Överlämnad åt sig själv föredrar individen individuella nyttigheter framför social service – han föredrar med andra ord en ”marknadsekonomi” och ett ”konsumtionssamhälle” framför en ekonomi och ett samhälle som baseras på service. Och det av den enkla anledningen att han har utsikter att en dag skaffa sig en tvättmaskin, en egen bil och den nödvändiga löneökningen, men att han som enskild individ inte har några som helst utsikter att till marknadspriser skaffa sig offentliga tvättinrättningar, snabba och bekväma trafikmedel, parker och idrottsanläggningar tio minuter från bostaden eller ens en anständig lägenhet.

Det finns alltså ingen spontan förkärlek för ”konsumtionssamhällets” prioriteringar och värderingar eller för den mogna kapitalismens ideologi utan bara en oförmåga att definiera och välja något annat. Följden blir konsumtionskravens spontana primat, i vilket bourgeoisin förtjust tror sig urskilja kravet på en livsföring som är kopierad på dess egen: arbetarklassen ”förborgerligas”, den tycks till och med i sina politiska och fackliga krav bekräfta den kapitalistiska kulturens höga värde, den tycks bekräfta att förvärvandet och ägandet av privat egendom är människans högsta mål, den tycks fångad i pseudokulturens och det förmenta överflödets snaror, den tycks visa att behoven kan formas av den monopolistiska produktionen och exploateras av profitekonomin.

För att göra slut på dessa myter måste arbetarklassen skissera en samhällsmodell, en konsumtionsmodell, en livsföring och en kultur som baseras på social service, på tillgodoseendet av kulturella och konstruktiva behov och på de mänskliga anlagens fulla utveckling. Och det räcker inte att hävda att denna modell (som ännu inte existerar någonstans) bara kan vara socialistisk och att socialismen innebär att produktionen underordnas de mänskliga behoven och människans utveckling. Man måste också definiera de kollektiva behovens konkreta innebörd och påvisa hur de skall tillfredsställas. Detta kan bara ske genom politiska och fackliga aktioner: genom att samla och organisera individerna, genom att göra dem medvetna om gemensamma intressen och behov på arbets- och bostadsplatser, genom att med dem definiera de gemensamma målen för massaktioner och strejker.

Och detta är bara en början. Den logiska utvecklingen av massaktionerna får inte bli en valrörelse med mottot: ”Himlen över Ruhr måste åter bli blå” (Willy Brandts slogan vid de västtyska valen 1961). Den logiska utvecklingen måste bli ett radikalt ifrågasättande av den kapitalistiska kapitalbildningsmekanismen med krav på socialisering av investeringsfunktionen och demokratisering av samhällsplaneringen enligt en prioritetsskala som avspeglar behoven och inte projektioner av monopolens tidigare tillväxt. Mera konkret gäller det att på de kapitalistiska trusternas bekostnad och under arbetarnas ledning och kontroll skapa nödvändiga kollektiva serviceinrättningar.

Den sociala modellen under övergångsskedet till socialismen och socialismens överlägsenhet över kapitalismen kommer att framträda konkret under dessa strider. Och de partiella segrar som hemförs kommer inte att förstärka kapitalismen även om de förbättrar arbetarnas

förhållanden. Tvärtom: kommunernas expropriering av tomtmark, socialiseringen av byggnadsindustrin, nationaliseringen av läkemedelsindustrin, offentliga tvättinrättningar och trafikmedel, överflödet av allmännyttiga institutioner, regionala utvecklingsplaner under kontroll av lokala organ och finansierade med allmänna medel samt den samhälleliga ledningen av alla dessa sektorer, som a priori faller utanför alla räntabilitets- och profitkriterier, innebär lika många mekanismer som står i motsättning till det kapitalistiska systemet. De kan inte fungera som samhällsservice utan en samhällelig kontroll över hela kapitalbildningsprocessen och utan att denna underordnas en prioritetsskala som avspeglar behoven och bestäms på demokratisk väg.

Den socialiserade sektorn kan bara utvidgas, och den redan existerande sociala servicen kan bara fungera tillfredsställande om den privata sektorn inskränks, om dess "frihet" att producera och investera begränsas. Den socialiserade sektorn måste inskränka kapitalets autonoma sfär, begränsa dess handlingsfrihet och undandra nya kapitalbildningscentra från dess inflytande.

För att den socialiserade sektorn skall kunna försvaras måste den utvidgas, och för att den skall kunna fungera måste privata kapitalbildningscentra (industri- och bankmonopol) ställas under samhällelig kontroll. Det är anledningen till att den socialiserade sektorn utgör en permanent utmaning mot kapitalismen och inte alls stabiliserar, "humaniserar" eller "socialiserar" den. Det vet kapitalisterna mycket väl, stundom bättre än arbetarrörelsen. Denna motsättning kommer bara att skärpas med tiden och samtidigt skärps klassmotsättningarna tills den ena eller den andra sektorn utsätts för ett slutangrepp (som i bästa fall kan bli fredligt).

Men kampen för en utvidgning av den samhälleliga kontrollen och av den socialiserade sektorn kommer bara att skärpa motsättningarna och fördjupa kapitalismens kris om dessa målsättningar inte betraktas som slutmål utan som medel som visar vad det socialistiska samhället kan och bör vara. Förutsättningen för att varje strid skall bli en förberedelse för nya strider är att höja medvetenhetens och kampens nivå, att förankra det socialistiska slutmålet i massornas medvetande och förmå dem att försvara tidigare erövringar genom nya och större sådana. Detta förutsätter uppenbarligen ett samlande perspektiv hos ledarna och utarbetandet av ett "globalt alternativ" som ger varje reform dess mening. I annat fall sker inga framsteg mot socialismen.

Om det samlande perspektivet saknas kommer reformerna, hur avancerade de än är, att av kapitalismen införlivas i en "blandad ekonomi" av skandinavisk typ där kapitalets makt och arbetets avhumanisering kvarstår ograverade i det s.k. "välfärdssamhället".

5. Den utvidgade reproduktionen av arbetskraften: Civilisationsmodellen

Vi har hittills bara resonerat med utgångspunkt från de fundamentala behoven. Vi har återfunnit dem i behov som ofta och felaktigt betraktats som "överflödsbehov". Vi har visat att dessa nya behov så långt ifrån att innebära en övergång till en högre civilisationsnivå ofta bara är försök att tillfredsställa fundamentala behov i den moderna storstadsmiljön.

Men vi kan inte stanna vid detta. De fundamentala behoven är inte desamma i dag som för hundra eller bara tjugofem år sedan. Att behoven i dag bara kan tillfredsställas genom en samhällelig produktion innebär att de i allt större utsträckning frigörs från den naturliga sfären. Det är inte längre bara fråga om behov av vissa naturtillgångar utan också om behov av sociala produkter som förutsätter en viss typ av samarbete. Alla behov är de facto socialt betingade, de kan bara tillfredsställas genom samhälleliga insatser och de kräver en viss social organisation.

Men detta innebär också att det inte längre finns några fundamentala behov som inte har en kulturell aspekt både på konsumtions- och produktionsnivån. Hunger är i första hand hunger efter livsmedel som producerats, transporterats och tillretts med hjälp av redskap som producerats av andra. Hungern är ett behov av både livsmedel och relationer med andra människor. Den arbetskraft som förbrukas i produktionen är å sin sida inte bara en odifferentierad kvantitet organisk energi som måste återställas genom konsumtion av varor och tjänster. Den är också en socialt betingad kraft som individen inte utvinner ur naturen och som han inte direkt applicerar på naturen. Han utvinner den ur (och applicerar den på) samarbetet med andra. Och denna kraft har bara ett värde i samspelet med andra.

Så länge knappheten på livets nödtröft är akut regleras samarbetet av nödvändigheten att ransonera de knappa resurserna. Vilken form denna ransonering än får (autoritär distribution eller ransonering via pengar) är arbetskraften rigoröst underkastad kapitalbildningen, d.v.s. ett socialt ekonomiskt imperativ som uppfattas som ett tvång uppifrån.

Samhällsintresset och individernas intressen eller behov är nödvändigtvis motsatta så länge knappheten är akut: individen blir något oväsentligt och produktionen (eller kapitalbildningen) det enda väsentliga. Individen får inte förverkliga sig själv i arbetet utan skall offra sig och tjäna produktionen. Den socialistiska moralen under kapitalbildningsperioden avspeglar klart denna tvångssituation: människan är ett medel att producera maskiner, och innan hon blir det "dyrbaraste kapitalet" är hon den minst dyrbara av alla maskiner eftersom hon är lättast att ersätta.

"Det mänskliga kapitalet"

När de elementära behoven i stor utsträckning tillfredsställts aktualiseras problemet om produktionens art och innehåll: individernas underordning under samhället upphör då att vara absolut nödvändig och deras underordning under produktionen mynnar ut i det absurda: slöseri med resurser och överproduktion av "nyttigheter" som inte svarar mot några mänskliga behov men som är nödvändiga för det kapitalistiska systemets fortbestånd.

Denna situation ger upphov till ett krav som inte bottnar i det ekonomiska nödtvånget: det mänskliga kravet att produktionen skall underordnas behoven. Detta krav tar formen av frågor, villrådighet och diffust missnöje eller i bästa fall av revolt mot produktionens meningslöshet.

Då kan en konflikt uppkomma som ställer de mest kvalificerade arbetarna i harnesk mot monopolkapitalismen. När en amerikansk firma övertar kontrollen över en fransk, när en felaktig politik dömer en gruvregion till en långsam död, när Air France medvetet lägger ner sina räntabla linjer börjar tekniker och forskare att protestera. För att behålla jobbet? De kan få andra anställningar, och många skulle få bättre betalt om de bytte företag. Av lojalitet mot den gamla ledningen? Det kan stundom verka så. Men den motsättning som driver dem till revolt är inte enbart motsättningen mellan en fristående arbetsgivare och en trust som fjärrstyrs av en bank eller ett holdingbolag. Den fundamentala motsättningen är den som föreligger mellan monopolkapitalets eller storbankernas räntabilitetskriterier och kravet på ett självständigt, konstruktivt arbete som är ett mål i sig. Mot det konstruktiva arbetets krav står kapitalets döda hand. Till människor som lägger ner hela sin konstruktiva förmåga i ett arbete som är deras liv säger kapitalet plötsligt: "Halt! Det ni håller på med ger ingen avkastning och är alltså värdelöst. Det är vi som betalar, det är vi som bestämmer. Vi är inte skyldiga er någonting för vi har betalt er lön. Hädanefter skall ni framställa långa serier av maskindelar som ritats i Minnesota."

Då upptäcker tekniker och forskare att de bara är anställda som alla andra, att de betalas för ett arbete som är "bra" bara i den mån det är räntabelt på kort sikt. De upptäcker att långsiktig

forskning, konstruktiva lösningar och kärleken till arbetet är oförenliga med de kapitalistiska räntabilitetskriterierna – inte därför att de inte skulle bli räntabla på lång sikt utan därför att det är mindre risk och större förtjänst att framställa kastruller. De upptäcker att de är underordnade kapitalets lag inte bara i arbetet utan i livets alla förhållanden, ty de som äger makten i storföretagen äger också makten i samhället, kommunerna, universiteten och över individernas framtid.

Motsättningen tillspetsas mellan arbetarens ansvar och kunnande i arbetet och hans vanmakt och trældom i förhållande till kapitalet. Han upptäcker att han är isolerad inte bara som arbetare i sitt företag utan också som medborgare i Grenoble eller Saint-Nazaire, som väljare och som individ vilken kapitalet påtvingar en framtid som är rakt motsatt hans egna planer men som kommer att bestämma hans eget, hans barns och hans kamraters liv.

Det är alltså uppenbart att kampen för en människovärdig tillvaro är en kamp mot kapitalet och att denna kamp måste överföras från företagsplanet till samhällsplanet, från det fackliga till det politiska planet och från det tekniska till det kulturella planet. Det ankommer på den socialistiska rörelsen att överföra striden till dess rätta plan, till kampen om samhällsmakten. Allt sätts då på spel, sysselsättning, löner, vetenskap, kultur och möjligheterna att utveckla individernas skapande förmåga i det mänskligas tjänst. Och det räcker inte att nationalisera kapitalbildnings- och kreditcentra (eftersom nationaliseringar riskerar att bli byråkratiska förstatliganden), det krävs ett mångfaldigande av demokratiska självstyrande beslutscentra, d.v.s. ett komplicerat nät av lokala och regionala beslutande organ.

Proletärerna under förra seklet kunde med nöd och näppe reproducera sin arbetskraft. Arbetarna under andra hälften av 1900-talet får inget utlopp för sin konstruktiva förmåga på arbetsplatsen. Den moderna industrin hämtar i allt större utsträckning sina anställda från universitet och högskolor, anställda som lärt sig tänka konstruktivt och självständigt. Men deras förmåga till syntes, analys och konstruktiva lösningar hotar att tyna bort eftersom de inte får något utlopp för den i arbetet.

I extrema fall, som dock är mindre sällsynta än man skulle tro, tar sig behovet av självständigt arbete, av skapande och kommunikation rent smärtsamma former. Det är fallet med exempelvis teknikerna i atomindustrin i Marcoule och på andra håll. De känner apparaturen utan och innan och kan ingripa var som helst när något mankerar, men de tillbringar åtta timmar om dagen år ut och år in framför instrumentpaneler som visar att allt fungerar som det skall utan att de behöver ingripa. Tråkigheten i arbetet leder till förtvivlan och neuroser. De har blivit vanmäktiga åskådare i en värld som skapats av människor men där människorna är överflödiga, och de måste därför bevisa för sig själva att de fortfarande lever, att de fortfarande kan utträta något. Hemma hos sig plockar de sönder och sätter ihop radio- och TV-apparater för att pröva sin intelligens och sitt kunnande. Efter några månader eller år lämnar de sitt ”arbete” för att inte gå under.

Exemplet är extremt, det medges, men det är också symptomatiskt. Biljardspel, trädgårdsodling eller fiske var i stånd att rädda utbildade och okvalificerade arbetare från undergång, men sådana sysselsättningar fyller inte det tomrum som den permanenta undersysselsättningen i ett passivt och monotont arbete skapar hos högt kvalificerade arbetare vars kompetens är begränsad till ett mycket snävt område. Exemplet från atomindustrin är signifikativt för hela den automatiserade industrin, i vilken enligt Marx prognos ”det mänskliga arbetet reduceras till en ren abstraktion”, till passiv övervakning.

Men detta exempel avslöjar också den ytterliga mänskliga och kulturella misär till vilken inte bara den avancerade kapitalismens industri utan också och framför allt dess institutioner, dess undervisning och utbildning och dess kultur dömer de kvalificerade arbetarna. För att anpassa arbetaren till hans arbetsuppgift på kortast möjliga tid ger utbildningen honom minsta möjliga

spelrum för självständigt omdöme och konstruktiva initiativ. Av fruktan för att dana människor som på grund av en alltför ”rik” utveckling av anlagen skulle vägra att underkasta sig alltför snäva arbetsuppgifter och den hierarkiska ordningen i industrin amputerar kapitalismen dessa anlag från början: man vill att arbetarna skall vara fackidioter, energiska men fogliga, intelligenta men okunniga om allt som ligger utanför arbetets ram. Man eliminerar ur deras utbildning och till och med ur deras miljö allt som kan ge dem en möjlighet att utanför arbetet söka förverkliga sig själva, vilket ju är uteslutet i arbetet. Man har ur institutionerna eliminerat alla självstyrande lokala organ som kunde ge arbetarna möjlighet att gestalta sitt medborgerliga och kulturella liv. Men man har ändå inte kunnat hindra dessa nya proletärerers revolt, även om den hos dessa förkrympta och bestulna människor tar sig uttryck i vanmaktneuroser och eskapism. Deras söner kommer att dra lärdom av detta nederlag: de kommer att säga nej till den initiala amputationen. Det är på utbildningens område som industrikapitalismen kommer att framkalla de revolter som den med all makt försöker undvika i fabrikena. Dess manövrer är bara alltför uppenbara: för att lugnt kunna producera sina lobotomiserade robotar måste den kunna räkna med individer vilkas horisont begränsats sedan barnsben. Den behöver en dualistisk undervisning i stil med den som – i extrem form – lever kvar i Storbritannien som en kvarleva från den aristokratiska eran: eliten har sina skolor och sin ”humanistiska” utbildning. Folket har andra skolor där man lär ut ”matnyttiga” kunskaper. Segregationen efter börd och förmögenhet sker ända från grundskolan. Kan detta system (som för övrigt ligger i dödsryckningarna eftersom det är oacceptabelt även i en formell demokrati och har en mycket menlig inverkan på den engelska ekonomin) exporteras? Den gaullistiska regimen har försökt överta det. Den vill specialisera utbildningen på ett tidigare stadium, ”industrialisera universiteten” (minister Fouchet) och skapa ”korta cykler”. Det är kort sagt fråga om att på utbildningens plan upprepa vad man på fritidsplanet kallat för ”masskulturen”: man vill sprida färdigtuggade och partiella kunskaper under en påskyndad skolgång som följs av yrkesutbildning. I stället för att stimulera eleverna till egna initiativ och lära dem självständigt tänkande låter man dem lära in döda fakta och vissa knep som mekaniskt kan appliceras på empiriska problem. Man matar dem med några valda sidor ur kunskapens bok och låter några kunskapsöar stiga upp ur okunnighetens avgrunder, man lär ut ”passivitet och underkastelse”. Eleverna får lära sig så mycket att de blir medvetna om sin egen okunnighet och står bävande inför elitens kunskaper och kultur.

Men detta pedagogiska projekt är fyllt av explosiva motsättningar: genom att lära ut okunnighet samtidigt med ett visst vetande, beroende samtidigt med en viss intellektuell självständighet utsätter man sig för risken att individerna blir medvetna om sin begränsning och sin okunnighet och revolterar mot den. ”Om slaveriet skall accepteras”, skrev Simone Weil, ”måste det vara tillräckligt länge varje dag för att något skall brista i människan.” Detta äger sin giltighet för de nya kulturproletärerna. Om man inte kan stympa och specialisera dem från barnsben kan man inte undvika att de till sist uppfattar sin specialisering, sin okunnighet och sina försuttna chanser till självständighet och kultur som en outhärdlig utplundring. De socialistiska krafterna kan och måste därför föra en kulturell kamp på alla fronter: mot utbildningens underordning under efemära industriella krav och för de undervisande och de undervisades självstyrelse, mot den mandarinmässiga akademismen och den utilitaristiska masskulturen och för en mångsidig och syntetisk utbildning som ger individerna möjlighet att orientera sig i samhället och orientera samhället efter sina behov.

Denna strid står inte i någon motsättning till den tekniska utvecklingen utan ligger i linje med den. Det är nämligen inte alls riktigt att den nuvarande och framtida tekniken kräver specialister. Det är bara riktigt att arbetsgivarna vill ha specialister, och de vill ha det av två skäl: dels därför att utbildningen, som är en s.k. improduktiv investering, släpar efter kvalitativt och framför allt kvantitativt i förhållande till produktionsapparatens krav, en eftersläpning som det kapitalistiska samhället försöker inhämta till minsta möjliga kostnader

genom epautbildning. Dels därför att tekniskt specialiserade arbetare tros vara fogligare och lättare att anpassa till industriarbetets ökade intensitet.

Dessa bägge politiskt-ekonomiska skäl står i själva verket i skarp motsättning mot teknikens egen utveckling. Tekniken som befinner sig i ständig omvandling har inget behov av alltför snäva specialiseringar som blir föråldrade flera gånger under en generation. Den kräver i stället mångsidighet och en solid teoretisk utbildning som kan underlätta en kontinuerlig assimilering av nya vetenskapliga och tekniska data. Ur ren teknisk synpunkt är med andra ord den enkla reproduktionen av arbetskraften inte tillräcklig. Inläringen av en konstant kvantitet kunskaper, som inte utvecklas under produktionsåren, steriliserar arbetskraften från början: arbetarens förmåga till nyskapande, till anpassning och utveckling begränsas alltför snävt av otillräckligheten i hans teoretiska bagage. Denna otillräcklighet hindrar antingen en evolution som annars skulle vara möjlig eller också sker denna evolution över arbetarens huvud. Därigenom deprecieras i förtid hans utbildningskapital och arbetslöshet kan bli följden.

Den breddade reproduktionen av arbetskraften är alltså en objektiv nödvändighet: yrkesskickligheten kan endast bevaras om den utvidgas, d.v.s. till priset av en kontinuerlig ackumulation av nya färdigheter. Den knapphet på kvalificerad arbetskraft som nästan alla kapitalistiska näringsliv klagar över avspeglar i själva verket bara kapitalismens motvilja mot att täcka de sociala kostnaderna för denna breddade reproduktion, mot att ta upp dem i kostnadskalkylerna för arbetskraften. Och denna motvilja är logisk: om man betraktar förnyandet och utvidgandet av arbetarens yrkesskicklighet som en integrerande del av arbetet, erkänner man *eo ipso* att arbetaren arbetar även när han inte producerar varor, att han producerar nyttigheter även när han inte producerar något som hans arbetsgivare kan sälja utan bara utvecklar sina moraliska och intellektuella resurser.

Den breddade reproduktionen av arbetskraften är i sig själv ett socialt produktivt arbete. Förvärvandet av nya färdigheter skall därför inte bekostas av individerna själva. Den tid som erfordras för arbetarnas utbildning skall betraktas som en socialt produktiv tid, som socialt arbete och skall betalas i enlighet därmed. Och detta gäller naturligtvis också grundutbildningen. Individerna har inte bara rätt till skolor. De har också rätt till en allmän och kontinuerlig höjning av bildningsnivån allteftersom arbetet differentieras och kompliceras. De har rätt till en längre utbildningstid och till medbestämmande över utbildningens utformning så att den överensstämmer med deras behov. Och eftersom denna utbildningstid är socialt nödvändig skall den inte bekostas av individerna; allmänna studiebidrag är ett fundamentalt arbetarkrav.

De skapande behoven

Vi stöter här på en av de djupa motsättningarna i den högt utvecklade kapitalismen: dess oförmåga att med sina väsentligen kvantitativa kriterier värdera en utveckling som alltmera tenderar att bli kvalitativ. Det är om man så vill motsättningen mellan det ekonomiska värdet och den mänskliga ändamålsenligheten som inte kan värderas därför att den i själva verket skapar grundvalen för detta värde. Det är inte bara själva arbetet som inte längre kan värderas ekonomiskt därför att det inte längre är en viss kvantitet tid och energi utan, när det gäller kvalificerade arbetare, en självständig och konstruktiv aktivitet med egna suveräna betingelser. Även arbetskraften tenderar att glida ur de kvantitativa värderingarnas grepp: ty de kvalificerade arbetarna är inte längre, och blir ännu mindre i framtiden, bärare av fysisk energi som bara har ett värde om den kan utnyttjas av arbetsgivaren och kombineras med andra odifferentierade energier. Nej, de kvalificerade arbetarna i de ledande industrierna, som är i minoritet i dag men i majoritet i morgon, äger, till skillnad från de klassiska proletärerna, själva den arbetskraft de lånar ut: de äger den själva därför att de själva förvärvat den och

därför att de själva bäst vet hur den skall utnyttjas.

Den kvalificerade arbetaren i exempelvis atomindustrin, den kemiska och petrokemiska industrin och den tunga verkstadsindustrin kan inte kommenderas, han är på samma gång arbetskraft och dirigenten av denna arbetskraft. Han är med andra ord en yrkesman som tillsammans med andra yrkesmän arbetar på en gemensam uppgift som imperativa direktiv uppifrån bara skulle desorganisera.

Härigenom uppkommer en latent eller öppen konflikt mellan de vetenskapliga och tekniska arbetarna, som är praktiskt taget suveräna inom sitt fack, och kapitalet som äger företaget.

Denna konflikt gäller inte längre huvudsakligen arbetsförhållandena eller utsugningen av arbetarna som ofta är bra betalda. Den härrör väsentligen ur motsättningen mellan ett suveränt arbete som har sin egen ändamålsenlighet och kapitalets krav att arbetet skall tjäna ofta ovärdiga profitsyften. Avhumaniseringen på arbetsplatserna tenderar att försvinna – vetenskapliga och tekniska arbetslag bestämmer själva över sitt arbete – men arbetets avhumanisering finns kvar och tenderar att bli outhärdlig på grund av de gränser och den inriktning som strävandena efter ekonomisk lönsamhet påtvingar det suveräna arbetet.

Gränsen till det outhärdliga kan tänjas genom en ”mänsklig” arbetsgivarpolitik som respekterar arbetarnas *formella* suveränitet och som syftar till att integrera dem i kapitalets projekt. Men den kan inte tänjas i det oändliga. Motsättningarna kan framträda i öppen dag när kortsiktiga lönsamhetskalkyler hindrar arbetarna från att fullfölja ett arbete vars sociala fruktbarhet och nytta är uppenbar för dem. De kan också framträda när ett konstruktivt arbete utnyttjas för syften som är dess radikala negation. I bägge fallen är kapitalismens förakt för det konstruktiva arbetet uppenbar, och frigörelsen från kapitalets tyranni blir ett fundamentalt krav.

I praktiken inträffar detta i alla kapitalistiska länder varje gång civila forskningar hämmas av otillräckliga medel samtidigt som mycket större medel ställs till de militära projektens förfogande. I de kapitalistiska länderna betingas de vetenskapliga framstegen inte av kapitalets insatser utan av militära och prestigebetonade beställningar som finansieras på vinst och förlust av staten, beställningar som representerar 80 procent av den elektroniska industrins produktion, ännu mer av atomindustrins, mer än hälften av flygindustrins etc.

Kapitalet accepterar forskningen bara i den mån den är ekonomiskt lönsam. Men grundforskningens lönsamhet kan man aldrig vara säker på, och framför allt kan man inte förutse hur länge det dröjer innan den blir lönsam. Ur kapitalistisk synvinkel avkastar forskningen inte tillräckligt, inte bara därför att den innebär ett alltför stort risktagande med hänsyn till de vinster den kan ge, utan också och framför allt därför att omedelbara och större vinster kan hämtas från tomtspekulation, handel, nöjesindustri och tekniska rutinförbättringar.

Först om staten finansierar forskningen kan den bli lönsam. Men som politisk och ideologisk maktfaktor godkänner inte kapitalet offentlig finansiering av vilken forskning som helst. Denna offentliga finansiering, till vilken medel tas från mervärdena å ena sidan och de enskilda konsumenternas köpkraft å den andra, måste ge trusterna lika stora eller större vinster än de skulle få genom marknadsproduktion i den givna konjunkturen. Och enda sättet att uppnå detta är att låta staten finansiera produkter som inte kan säljas till allmänheten utan bara till staten själv och till monopolpriser, d.v.s. krigsmateriel.

Faktum är att biokemin, genetiken, medicinen gör miserabla framsteg som ligger långt under de mänskliga möjligheterna, att teorin i allt högre grad släpar efter praktiken, att vetenskaper och teknik genom bristande insikt om de egna grundvalarna inte längre förstår och kan göra reda för sig själva, och att minskade militärutgifter ännu aldrig i de kapitalistiska länderna motsvarats av en utbyggnad av den offentliga sektorn och en upprustning av den civila

forskningen.

Vetenskapens militarisering, universitetens industrialisering, kulturens kommersialisering, produktionens underordnande under profitkriteriet: på alla områden ser vi att kapitalismen (och den ekonomiska politiken överhuvud) är oförmögen att ställa produktionen i behovens tjänst och att befrämja en expansion som inte längre är kvantitativ utan kvalitativ.

Arbetet är inte längre bara en produktion av varor, arbetskraften är inte längre bara underkastad tröghetslagen, arbetaren är inte längre bara ett instrument för samhällets fortbestånd. Arbete, arbetskraft och arbetare tenderar att förenas i personer som producerar sig själva samtidigt som de producerar en värld. Och denna produktion äger inte bara rum på arbetsplatserna utan också i skolorna och kaféerna, på idrottsplatserna och teatrarna, i konserthusen, tidningarna, böckerna, utställningslokalerna och i de politiska grupperna, kort sagt överallt där individerna träder i förbindelse med varandra och skapar mänskliga relationer.

Denna produktion tenderar alltmer att bli en integrerande del av den breddade reproduktionen av arbetskraften. Den internationella och interkontinentala utvecklingen av handelsutbytet, den allt längre gående arbetsfördelningen i allt större geografiska enheter, tendenserna till regional och nationell specialisering, de allt snabbare kommunikationerna etc. tenderar att skapa relationer mellan all produktiv verksamhet över hela världen.

Man kan inte producera kronärtskockor i Leon eller citrusfrukter på Sicilien utan att ta reda på vad andra producenter har för sig inte bara i Leon och på Sicilien utan även i Sydfrankrike, Spanien och Algeriet. Man kan inte producera turbiner i Grenoble om man inte känner till vad som produceras i Milano, Ljubljana, Ruhr och Skottland. Och det är inte bara försäljningschefen eller föreståndaren för kooperativet som skall sitta inne med dessa kunskaper utan varje ingenjör, varje förman och genom hans förmedling varje arbetare och kooperatör. En modern produktionsenhet, och den behöver inte vara alltför stor, kan inte fullgöra sina uppgifter om den inte håller sig à jour med vad som händer i världen. Om man vill komma i kontakt med andra människor, om man vill slippa den förlamande känslan av okunnighet kan man inte vara helt okunnig om den politiska, vetenskapliga, tekniska, sociala, ekonomiska och allmänskulturella utvecklingen.

Det är därför kulturell aktivitet i ordets vidaste bemärkelse är en integrerande del av den vidgade reproduktionen av arbetskraften, d.v.s. av individernas förmåga att samarbeta i en gemensam bestämd uppgift. Det är också därför som kulturell aktivitet är ett *behov*. Och det är slutligen därför som en kortare arbetsvecka är ett fundamentalt krav liksom mångfaldigandet av kulturinstitutionerna under arbetarnas ledning. Den tid som krävs för reproduktionen av arbetskraften är inte densamma 1964 som 1904 för någon typ av arbete lika litet som den är densamma för en konsertpianist som för en pianostämmare. Ökad fritid innebär inte ökad tomhet utan en utökning av den (socialt produktiva) tid som objektivt och subjektivt krävs för att skapa mänskliga individer och en människovärdig värld.

Inför denna nödvändighet har den neokapitalistiska civilisationen byggt upp en gigantisk repressiv apparat: en apparat som avser att mystifiera, att föreviga okunnigheten, att kommersialisera kulturen, att förvandla fritiden till passiva och sterila tidsfördriv, det vill med andra ord säga att korrumpiera kulturbehoven och förlöjliga kulturarbetarnas insatser i en primitiv massetikens namn. Denna nivellerings och tankelättjans demagogi är till att börja med kommersiell men blir så småningom politisk: för att öka tidningarnas upplagor, för att öka antalet radio- och TV-licenser flatterar man okunnigheten och övertron, serverar myter i stället för fakta, sensationer i stället för väsentligheter, och så småningom säljer man med samma kommersiella metoder Ledaren, den faderlige Diktatorn som sitter inne med magiska lösningar.

Den otillräckliga, nivellerade och industrialiserade utbildningen, undertryckandet av varje

självständig kulturell aktivitet genom industriarbetets militarisering, bristen på social service, ransoneringen av fritiden, den mer eller mindre medvetna utspridningen av arbetarnas bostäder – så att de får svårigheter att kommunicera med varandra eftersom bostäder och arbetsplatser ligger långt från varandra – allt detta har tenderat att skapa individer som är vanmäktiga på grund av sin splittring och bristande orientering.

Det är dessa underutvecklade och stympade människors kulturella behov som monopolkapitalismen undertrycker för att kunna behålla sin maktställning samtidigt som den exploaterar deras känsla av vanmakt.

Det är här fråga om en speciellt otäck form av individernas underordnande under produktionen, men vi har redan sett att detta underordnande tenderar att bli ett hinder för produktionen själv, i den mån den måste ha arbetare som har en klar uppfattning om produktionsprocessen och de sociala och ekonomiska processerna.

Teknokratin

Nu sätter en dubbel utveckling in, dels vid basen dels på toppen. Vid basen tenderar arbetarna i de tekniskt mest avancerade industrierna att själva dirigera produktionsmedlen. Den tekniska makten har redan glidit ur arbetsgivarnas händer på denna nivå, och deras ekonomiska makt naggas i kanten av en oundviklig ekonomisk koncentrationsprocess.

Samtidigt beskärs arbetsgivarnas makt i toppen av teknokraterna som är specialister på koordination, prognos och syntes, d.v.s. uppgifter som kapitalisterna inte är kapabla att klara. Ett tunt skikt av specialister övertar med andra ord uppgifter som den ekonomiska ledningen varken har tid eller kompetens till. Den teknokratiska apparaten som är totalitär och diktatorisk (i ordets vidaste bemärkelse) svarar mot ett behov bara därför att den kulturella underutvecklingen berövar individerna (inklusive en majoritet av kapitalisterna) den kompetens som är nödvändig för självstyrelse och demokrati på alla nivåer. Den politiska demokratin förfaller, som teknokraterna anser beror på partiernas ”åderförkalkning” och de politiska ideologiernas eftersläpning i förhållande till de ekonomiska realiteterna, har alltså djupare orsaker: den beror på individernas oförmåga – som i sin tur beror på den kulturella eftersläpningen – att själva överta ledningen av produktionen och samhället på olika nivåer.

Teknokratins makt kan inte helt enkelt identifieras med monopolkapitalets direkta, totalitära makt, även om den är totalitär och de facto tjänar storkapitalets intressen. Teknokraterna är snarare en *kast* än representanter för monopolkapitalet. De kan inte fullgöra sina koordinationsuppgifter, som de ensamma är specialister på, om de inte intar en självständig hållning gentemot alla intressen, inklusive de kapitalistiska gruppernas *skilda* intressen.

På grund av sina funktioner tenderar teknokratin att ställa sig ”över klasserna”, att förneka klasskampen och uppträda som medlare och skiljedomare. Den famösa ”avpolitisering” av massorna som teknokraterna tror sig kunna konstatera är inte något faktum utan i stället det mål teknokratin eftersträvar, det resultat den söker uppnå och uppnår i mycket begränsad omfattning. ”Avpolitiseringsen” är teknokratins egen ideologi.

Men teknokratins konflikter med både de arbetande klasserna och kapitalägarna är djupt ambivalenta. Teknokratin är objektivt progressiv i sina tvister med de monopolistiska grupperna men subjektivt konservativ i sina konflikter med arbetarklassen. Teknokratin är ideologiskt konservativ i samma mån som dess objektiva progressivitet får tjäna som alibi i dess strävanden att konsolidera det bestående systemet och i dess försök att medla i konflikterna och resorbera de antikapitalistiska krafterna.

Denna konservatism har den gemensam med alla tekniker som är empirister. Teknikern intresserar sig mera för verktyget än för det mål det tjänar. Målet är bestämt på förhand och

teknikern ifrågasätter det inte. För honom är den effektiva funktionen det enda viktiga, och de enda projekt som är av värde för honom är de som omedelbart kan realiseras. Resten är utopi.

Men teknokraternas attityd är i grunden mycket bräcklig. Om arbetarrörelsen inte kan presentera ett genomarbetat antikapitalistiskt alternativ kommer teknokratin att försöka locka över och i den kapitalistiska statens institutioner integrera alla arbetarorganisationer som vill låna sig till detta spel utan att för den skull krossa arbetarrörelsen som ”lojal motvikt” till monopolkapitalet.

Om arbetarrörelsen å andra sidan griper sig an med att utarbeta ett antikapitalistiskt alternativ med strategiskt utportionerade och ekonomiskt genomtänkta målsättningar kommer den att trasa sönder teknokratins ideologi och att tvinga den att välja mellan monopolen och arbetarrörelsen varvid många teknokrater kommer att ansluta sig till arbetarrörelsen. Inte bara därför att de då inte kan betrakta den socialistiska rörelsen som en ren proteströrelse, som är kapabel att krossa produktionsapparaten men inte att leda den mot andra mål, utan också därför att en minoritet av teknokraterna inte tjänar monopolkapitalet av övertygelse utan därför att de inte får något annat utlopp för sin kompetens, därför att de tror sig välja det ”mindre onda” och inte anser att socialismen är ett realistiskt alternativ.

För övrigt måste arbetarrörelsen ha teknokraternas medverkan vid utarbetandet (men inte fastställandet) av vissa strategiska mål och av ett ekonomiskt genomtänkt antimonopolistiskt alternativ. Faktum är att arbetarrörelsen behöver specialister för att kunna erövra makten och leda staten. Men detta behov får inte innebära att den socialistiska staten skall bevara den kapitalistiska statens diktatoriska och totalitära karaktär eller att socialismen skall ge teknokraterna samma maktställning som kapitalismen ger dem.

De kapitalistiska värdenas kris

Att teknokratin blivit verkställare av den kapitalistiska statens totalitära och repressiva makt i alla industriellt avancerade samhällen – både kapitalistiska och socialistiska – beror på att de organiserade arbetarna inte själva kan leda produktionen. Men denna oförmåga beror inte på det komplicerade produktionssystemet. Vi har redan poängterat att det är fråga om en oförmåga som till viss del har framkallats medvetet genom den kulturella underutvecklingen, genom stympningen av individerna i arbetet och yrkesutbildningen, genom överexploateringen av arbetskraften, d.v.s. genom att man berövat arbetarna fritid och kulturella utvecklingsmöjligheter, och slutligen genom bristen på eller den medvetna likvideringen av demokratiskt ledda institutioner och organ.

Denna barbariska situation har rättfärdigats i effektivitetens och rationaliseringens namn. Men i och med automationens utbredning uppnår dessa rationaliserande och specialiserande tendenser en gräns. Dessa tendenser måste kastas om ifall den industriella civilisationen skall bli något annat än ett barbariskt slöseri med mänskliga och materiella resurser. På produktionsplanet kolliderar de med en teknisk evolution som tenderar att höja den kvalificerade arbetarens och det självständiga arbetets värde. I och med att tempoarbetarna ersättes av kvalificerade arbetslag, som själva reglerar sitt arbete och är medvetna om sitt tekniska kunnande och sitt oberoende, skakas den hierarkiska ordningen inom och utom företagen.

Kravet på självstyrelse, som föds ur det produktiva, självständiga arbetet, kan inte hejdas vid fabriks- eller laboratorieportarna. Människor som inte kan kommenderas i arbetet kommer inte i det oändliga att kunna kommenderas som medborgare och kommer inte att foga sig i centrala administrationers stelbenta beslut.

Den nuvarande övergången från mekanisering till automation skakar arbetets organisation och den på denna grundade hierarkin i dess grundvalar. Begreppen individuell arbetsprestation och arbetstid tenderar att upplösas och gränsen mellan produktivt arbete och fritid att suddas

ut. Manuellt och intellektuellt arbete tenderar att gå hand i hand och att återväcka till liv en arbetets humanism som taylorismen utplånat. Men denna arbetets humanism är bara en övergångsform: automationen kommer att utplåna den så som den har gjort det bland teknikerna i Marcoule, och den kommer att försätta den kapitalistiska ideologins hela värdeskala i gungning. Redan nu står ”värdena” effektivitet och maximal avkastning i strid med ”värdena” överflödskonsumtion och komfort.

För kapitalismen har effektivitet, produktion och avkastning varit de högsta ”värdena”. De kunde ha sitt berättigande i den akuta knapphetens samhälle. Men då den akuta knappheten försvunnit leder de till slöseri och konstlat överflöd. Men de bägge värdesystemen – det som kräver att man arbetar halvt ihjäl sig, och det som kräver överflödskonsumtion – kan inte samexistera någon längre tid. Det skulle de bara kunna göra om arbetets avhumanisering drevs så långt att arbetarna blev oförmögna till annat än fördummande och passiva konsumtionsvanor och fritidssysselsättningar. Det är inte längre fallet.

När individen blir medveten om sitt människovärde i arbetet kan man inte längre få honom att till priset av detta människovärde konsumera obehövlige och onyttiga saker. Produktionen av konsumtionsvaror behöver inte betalas till det priset i den försvinnande knapphetens samhälle. Bristen på överensstämmelse mellan de ”nyttigheter” som överflödskapitalismen erbjuder individerna och de möjligheter de förnekar dem genom sin strävan efter allt större effektivitet, rationalisering och maktkoncentration tenderar att bli alltmera iögonfallande.

Den enda humanism som kan efterträda arbetets är den fria aktivitetens och självstyrelsens humanism. Den förutsätter att individerna i stället för att betraktas som medel för samhället och produktionen betraktas som mål. Det är varken utopiskt eller för tidigt att sätta in kampen i detta perspektiv. Automationen kommer att genomföras i de framskridna industrisamhällena före seklets slut. Det kommer att behövas en generation för att vänja människorna av med föreställningen att de är sina verktygs verktyg och för att vänja dem vid en frihet som ligger inom räckhåll, en frihet som sociologerna påstår att individerna ”fruktar” utan att samtidigt påvisa att denna fruktan beror på den tomhet som effektivitetens och profitens diktatur skapat i människornas hjärtan.

”Den yttersta orsaken till fritidens förfall ligger i arbetets och samhällets förfall” (Ernest Mandel), i statens underordning kapitalet, i de demokratiska organens och institutionernas undergång. Allteftersom sysslolösa tekniker i stil med atomteknikerna i Marcoule blir en allt vanligare företeelse måste individerna frigöra sig genom att erövra rätten att ”administrera” sig själva i arbetet och på fritiden.

Den kulturella kampen

Den organiserade kapitalismens de factodiktatur kan inte längre bekämpas i namn av en motsatt diktatur eller en diktatur som bara skiljer sig till detaljerna och dekoren. Och den kan inte bara bekämpas på det ekonomiska och politiska planet. Kapitalets diktatur utövas inte bara över arbetarna, fabrikerna och staten utan också över synen på samhällets framtid, dess värderingar och målsättningar. Den är ekonomisk, politisk, kulturell och psykologisk på samma gång, den är med andra ord total.

Och därför måste den bekämpas totalt och på alla nivåer till förmån för ett globalt alternativ. En kamp som inte omedelbart överfördes till det kulturella, ”ideologiska” och teoretiska planet skulle vara meningslös – lika meningslös som en kamp som fördes för ett globalt alternativ som inte förknippades med dagens strider och behov.

Den västerländska arbetarrörelsen kan inte hoppas på att det framtida samhällets modell skall tillhandahållas utifrån. Man kan naturligtvis spekulera över möjligheterna att automationen kommer att försätta alla kapitalistiska samhällen i kris, att den kommer att trasa sönder de

effektivitetskriterier dessa samhällen baseras på, och att den kommer att visa att det rationella utnyttjandet av maskinerna (det fasta kapitalet) enligt den maximala lönsamhetens krav bara kan ske till priset av ett irrationellt utnyttjande av människorna. Och man kan naturligtvis spekulera över möjligheterna att automationen påtvingas de kapitalistiska samhällena av de avancerade socialistiska samhällena i vilka det inte existerar några ekonomiska eller ideologiska (men väl byråkratiska) hinder för automationens genomförande.

Men sådana spekulationer skulle bara uppskjuta problemet en generation eller så samtidigt som man löpte risken att kapitalismen försvarade sig mot automationens sociala och politiska konsekvenser genom att organisera slöseriet och destruktionsen i global skala. Vi kan inte räkna med att en färdig samhällsmodell skall tillhandahållas av de socialistiska samhällena som knappast har avslutat många decenniers tvångskapitalbildning. De är knappast avancerade när det gäller teoretiska forskningar rörande samhällsmodellen. Alla forskningar på detta område som utförs av den västerländska socialismen kommer att hälsas med glädje av dem.

Arbetarrörelsen och EEC

I början av 1963 då förhandlingarna mellan Storbritannien och EEC bröt samman övervägde två kontinentaleuropeiska regeringar att göra slut på experimentet med den europeiska integrationen. Men de behövde bara reflektera några timmar för att konstatera att saken var omöjlig. Trots att den gemensamma marknaden ännu inte var en politisk realitet, trots att det bara existerade utkast till en gemensam politik inom mycket begränsade områden – transportväsendet, energiförsörjningen, jordbruket – hade EEC blivit ett oåterkalleligt faktum. En ”europeisk” marknad hade uppkommit redan innan den institutionella ramen var klar genom överenskommelser mellan truster och finansgrupper, vilkas investeringsprogram fem år efter Romfördragets ikraftträdande tenderar att täcka hela den gemensamma marknaden.

Genom tusentals företag, nyetableringar, karteller etc. har den gemensamma marknaden redan täckts av ett nät av ”planer”, som stundom är samordnade men ofta konkurrerande, samtidigt som nya beslutscentra som ligger utanför respektive staters kontroll uppkommit – holding-bolag, truster, monopolistiska bildningar och ”europeiska” arbetsgivarorganisationer.

De problem som kapitalets internationalisering skapar för den ekonomiska planeringen – den regionala, nationella och övernationella – framträdde då i klar dager. En mängd privata ”planeringar” som minskade svängrummet för de nationella planeringarna förekom redan och påtvingade staterna beslut och orienteringar inom den ekonomiska politiken både på det nationella och det europeiska planet.

Kapitalets fria rörelser – och framför allt koncentrationen av amerikanskt kapital i ett antal känsliga branscher – trubbar av ett av staternas främsta ekonomiska vapen: den selektiva orienteringen av krediten och den selektiva beskattningen. Så har exempelvis den franska staten med eller mot sin vilja måst tolerera uppkomsten av anglosaxiska storföretag vilkas produktion dimensionerats för hela den gemensamma marknaden och som ibland står i skarp motsättning till den franska planeringens ekonomiska och sociala prioriteter.

Å andra sidan har den prispolitik som postuleras av Romfördragets liberala ideologi gjort slut på en hel rad direkta och indirekta subventioner (skattelindringar, förmånligare järnvägstariffer etc.) genom vilka staterna påtog sig en del av kostnaderna för att företag och regioner, som inte klarade den fria konkurrensen, skulle hållas vid liv.

Men i andra avseenden har de nationella planeringarna (eller deras motsvarighet) ställts inför en begynnande fusion av näringslivet som skapar nya uppgifter vilka vidgar spelrummet för statliga ingripanden.

Det gäller framför allt lokaliseringspolitik, omskolning av arbetskraft, urbanisering,

Strukturrationaliseringar etc. förknippade med omläggningar av traditionella näringsgrenar som plötsligt berövats skydd och subventioner, bl.a. gruvindustrin, varvsindustrin och framför allt jordbruket.

Resultatet av fem års gemensam marknad är alltså vid första anblicken paradoxalt: inom vissa sektorer har möjligheterna till statliga ingripanden minskat och beslutscentra tenderar att undandras de nationella instanserna. Detta är framför allt fallet inom basindustrierna, masskonsumtionsindustrin och transportväsendet. Inom andra områden däremot – framför allt jordbruks-, löne- och regionspolitiken – har planeringen blivit nödvändigare än tidigare för de enskilda staterna och utsätter dem, åtminstone potentiellt, för de arbetande massornas påtryckningar, eftersom inriktningen och innehållet i den offentliga planeringen på dessa områden ännu inte betingas av den europeiska marknaden.

Kan man härav dra slutsatsen att den gemensamma marknaden inom varje nationellt näringsliv skapat nya motsättningar som erbjuder möjligheter till nya initiativ för de socialistiska krafterna? Och kan i så fall dessa nya initiativ tas på planeringens plan? Och i så fall på vilken nivå (den nationella eller den övernationella)?

För att kunna besvara dessa frågor skall jag först skissera innebörden av de processer som den gemensamma marknaden satt i gång inom privatkapitalismen. Jag skall sedan undersöka om dessa processer kompletterar eller står i motsättning till det allt större behovet av nationella planeringar vilka i sin tur kräver en mer eller mindre uttalad övernationell planering. Denna undersökning kan självklart inte vara normativ eftersom motsättningarnas skärpa och natur i stor utsträckning är beroende av de organiserade arbetarnas medvetenhet och stridsberedskap.

1. Monopolens Europa

Under den gemensamma marknadens fyra första år har i genomsnitt tusen företag av olika nationaliteter årligen ”omgrupperats och sammanslagits” samtidigt som ungefär lika många franska företag genomgått samma process.

Denna process betraktas i allmänhet som välgörande av de franska planerarna. Den internationella konkurrensen eller fruktan för utländsk konkurrens har mycket effektivare påskyndat den franska industrins, och i mindre utsträckning det franska jordbrukets, rationalisering än övertalningar skulle kunnat göra.

Den gemensamma marknaden är utan tvivel en konsekvens av den monopolistiska expansionen och inte dess främsta orsak. Men vi måste också vara på det klara med att denna monopolistiska expansion behövde den gemensamma marknaden för att kunna fortsätta.

Ty den tekniska utvecklingen och de dimensionsförändringar den framkallat i de produktiva enheterna krävde en utvidgning av marknaderna. Utan denna utvidgning skulle de nationella monopolerna inte ha kunnat utnyttja den moderna teknikens möjligheter och den massproduktion den kräver. De skulle ha hamnat i ett långvarigt underläge i förhållande till de amerikanska trusterna med allt vad det skulle inneburit på de interimperialistiska stridernas plan.

Detta perspektiv har för övrigt teknokraterna sett mycket klarare än arbetsgivarna, åtminstone i Frankrike. Gränsernas öppnande och upprättandet av en stormarknad måste nödvändigtvis skapa konkurrens mellan de nationella monopolerna och deras utländska motsvarigheter och tvinga dem till tekniska och strukturella förändringar. Detta resultat har uppnåtts i mycket stor utsträckning.

Under en första fas som nu lider mot sitt slut rev tullsänkningarna upp många gamla affärsförbindelser grundade på tysta eller hemliga kartellöverenskommelser i vart och ett av de sex EEC-länderna.

I de flesta branscher samexisterade vanligen mäktiga monopolgrupper med en samling ofta marginella småföretag. Dessa småföretag gjorde det möjligt för monopolen att reglera sina priser efter de minst lönsamma företagens och att på så sätt försäkra sig om betydande överprofiter. De många marginalföretagen gjorde det dessutom möjligt för vederbörande branschens arbetsgivarorganisationer att av staten utverka skattelättnader och tullar som monopolen drog största nyttan av.

De monopolistiska överprofiterna återinvesterades bara i begränsad omfattning och monopolen ansåg ofta att de moderna dyrbara produktionsmetoderna inte kunde förräntas på den inhemska marknaden. Och tullskyddet gjorde att man betraktade dessa metoder – och den forskning som följde med dem – som överflödig lyx utom i industrier med stark exportinriktning.

Den gemensamma marknaden torpederade detta schema. De nationella monopolen började frukta för konkurrens från utländska motsvarigheter som var tekniskt mera avancerade och som ofta disponerade över stora överskottskapaciteter. Gränsernas öppnande sopade bort eller försvagade många företags monopolställning och kartelliseringen tenderade att ersättas av monopolistisk konkurrens. Med andra ord, varje nationellt monopol som fruktade att dess marknad skulle invaderas av utländska monopol och att dessa skulle lägga beslag på lejonparten av den gemensamma marknaden måste rädda sitt skinn genom energiska motåtgärder. För att behålla sin ställning måste det stärka sin konkurrens- och produktionsförmåga, och om det lyckades därmed skulle de utländska motståndarna utan tvivel dra sig för ett ruinerande priskrig.

Detta resonemang fördes av nästan alla monopol i EEC och Storbritannien. Följden blev stora nyinvesteringsprogram och överinvesteringar, tekniska nyheter, moderniseringar och rationaliseringar, vilket allt har varit en av orsakerna till den europeiska högkonjunkturen under de senaste fem åren. Men lika väl som arméer i krig inte kan hålla alla ställningar har monopolen måst genomföra vissa taktiska reträtter i fråga om vissa fabrikationer: det är bättre att på förhand avstå från vissa fabrikat för vilka de utländska konkurrenterna är klart bättre placerade och att koncentrera sig på de ställningar som man har goda chanser att hålla och kanske rentav förstärka. På så sätt utvecklades en dubbel specialisering. På det nationella planet slog monopol som ansågs konkurrera med varandra samman sina forsknings-, försäljnings- och tekniska avdelningar. Företagen började också skära ner sitt produktsortiment genom specialiseringsöverenskommelser för att kunna ägna sig åt massframställning och minska de fasta kostnaderna.

Jämsides med specialiseringsavtal mellan företag av samma nationalitet ingicks en mängd internationella avtal: utbyten och förvärv av patent (särskilt talrika inom atomindustrin), sammanslagning av tekniska och kommersiella avdelningar: (Fiat-NSU, Renault-Alfa Romeo), ömsesidiga aktieförvärv, allians mellan två monopol mot ett tredje etc. Men i utkanten av och stick i stäv mot denna process förekom det också att små eller medelstora företag köptes upp av utländska truster som ville skaffa sig fast fot på en nationell marknad för att effektivare kunna bekämpa den inhemska konkurrenttrustens monopolställning.

En av den gemensamma marknadens främsta målsättningar har på så sätt delvis realiserats: sedan monopolen slutat upp att hålla de mer eller mindre marginella företagen av prekapitalistisk familjetyp under armarna har de till stor del eliminerats. I Frankrike har 20 procent av småföretagen i den elektriska branschen och 30 procent av textilföretagen försvunnit. Upplösningen är nästan total i den franska livsmedelsindustrin där företagen – mestadels små familjeföretag men även t.ex. kextrusterna – *en masse* övergår i amerikansk ägo för att kunna överleva. (Det är fråga om ägarnas ekonomiska överlevande. Genom att sälja sig och bli anställda tjänar de mycket mer än om de fortsätter den gamla rörelsen.)

En andra målsättning för den gemensamma marknaden är specialisering på EEC-planet i överensstämmelse med den globala tendensen till internationalisering av produktionen och internationell arbetsfördelning. Men det är just denna internationaliseringsprocess som nödvändiggör en viss planering.

Enligt den gemensamma marknads idylliska vision skulle upprättandet av en ekonomisk marknad jämförbar med USA:s skapa europeiska produktionsenheter som var lika mäktiga och rationella som de amerikanska. Tack vare konkurrensen skulle priserna då sjunka, levnadsstandarden stiga och ett "amerikanskt" välstånd uppkomma.

Men under de senaste årens monopolistiska expansion har tre oroväckande instabilitetsfaktorer framträtt, förövrigt i överensstämmelse med både marxistiska och borgerliga ekonomers prognoser:

1. En betänklig inriktning av investeringarna plus överinvesteringar.
2. En betänklig geografisk fördelning av investeringarna.
3. En jordbrukskris som kan betraktas som en delaspekt av punkt 2 eftersom den främst (men inte enbart) förekommer i regioner som mer eller mindre lämnats i sticket av industriinvesteringarna.

Jag skall nu försöka analysera i vad mån den "planering" som är förenlig med den kapitalistiska regimen kan avhjälpa denna ekonomiska snedbelastning och vilken typ av "planering" som framtvingas i EEC. Jag skall sedan skissera en kritik av denna minimi-"planering" och arbetarrörelsens möjligheter att befrämja andra orienteringar.

Mot en kartellisering

Eftersom de olika nationella näringslivet inom EEC inte kompletterar varandra skulle specialiseringen och arbetsfördelningen i europeisk skala bara innebära en rationalisering om enighet kunde uppnås om den internationella fördelningen av arbetsuppgifterna. Om med andra ord arbetsgivarorganisationerna i de olika industrigrenarna gick in för regelbundna meningsutbyten och höll varandra underrättade om sina konjunkturprognoser och investeringsprogram. Och om de inom ramen för dessa meningsutbyten grep sig an med en allmän kartellisering i europeisk skala: d.v.s. fördelning av marknaderna och en kvantitativ och kvalitativ fördelning av produktionen med fastställda investeringsnivåer och prisskalor.

En sådan kartellisering har kommit mycket långt inom några branscher, där den för övrigt går tillbaka till mellankrigstiden: elektriska glödlampor, telefon- och radiomateriel, läkemedel. Men ännu så länge är branschkarteller som täcker hela EEC-området undantag. Den främsta anledningen därtill är, som vi har sett, att de gamla nationella kartellavtalen sprängdes av den utländska konkurrensen. En annan anledning är att den gemensamma marknaden invaderats av amerikanska trustar som i USA är bundna av gamla kartellavtal men som återupptar striden på europeisk botten i hopp om att kunna förbättra sin ställning i USA genom att förstärka den utomlands.

Konkurrensen mellan de amerikanska trusterna i Europa, (där deras investeringar fördubblats på fem år och där de vill hugga för sig lejonparten av den enda stora marknaden utanför USA för amerikanska konsumtionsvaror) tvingar de europeiska trusterna att i sin tur påskynda sin expansion varvid de ibland förenar sig mot inkräktaren men oftast försöker överträffa varandras expansionstakt.

Inom exempelvis bilindustrin framkallade Fords och General Motors oproportionerliga investeringar – de har i Tyskland fem- resp. tredubblat sin produktionskapacitet på fyra år – till att börja med en investeringsrusch bland de europeiska, inklusive engelska, bilfabrikanterna. Den europeiska produktionskapaciteten skall enligt firmornas aktuella

program ligga vid 8½ miljoner bilar 1965 för en marknad som på sin höjd kan svälja 5½ miljoner bilar. Det är alltså fråga om en överkapacitet på 55 procent om inte prisstrukturen kastas över ända. ”

Även inom konstfiber-, gummi-, jordbruksmateriels- och den petrokemiska industrin föreligger stor överkapacitet, och partiell arbetslöshet, fabriksstängningar och personalinskränkningar hör till ordningen för dagen.

På den gemensamma marknaden har alltså kartelliseringen för närvarande ersatts av överinvesteringar och slöseri med resurser som kunde använts för socialt och ekonomiskt nyttiga ändamål. Det omedelbara resultatet har blivit en investeringsboom som emellertid visar avmattningstendenser från 1962.

Den kommer att under en övergångsperiod följas av en ny industriell och framför allt finansiell koncentrationstrend. Denna kommer att skapa de objektiva förutsättningarna för en allmän branschkartellisering som antingen kommer att bli hemlig eller, sannolikare, öppen och stödd av exekutiven i Bryssel.

Sedan flera decennier förekommer det inte längre några egentliga priskrig mellan trusterna. De är ruinerande för deltagarna, deras utgång är oviss, de kan framkalla allvarliga sociala oroligheter och, i den gemensamma marknadens länder, statsingripanden till förmån för kapitalistgrupper som råkar i svårigheter. Före andra världskriget skrev en av direktörerna i I. G. Farben: ”Ett priskrig är bara till fördel för konsumenterna, medan vidmakthållandet av en viss prisnivå är till fördel för alla konkurrenter.” Sedan mer än trettio år konkurrerar de amerikanska biltrusterna bara ifråga om mindre detaljer samtidigt som de kontinuerligt och nästan likformigt höjer priserna.

En "europeisk programmering"?

Just på grund av de kommersiella vapnets förödande effekt kommer trusterna inte att använda dem. Priskrig blir därför osannolika och kapitalistgrupperna måste inleda oundvikliga förhandlingar (kartellavtal). Men risken är inte utesluten att de sociala kostnaderna, för den monopolistiska konkurrensen med dess enorma slöseri driver befolkningsgrupper till revolt. Redan 1961 beklagade Claude Gruson att ”Frankrike måste skaffa sig en mycket större exportproduktionspotential än landet skulle ha behövt inom ramen för en samstämd utvecklingspolitik.” Och han lät förstå att den privata överinvesteringen kunde bli oförenlig med den franska ”planens” sociala målsättningar. De flesta europeiska teknokrater är som han anhängare av en samstämd ”programmering” av investeringarna inom EEC, d.v.s. av en övernationell ”planering à la française” som vilar på homogeniserade förhandsprogram, både statliga och branschmässiga.

Vi skall om en stund se att även om en sådan ”programmering” kan anpassa investeringarna till den växande efterfrågan så kan den i alla fall inte anpassa dem till de verkliga behoven. Men det betydelsefulla för ögonblicket är att en europeisk programmering, sådan den för närvarande projekteras, i praktiken skulle ha samma effekt som en allmän kartellisering och säkert inte kan se dagen förrän betingelserna för en sådan är mogna, d.v.s. efter en ny fas av intensiv monopolistisk koncentration.

Den europeiska teknokratin är mer eller mindre medveten därom. Den försöker också påskynda mognandet av dessa betingelser som är både objektiva och subjektiva. Sammansättningen av de privata kapitalgrupper, som i olika grad beskyddas eller understöds av de olika staterna, är i själva verket så komplex att i samma ögonblick som ett jämviktstillstånd tycks ha uppnåtts kan en ny trusts framträdande på arenan eller lanserandet av en ny produkt ånyo modifiera kraftförhållandena och åter sätta i gång konkurrensen och överinvesteringarna. I den mån trusterna själva (som bilindustrin och den tunga mekaniska och elektriska industrin)

blir medvetna om konkurrensens konjunkturrisiker kan den europeiska teknokratin få dem att tänka om genom att föreslå en europeisk programmering.

Denna programmering har uppenbarligen ingenting gemensamt med en planering i egentlig mening. Enligt den franska formeln består den i att man sammanför representanter för de ekonomiska grupperna och upplyser dem om konjunkturer, marknadsprognoser och förhållandet utbud-efterfrågan-investeringar för att de under den senare diskussionen skall bli på det klara med om deras respektive intentioner är ekonomiskt förenliga eller inte. Om de inte är det beror eventuella jämkningar och anpassningar mycket mer på den "självdisciplin" kapitalgrupperna ålägger sig än på eventuella direktiv från "planerarna". Dessa blir därför huvudsakligen katalysatorer för jämkningar och överenskommelser (som det krävs mycken subtilitet för att skilja från kartellavtal) vilkas ekonomiska bärkraft "planerarna garanterar". Företagarnas bestämmanderätt är fullständig (deras beslut blir bara bättre underbyggda) och strävan efter maximal profit är fortfarande det avgörande kriteriet. I de sällsynta fall då "planerarna" ingriper direkt använder de inte något maktspråk. Tvärtom består deras ingripanden i att genom diverse fiskaliska och finansiella åtgärder göra oräntabla operationer räntabla, d.v.s. att täcka riskerna och garantera vinsterna.

Utvidgningen av denna "planering à la française" till hela EEC är ännu inte säkrad även om dess anhängare vinner terräng. Det avgörande slaget kommer att inledas när recessionen, vars förelöpare kunnat observeras sedan 1963, kommer att blottlägga omfattningen av de industriella överinvesteringarna, staternas oförmåga att längre garantera den kapitalistiska profiten och systemets sociala uthärdlighet därför att de genom Romfördraget avhånt sig sina möjligheter att ingripa i ekonomin, samt nödvändigheten av offentliga initiativ som garanterar kapitalets räntabilitet, fullföljandet av den ekonomiska expansionen och upprätthållandet av en tolerabel levnadsstandard för massorna.

"Planerarna" kommer inte att vinna sin seger utan svåra konflikter, ty man kan förutse att den ekonomiska recessionen kommer att ge upphov till tre skilda tryck på de europeiska institutionerna:

1. "Liberala" påtryckningar som syftar till att åstadkomma en ny jämvikt efter en fas av smärtsamma anpassningar.
2. Påtryckningar i motsatt riktning som syftar till att minska utgifterna, att rasera "Europa" och att åter ge staterna möjligheter att föra en självständig protektionistisk ekonomisk politik i avsikt att övervinna krisen.
3. Och slutligen påtryckningar för att "rädda Europa" genom att på övernationell nivå skapa de ekonomiska instrument som nationalstaterna förlorat.

Det är inte svårt att föreställa sig varifrån dessa skilda påtryckningar kommer att emanera:

1. De första från USA, av både politiska och ekonomiska skäl, (USA:s kommersiella och tekniska dominans över Europa inom ramen för en "Atlantmarknad" är en garanti för en enig politik inom Atlantpakten) med stöd från en betydande del av de europeiska bankerna samt tyska, holländska och engelska storföretag.
2. De andra från prekapitalistiska skikt (familjeföretag, den traditionella handeln, små och medelstora jordbruk) och kanske från en del av arbetarrörelsen.
3. Den tredje från den europeiska teknokratin, de neokapitalistiska storföretagen och socialdemokratin.

Vilken av dessa tre utvecklingslinjer erbjuder de största möjligheterna till självständiga initiativ från arbetarrörelsens sida?

1. Den första utvecklingslinjen är direkt förkastlig. Den tenderar att "amerikanisera" Europa bokstavigt och bildligt. Genom den skulle de arbetande massorna få bära hela tyngden av regionala och branschmässiga omställningar och anpassningar. Skoningslösa undertryckningsåtgärder skulle företas i samband med de sociala strider som den massiva arbetslösheten och omflyttningen av arbetskraft skulle ge upphov till. Och samtidigt skulle den mycket ojämna geografiska spridningen av recessionens effekter (djupgående regionala och sektoriella kriser kommer att, som under de senaste amerikanska recessionerna, gå hand i hand med högkonjunktur och höga löner i andra sektorer och regioner) inte skapa gemensamma betingelser för samordnade nationella och internationella aktioner från arbetarrörelsens sida.

2. Den andra utvecklingslinjen kan verka rikare på möjligheter. Under en första fas skulle den erbjuda möjligheter för att en lös koalition mellan prekapitalistiska medelklasskikt och arbetarklassen övertog makten i ett eller ett par av EEC-länderna medan de andra (framför allt Västtyskland och Holland) skulle knyta banden fastare med USA. I de länder som bröt med EEC skulle återgången till protektionism och nationell självbestämmanderätt inte kunna skaffa avsättning för den överskottsproduktion som skapats med sikte på den gemensamma marknaden. Bara ett program som innebar en djupgående omställning av produktionsapparaten skulle kunna återställa den fulla sysselsättningen.

Men ett sådant program skulle bara kunna genomföras genom ett offentligt initiativ (d.v.s. genom nationalisering av den ekonomiska maktens viktigaste centra). Den heterogena koalition som bildats för att radera "Europa" skulle säkert sprängas vid utarbetandet av de ekonomiska riktlinjerna. Dess vänsterflygel skulle bli tvungen att under svåra ekonomiska förhållanden (kapitalflykt och bojkott från de andra kapitalistiska länderna) sätta i gång ett socialistiskt experiment vars frukter inte skulle mogna förrän efter flera år. Politiskt isolerad i det egna landet skulle den tvingas till repressiva åtgärder som skulle öka dess isolering internationellt. Kan socialismen genomföras under sådana förhållanden? Det är inte omöjligt. Men vi skulle då få en "socialism i ett land", ett västerländskt, omringat land mottagligt för grannländernas propaganda och utsatt för deras handelsblockad. Ett sådant experiment skulle därför inte ha någon chans att på kort sikt skapa en attraktiv socialistisk modell. Om det misslyckades skulle den första av de ovan skisserade utvecklingslinjerna ta överhanden.

Men vi får inte a priori förkasta denna andra väg. Riskerna är oerhörda (risker för misslyckande, som för lång tid framåt skulle diskreditera socialismen, risker för det socialistiska projektets urspårning eller urartning), men de behöver inte kategoriskt utesluta detta alternativ. De är dock så stora att den socialistiska arbetarrörelsen inte uteslutande bör satsa på sprängningen av EEC. Den bör också förbereda en ny strategi inom ramen för den tredje tänkbara utvecklingslinjen: nämligen skapandet av en övernationell europeisk stat.

3. En sådan utveckling verkar för närvarande sannolik. Genom att den traditionella demokratin överallt befinner sig i upplösning därför att alla viktiga beslut fattas av en statlig teknokrati som fungerar som mellanhand mellan storkapitalets och samhällets intressen finns det stora chanser att kapitalisterna kommer att kräva en övernationell stat som den rationellaste lösningen både ur den kapitalistiska ekonomins och den politiska stabilitetens synvinkel. Inom EEC är de kapitalistiska grupper som är anhängare av "Atlantmarknaden", d.v.s. av en nyliberal ekonomi med minsta möjliga statliga ingripanden, en sammansmältande minoritet. Den kapitalistiska "planeringen" har blivit en tvingande nödvändighet i alla mogna kapitalistiska näringsliv, inte bara för att de monopolistiska profiterna skall garanteras utan också för att "den fria företagsamhetens" sociala utgifter skall täckas och för att systemet skall bli socialt uthärdligt. När profiterna och kapitalismens sociala uthärdlighet oundvikligen kommer att minska då staternas maktbefogenheter reduceras och lågkonjunkturen inträder finns det stora chanser att en övernationell stat kommer att te sig som en nödvändighet och att

en ”europaisk programmering”, som redan aktivt förbereds, kommer att se dagens ljus.

En betydande del av den ”demokratiska vänstern” och vissa kristna fackföreningsledare uppmanar arbetarklassen att ansluta sig till en sådan lösning och ställer den inför följande dilemma: om inte arbetarrörelsen lierar sig med den europeiska teknokratin och påtvingar arbetsgivarna och de tyska liberalerna en ”programmering” blir det ingen programmering alls och arbetarklassen blir lidande.

Formulerat på detta sätt är alternativet oacceptabelt. Av den ”europaiska programmeringen” sådan den för närvarande projekteras kan man inte vänta sig några modifikationer av den kapitalistiska ekonomins målsättningar. Tvärtom gäller det enligt förkämparna för denna formel att på övernationell nivå realisera den ”integration av arbetarrörelsen” i de kapitalistiska institutionerna som utan större framgång försökts på det nationella planet: det gäller med andra ord att associera arbetsgivar- och arbetarorganisationerna inom ramen för den existerande sociala och ekonomiska strukturen, att utarbeta en ”plan” som inte kastar systemet över ända och inte naggar arbetsgivarnas ekonomiska makt i kanten. Arbetarrörelsens ”deltagande” i underordnad ställning syftar visserligen till att ”kompensera” arbetsgivarnas krav men också till att förstärka den kapitalistiska statens skiljedomarställning och framför allt till att låsa arbetarrörelsen vid de kapitalistiska lösningar man ”enats” om och som senare inte kan ifrågasättas.

Om arbetarrörelsen accepterade en sådan formel skulle den uppenbarligen bli lurad. Den ”eniga planeringen” på övernationell nivå skulle bli ännu ogynnsammare än den nationella. På den nationella nivån har arbetarrörelsen ändå *för tillfället* möjligheter att påverka förhandlingarnas gång genom massaktioner som de maktavande är mycket känsliga för. Men om dessa förhandlingar äger rum i Bryssel eller Luxemburg förändras kraftförhållandena till arbetsgivarnas förmån: deras makt grundas på omedelbar beslutförmåga, på en stabil orderrapport och på permanenta strukturers inneboende kraft, medan arbetarrepresentanternas befogenheter bara är en funktion av arbetarnas stridsberedskap och medvetenhet. Avskurna från det arbetande folket och ställda inför alternativ vilkas innebörd ofta är obegriplig för dem drivs arbetarrepresentanterna att bli teknokrater bland teknokrater, och de går med på kompromisser som ger mycket mindre än en massaktion skulle kunna ge. De aktuella projekten för en ”europaisk programmering” är ett nytt försök att på det övernationella planet beröva arbetarrörelsen de vapen som den ännu förfogar över på det nationella planet och att integrera den i det kapitalistiska systemet.

Det är därför absurt att vilja placera arbetarklassen i den europeiska teknokratins kölvatten under förevändning att en kapitalistisk programmering är bättre än ingen programmering alls. Programmeringen är inget självändamål lika litet som ökade befogenheter för staten, även om denna stat skulle vara övernationell. De är bara av intresse för arbetarklassen i den mån de blottlägger och skärper motsättningarna mellan produktionens sociala karaktär och den privata äganderätten till produktionsmedlen, mellan ett ekonomiskt optimum och strävan efter kapitalistisk profit, mellan de sociala behoven och de ekonomiska intressena... De är bara av intresse i den mån de kan modifiera kraftförhållandena och stimulera massaktioner för målsättningar som rubbar kapitalets makt och allt konkretare visar nödvändigheten av socialistiska lösningar.

Kan den europeiska integrationen ge arbetarklassen tillfällen till fruktbara offensiver? Skall dessa offensiver i så fall sättas in då en övernationell ”programmering” träder i kraft? Kan och bör arbetarrörelsen förekomma denna utveckling genom att redan nu kämpa för en europeisk planering som är undandragen kapitalets inflytande? Eller bör den i stället bekämpa en övernationell stat såsom varande ett vapen riktat mot den själv? Eller bör den inta en avvaktande hållning?

Innan vi försöker svara på dessa frågor skall vi undersöka den europeiska integrationens viktigaste uppgifter och motsättningar.

De regionala kriserna

Fusionen av de konkurrerande västeuropeiska näringslivet förutsatte en egalisering av "konkurrensförhållandena" inom EEC. Det vill med andra ord säga att produktionskostnadernas olika element inte fick påverkas av ekonomiska ingripanden som stred mot den fria konkurrensens regler och mot marknadslagarna (statliga subventioner) och att de pålagor med vilka staternas sociala, ekonomiska och finansiella politik belastar produktionskostnaderna skulle vara desamma överallt.

En "harmonisering" av skatte-, social-, kraftförsörjnings-, konjunktur- och transportpolitiken har därför förutsatts ända från EEC:s start. De statliga och kommunala industrierna skulle arbeta enligt kapitalistiska företagsnormer, och de offentliga subventionerna skulle försvinna i möjligaste mån. Där det var absolut omöjligt att slopa dem (främst inom jordbruket) skulle en "gemensam" politik utarbetas.

Dessa ledande principer koncipierades uppenbarligen i gammalliberal anda. Att postulera att respektive stater skulle placera de privata företagen i identiska förhållanden innebar att man från början gav en god dag i de skilda sociala uppgifter som det kapitalistiska initiativet och den kapitalistiska expansionen skapade i länder med mycket olika ekonomisk utvecklingsgrad och befolkningsstruktur.

Man kunde därför förutse att "harmoniseringen" av de olika staternas ekonomiska politik och slopandet av de statliga ekonomiska ingripandena skulle förvärra de sociala och framför allt de regionala olikheterna, att slopandet av subventioner till vissa väsentligen regionala industrier (kolindustrin i Nordfrankrike och Borinage, varvs- och metallurgiska industrier i glesbygderna) skulle leda till deras ruin och detta utan att de drabbade regionernas ekonomiska tillbakagång skulle motverkas av privata industrialiseringsinitiativ eller av en industriell omstrukturering (eftersom de privata industrierna är bundna av kapitalistiska lönsamhetsnormer kunde inga nyetableringar ske i dessa regioner) eller av offentliga initiativ syftande till att häva dessa regioners ofta sekelgamla underutveckling. Ty kostnaderna för stora regionala investeringar måste nödvändigtvis slå igenom i de privata företagens skatter och därmed i deras priser.

Men vissa regioners ekonomiska tillbakagång (framför allt Vallonien och Mezzogiorno) riskerade att få återverkningar i vederbörande länders ekonomi och att framkalla spänningar och centrifugala tendenser farliga för sammanhållningen i EEC. Den europeiska teknokratin betraktar också de regionala kriser som den monopolistiska expansionen framkallar som ett starkare argument för europeisk "planering" än överinvesteringarna.

Statistik från EEC-exekutiven visar att Rhendalen plus Rhône- och Podalarna svarar för 60 procent av den industriella produktionen i EEC men bara för 45 procent av befolkningen och 35 procent av landarealen. Vid ett symposium om "programmeringen" inom den gemensamma marknaden i september 1962 i Rom underströk deputeraden Giolitti att den gemensamma marknadens "överstruktur" skapat strukturproblem som nationalstaterna får allt svårare att lösa. Samtidigt som Romfördraget önskar en "balanserad utveckling" överlämnar det, bundet som det är av sin liberala ideologi, denna utveckling åt marknadslagarna, d.v.s. åt den kapitalistiska profiten. Det förutsätter att strävandet efter största möjliga lönsamhet framkallar den rationellaste arbetsfördelningen mellan länder, regioner och privata grupper. De tolererar bara provisoriskt den franska statens blygsamma försök att genom skattelättnader, nedsatta järnvägsfrakter etc. locka den privata industrin till krisdrabbade regioner och där skapa artificiella och temporära lönsamhetsbetingelser.

Det finns många belägg för ineffektiviteten i sådana offentliga stimulansåtgärder. Även om de direkta och indirekta statliga subventionerna under några år kan tillförsäkra de företag som kommer i åtnjutande av dem normala eller övernormala profiter i glesbygderna kan de inte varaktigt locka dit allvarligt syftande företagare. Subventionerna upphör ju en vacker dag men de nackdelar eller handikapp som är förknippade med glesbygderna består. Där de offentliga stödåtgärderna tycks ge vissa resultat beror de oftast på att regionen i fråga erbjöd vissa geografiska fördelar och lämpade sig för industriella nyetableringar. Det är en sak att etablera industrier i norra Frankrike, Elsass eller Rhône-dalen, det är en helt annan sak i Vendée eller Kalabrien. Det finns ännu inga exempel på betydande nyetableringar i dessa områden. Det enda försöket att etablera industrier i större omfattning i glesbygder har utförts i Mezzogiorno. Men de få resultat som erhållits beror alltid på samhällets insatser, vare sig statliga bolag skapar industrier med allmänna medel eller staten står för en betydande del av det privata företagets anläggningskostnader samtidigt som den på vinst och förlust finansierar infrastrukturen (järnvägar och hamnar, bostäder, offentliga kommunikationer etc.).

I alla dessa fall ser man att reglerna för den fria konkurrensen och för prisbildningen enligt marknadslagarna överträtts. Vare sig det är fråga om krisdrabbade regioner eller högt utvecklade industrialiserade zoner är det alltid samhället som garanterar det investerade kapitalets räntabilitet genom att påta sig de sociala kostnaderna för ”den fria företag-samheten”.

Dessa sociala kostnader för den monopolistiska expansionen och för den privata företag-samheten omfattar bland annat: utbildning och undervisning, vägar och allmänna kommunikationer, vatten- och kraftförsörjning, hälso- och sjukvård, socialpolitik och kostnaderna i samband med glesbygdernas avfolkning.

Vi skall återkomma till det faktum att med hänsyn till dessa sociala kostnader är industrins geografiska koncentration och avfolkningen av glesbygderna inte alls så ekonomiskt rationell som borgerliga ekonomer hävdar. Men det betydelsefulla i detta sammanhang är att privatkapitalets lönsamhetsnivå överallt och under alla omständigheter direkt eller indirekt är beroende av statliga ingripanden och av den utsträckning i vilken staten påtar sig de sociala kostnaderna och de allmänna utgifterna för det privata initiativet. Det blir då uppenbart att den gemensamma marknaden kräver en harmonisering av de statliga ingripandena (bland annat skatte-, konjunktur- och finanspolitiken).

Man ser genast vilka motsättningar och konflikter som harmoniseringsförsöken måste skapa. Eftersom industripriserna bland annat är en funktion av skattetrycket måste en harmonisering av skatterna föras upp på dagordningen. Men de offentliga medel som de olika staterna behöver för sina ekonomiska ingripanden varierar i hög grad från det ena landet till det andra. Den italienska staten exempelvis – som står inför enorma sociala problem – har a priori ett större skattebehov än exempelvis Belgien med sin relativa demografiska och industriella stagnation eller Västtyskland. Ansträngningarna att locka utländska investerare till landet och att underlätta de inhemska företagens självfinansiering driver samtidigt den italienska staten, vars behov av skatter är så stort, att maximalt sänka skattetrycket för kapitalistgrupperna. Och det är de fattigaste kommunerna i Mezzogiorno, alltså de som har det största behovet av offentliga medel, som beviljar de största favörerna åt företagen. Följderna blir två:

a) Strävandena att inte skattemässigt missgynna kapitalistgrupperna i ett relativt underutvecklat land och att genom skattelättnader locka investerare till krisdrabbade regioner berövar stat och kommun de medel som är nödvändiga för att stimulera utvecklingen i dessa områden. Den utvecklingen överlämnas i huvudsak åt det kapitalistiska initiativet med allt vad det innebär av godtycke och slöseri. Både i Italien och Frankrike har de nord-sydliga eller (i Frankrike) de ost-västliga utvecklingsolikheterna accentuerats.

b) Även om alla profiter skulle reinvesteras på ett produktivt sätt kanaliseras kapitalet till kortsiktigt räntabla verksamheter och blir därigenom inte längre disponibelt för sociala investeringar och tillgodoseendet av prioritära behov. De underutvecklade regioner som upplever en för övrigt mycket relativ högkonjunktur uppvisar därför samma förslumningsfenomen som kolonierna och halvkolonierna: misär plus television, analfabetism plus transistorradio, urusla bostäder plus privatbilar.

En ekonomisk politik som syftar till att minska eller avveckla de regionala kriserna kolliderar därför med och kommer länge än att kollidera med den monopolistiska konkurrensens lagar. Ty även om varje industrigrupps monopolställning har beskrivits på den gemensamma marknadens nivå har deras politiska och ekonomiska makt oavbrutet ökat på nationsnivån. När staten uppmanar industrier att flytta till eller nyetablera i krisdrabbade regioner kan monopolen invända att konkurrensen tvingar dem att sträva efter maximal lönsamhet och att de riskerar att förlora sin plats i den internationella konkurrensen om investeringarna blir beroende av andra kriterier. Remington som lämnade sin fabrik i Caluire, som uppförts med subventioner från franska staten, för att återuppta verksamheten på lämpligare platser (i Holland och Italien) visar ineffektiviteten i offentliga stödåtgärder. Och Neyrpic i Grenoble, som, flyttar fabrikationen till Belfort där den blir lönsammare, visar att till och med statliga företag kan desavouera planerna.

Det är bara offentliga företag som skulle kunna bryta tendensen till geografisk koncentration, och då måste de disponera över offentligt kapital på gynnsammare villkor än lånemarknadens och kunna fatta självständiga initiativ i samarbete med autonoma regionala organ. Men det är uppenbart att det kapital som behövs för att motverka monopolens ”spontana” utveckling bara kan bli” disponibelt om kapitalbildningen blir en offentlig funktion, vilket förutsätter en effektiv nationalisering av krediten och en annan ledning av ekonomin än den som monopolkapitalet utövar.

Trots att de skärpta regionala kriserna ställer medlemsstaterna i EEC inför allt större problem hindrar den monopolistiska konkurrensen på den gemensamma marknaden planerna i respektive stater att söka efter eller att genomdriva avancerade lösningar. En övernationell planering, en europeisk budget, skulle utan tvivel möjliggöra en effektivare kamp mot de regionala kriserna samtidigt som den skulle dämpa effekterna av den monopolistiska expansionen. Men det är svårt att föreställa sig att den europeiska teknokratin skulle åtnjuta en så stor självständighet gentemot sina stater att de skulle kunna lansera mera avancerade lösningar än dessa. Samtidigt som behovet av en effektivare regional planering framstår allt klarare inom den gemensamma marknaden utgör samma marknad, åtminstone i sin nuvarande fas, ett hinder för den decentralisering och den regionala autonomi som är huvudbetingelserna för en harmonisk utveckling.

Jordbrukskrisen

Utvidgningen av den gemensamma marknaden till jordbrukssektorn födde (det ännu ouppfyllda) hoppet om en internationell arbetsfördelning som skulle gynna de egentliga jordbruksbygderna framför de regioner som på grund av naturliga eller sociala betingelser inte kan producera jordbruksprodukter till konkurrenskraftiga priser.

Perspektivet med en uppdelning av jordbruksproduktionen och marknaderna har påskyndat en tvåfaldig process som satte in redan före 1957:

- mekanisering och rationalisering av bruksmetoderna,
- kapitalistisk koncentration och vertikal integration i truster placerade både före (konstgödning, jordbruksmaskiner) och efter (konservindustri, kapitalistisk distribution) själva jordbruksproduktionen.

Denna dubbla process har framför allt i Italien och Frankrike i hög grad ökat avflyttningen från landsbygden. Frankrike har "förlorat" fjärdedelen av sin jordbruksbefolkning på åtta år och Italien närmare en tredjedel på tio år.

En massutvandring från landsbygden av den storleksordningen kan inte *allmänt sett* betraktas som ekonomiskt rationell eller socialt gynnsam. Jag förnekar inte den föråldrade jordstrukturen i stora delar av Frankrike och Italien för tio år sedan och inte heller överbefolkningen på landsbygden innan denna massutvandring började. Jag bestrider inte att de moderna produktionsmetoderna bara kommer till sin rätt på brukningsenheter som oftast är mycket större än familje- och framför allt småbruken och inte heller nödvändigheten av jordbrukets koncentration och en betydande avflyttning från landsbygden.

Vad jag bestrider är det ekonomiskt och mänskligt rationella i *det sätt* varpå de nyliberala regeringarna håller på, inte att *lösa* men att *eliminera* jordbruksproblemet. Jordbruksrationaliseringen kräver, tycks det, en mycket noggrann planering som framför allt skulle syfta till:

- en kvantitativ och kvalitativ analys av avsättningsvillkoren,
- en organisation av produktion och marknader (särskilt för ömtåliga livsmedel) nationellt, regionalt och lokalt så att utbud och efterfrågan anpassas optimalt,
- en betydande jordbruksbudget för att finansiera sammanläggningar, modernisering och upprustning,
- ett utbildnings- och omskolningsprogram för unga *och* vuxna som lämnar jorden,
- ett system med jordbrukspensioner för att förhindra att huvudsakligen ungdomen lämnar jordbruket som då överläts åt de gamla som inte kan "rycka upp" det,
- en reform av jordförvärvslagarna för att underlätta sammanläggningar och kooperativa brukningsmetoder,
- regionala och lokala industrialiseringsprogram med tonvikt på livsmedels- och förbundna industrier för att i hemtrakten kunna sysselsätta friställda jordbrukare och för att befrämja producenternas kontroll både av förädlingen av jordbruksprodukterna och av den regionala och lokala utvecklingen.

Inget av dessa villkor har uppfyllts fullständigt och ofta inte ens partiellt. Jordbrukets omdaning har i huvudsak överlåtits åt det privata initiativet med följande konsekvenser:

- anarkiska produktions- och marknadsförhållanden med alternerande brist- och överflödssituationer som underlättar mellanhändernas spekulativa manövrer,
- kapitalistisk koncentration på jordbrukarnas bekostnad,
- landsbygdsungdomens utflyttning till traditionella industricentra och avfolkning av hela landsändar.

Eftersom kapitalismen inte kan lösa de underutvecklade jordbruksbygdernas problem försöker den eliminera det genom att döma dessa regioner till döden. De flesta av dessa regioner, t.ex. Apulien och Sicilien men även vissa delar av södra och centrala Frankrike, saknar inte naturtillgångar. Deras tillbakagång beror framför allt på många seklers underinvesteringar eller felinvesteringar och (i exempelvis Mezzogiorno) på många seklers feodal parasitism. Det är ingen ekonomisk nödvändighet att slå ut dessa bygder. Försöken i den riktningen beror på att jordbruksinvesteringar i dessa områden i *nuläget* är mindre lönsamma än i andra områden och framför allt i andra branscher. Men det är här fråga om lönsamhet i snävaste mening: även om lönsamhetsbetingelserna i dessa områden inte är *givna* kan de *skapas* genom långsiktiga investeringar: en typ av lönsamhet jämförbar med lönsamheten av forskning, undervisning

och atomindustri.

Lönsamheten hos sådana investeringar, som bara kan vara offentliga, är sedan länge omtvistad: anhängarna av "megalopolis" (storstäder) och av de underutvecklade regionernas eliminering hävdar att den större lönsamheten hos investeringarna i tätorterna är *ett* starkt ekonomiskt argument. Deras motståndare, av vilka jag är en, hävdar motsatsen. Man kan bevisa att den större lönsamheten i redan utvecklade regioner bara kan upprätthållas genom massiva offentliga investeringar i tätorterna och att en okvalificerad arbetare, som emigrerar från Bretagne till Seineområdet eller från Apulien till Milano, med hänsyn till dessa investeringar och den mängd offentliga och privata tjänster han konsumerar är relativt mindre produktiv i storstaden. Och till sist (och vi får här hänvisa till den tyske geografen Hartiks arbeten) att en total avfolkning av landsbygden så småningom leder till en omfattande jorderosion som ger upphov till klimat- och grundvattensförändringar vilkas förödande verkningar kommer att spridas till angränsande områden om de inte bekämpas till stora kostnader.

Valet av "megalopolis" är djupare sett ett politiskt val till förmån för den "fria företagsamheten" och mot en offentlig och planerad omfördelning av investeringsresurserna, en omfördelning som skulle ge den offentliga sektorn ett övervägande inflytande och göra investeringarna till en offentlig funktion vilande på optimalt ekonomiska och mänskliga kriterier – kriterier som vi ju vet är oförenliga med profitekonomin.

De gränser som den gemensamma marknadens ideologi påtvingar medlemsstaterna är särskilt iögonenfallande på detta område. Den regionala planeringen handhas inom EEC av en kommission med mycket begränsade resurser. Tjänstemännen i denna kommission kan inte gå långt utöver de nationella regeringarnas projekt, och de kan i varje fall inte skapa optimala regionala betingelser. Deras uppgift är begränsad till att samordna olika nationella projekt, och de har knappast någon möjlighet att påverka den kvalitativa och politiska inriktningen av dem. När det gäller de regionala kriserna kan man därför inte vänta sig att den övernationella "planeringen" utövar någon stimulans på de mycket otillfredsställande nationella "planeringarna".

Men å andra sidan har den gemensamma marknaden ökat behovet av en offentlig dirigerad jordbruksproduktionsvolymen. Lika litet som USA överlåter EEC förhållandet mellan utbud och efterfrågan åt "marknadsmekanismerna": prisstöd, uppköp och lagring av överskottsproduktion och finansiering av jordbruksexport till utomstående länder är i princip medgivna. Skapandet av en "gemensam" jordbruksmarknad med internationell arbetsfördelning och standardisering av prissubventionerna kolliderar emellertid med de statliga stödåtgärderna och staternas motsatta intressen. Den gemensamma jordbruksmarknaden förutsätter å ena sidan agrar autarki inom EEC, d.v.s. en anpassning av den gemensamma produktionen till de gemensamma behoven, men å andra sidan leder ansträngningarna att hålla så många jordbruk som möjligt i gång i EEC till geografiska specialiseringar som ytterligare påskyndar flyttningen från landsbygden i mindre gynnade områden. Eftersom dessa områden är många flera och mycket mera tätbefolkade i Västtyskland och Italien än i Frankrike och Holland kommer EEC:s ansträngningar att bevara talrika medelstora jordbruk som en social och politisk "stabiliserings"faktor i motsättning till samma ansträngningar från nationalstaternas sida.

För ögonblicket verkar det som om utvecklingen i EEC går mot en kompromiss som innebär höga garantipriser åt jordbrukarna i EEC, fortsättning av den amerikanska importen, EEC-finansiering av överskottsuppköp framför allt i Frankrike. Denna kompromiss ökar bara olägenheterna. Å ena sidan skulle den föreviga jordbruksöverskotten på två starkt industrialiserade halvkontinenter (Nordamerika och Västeuropa och kanske senare Australien) vilket

inte bara är en ekonomisk orimlighet utan också möjliggör den numera klassiska användningen av sådana överskott för en neokolonialistisk utrikespolitik.²¹ Å andra sidan skulle den påskynda det ekonomiska och sociala förfallet i de krisdrabbade regionerna.

Det framgår av det föregående hur starka motsättningarna är mellan de nationella intressena inom jordbrukssektorn och hur många fällor som lurar på bonderörelsen. Det socialistiska svaret på alla dessa problem kan inte vara att till varje pris och överallt försvara alla små och medelstora jordbruk. I stället för att försvara de fattiga småbrukarna gäller det att gå till offensiv för en industriell och kulturell utveckling av de underutvecklade jordbruksområdena, en utveckling som skulle erbjuda produktionsmöjligheter (mejeriprodukter, grönsaker, frukt etc.) som för närvarande knappast existerar där.

2. Arbetarnas Europa

Vi frågade oss i början av denna exposé om de processer som igångsatts eller påskyndats av den gemensamma marknaden stod i motsättning till det behov av planering som dessa processer skapar. Vi hade a priori kunnat utgå från att denna motsättning inte existerar eftersom den kapitalistiska planeringens avsikt är att bevara de bestående sociala förhållandena, att konsolidera kapitalismen genom att rationalisera den och att minska de risker som ligger latenta i det privata initiativet genom att koordinera de privata och offentliga besluten.

Men även om de nationella och övernationella planeringarnas målsättningar är av denna art är det omöjligt att a priori hävda att dessa mål kan uppnås – att den europeiska kapitalismen med andra ord kan lösa de problem som skapas av den ekonomiska integrationen samtidigt som den konsolideras och förstärks. Vi tror i stället att endera av två saker kommer att inträffa:

²¹ I praktiskt taget samtliga underutvecklade länder är i själva verket jordbruksunderskottet och den kroniska hungersnöden inte orsakade av naturförhållanden utan går tillbaka på ”sociala och politiska förhållanden: feodalismen, monokulturen, ockersystemet. Överallt skulle en revolutionär jordreform utan vidare lösa livsmedelsproblemet.

Om de underutvecklade kapitalistiska länderna i all framtid tänker täcka jordbruksunderskottet i U-länderna genom gåvor av livsmedel beror det på att de vill försöka förhindra agrara revolutioner – och revolutioner över huvud taget – efter kinesiskt mönster. Sådana livsmedelsleveranser till U-länderna kan därför av arbetarrörelsen bara anses som en tillfällig hjälp. Denna hjälp bör icke undan för undan ökas utom tvärtom minskas till förmån för teknisk och industriell biståndsverksamhet, i första hand beträffande kapitalvaror (och alldeles särskilt beträffande sådana kapitalvaror som senare kan bidra till produktion av nya kapitalvaror).

Emellertid består en icke-kolonialistisk hjälpverksamhet inte i att ögonblickligen förse U-länderna med de tekniskt mest fulländade industrierna. Att införa detta slags industrier i samhällen som lider under arbetslöshet, praktiskt taget allmän undersysselsättning och undernäring, är tvärtom nykolonialismens typmodell: denna politik förintar förr eller senare såväl det ”hjälpna” landets självständighet som dess civilisation; den leder till uppkomsten av en aristokrati av arbetare och tekniker avskurna från all kontakt med massorna, till fortsatt arbetslöshet och till uppkomsten av ett ständigt växande trasproletariat.

Den kinesiska revolutionens verkliga läxa (se bland annat René Dumonts och Frantz Fanons skrifter) är att den ekonomiska och sociala utvecklingen måste vara folkets eget verk; att den måste gå genom en fortgående höjning av den tekniska utvecklingsnivån och genom skapandet av en egen kultur som utgår från de överallt existerande mänskliga och naturliga förutsättningarna. De rika ländernas ekonomiska hjälp kan visserligen vara värdefull (särskilt då det gäller uppbyggnaden av basindustrier som gruvindustrier, kraftverk, stålindustrier etc.) men kan dock aldrig spela mer än en begränsad roll.

Att söka förneka den fundamentala bristen på jämlikhet i ekonomisk utveckling eller att begära något slags global ekonomisk ”nivellerings” är en idealistisk tolkning av den proletära internationalismen. Motsättningen mellan de utvecklade och de underutvecklade länderna är en realitet som oundvikligen måste ta sig uttryck på det ideologiska planet (såsom den rysk-kinesiska konflikten visar; varken idémässigt eller känslomässigt kan denna realitet förbises eller överbyggas. Den proletära internationalismen består icke i att förneka denna motsättning; den består i att förhindra att motsättningen förvandlas till öppen schism. (Den intresserade läsaren hänvisas för en grundligare diskussion av denna författarens tes till hans introduktion till *Les Temps Modernes'* specialnummer om den rysk-kinesiska schismen, majnumret 1963.)

antingen försöker kapitalismen eliminera eller kringgå dessa problem genom att i överensstämmelse med Romfördragets ideologi återgå till de klassiska formerna för frihandel och privat företagsamhet varvid följderna blir konjunkturolycksfall och sociala spänningar som kommer att hindra kapitalismen från att fortsätta på denna väg. Eller också försöker den genom en reformistisk planering korrigera de cykliska konjunktursvängningarna och de allvarligaste snedbelastningarna och göra den monopolistiska expansionen socialt uthärdlig varvid den tvingas gå med på offentliga ingripanden vilka samtidigt som de försöker konsolidera systemet öppnar bräscher genom vilka en stark och medveten arbetarrörelse kan tränga in och ifrågasätta hela systemet. (I själva verket är alternativet inte så klart: *laissez-faire* som skapar sociala spänningar och reformistisk planering som erbjuder vänstern angreppsmöjligheter samexisterar i varierande doser.)

Hur som helst kommer den europeiska klasskampen under det kommande decenniet att bestämmas av den ekonomiska integrationen i Europa, vilken form denna än kommer att få, och av de spänningar som internationaliseringen av produktionen kommer att framkalla på alla nivåer. Vi skall därför nu undersöka vilka aktionsmöjligheter denna situation skapar för arbetarklassen och börjar med att eliminera de utvecklingslinjer som redan nu måste avvisas. Dessa utvecklingslinjer tycks vara följande:

1. *En återgång till den nationella protektionismen.* – Vissa fackliga organisationer (framför allt PCF och CGT) har hittills inte velat ta ställning till frågan om en övernationell kamp mot EEC, till ett alternativ till den kapitalistiska integrationen eller till vad man skulle kunna kalla ett "negativt deltagande" i de övernationella institutionerna. Denna ovilja tycks motiveras av att man inte vill *erkänna* den europeiska integrationen (i samma mening som man inte *erkänner* en regering) genom att utarbeta en strategi som skulle modifiera integrationens inriktning och innebörd. En sådan strategi skulle ju förutsätta att man accepterade den europeiska integrationen som ett fullbordat och irreversibelt faktum. Omvänt innebär en vägran att utarbeta en sådan strategi att man även i fortsättningen satsar på att experimentet tar en ända med förskräckelse.

Vi har redan sagt att ett sammanbrott för den europeiska integrationen inte kan uteslutas på kort sikt och att det skulle erbjuda arbetarrörelsen reella aktionsmöjligheter även om förhållandena vore föga avundsvärda och framtidsperspektiven föga lysande.

Men oberoende av hur EEC klarar av (eller bryts sönder av) den nära förestående krisen är internationaliseringen av produktionen en objektiv process förknippad med den moderna produktionsapparats struktur (både under kapitalistiska och socialistiska regimer).

På lång sikt måste därför en återgång till nationell protektionism och ekonomisk nationalism avvisas. Varken ekonomiskt eller politiskt kan den betraktas som en socialistisk målsättning eller lösning. Det är fruktbarare att undersöka hur arbetarklassen kan påtvinga internationaliseringsprocessen sina egna perspektiv både genom att på de europeiska institutionernas nivå kämpa för en antimonopolistisk integration och genom att utanför dessa institutioner organisera internationella motkrafter.

2. *En katastrofartad kris inom EEC eller i hela den kapitalistiska världen.* – Alla kapitalistiska näringsliv (både inom och utom EEC) är beroende av konjunktursvängningarna i kundländerna. Detta ömsesidiga beroende kommer att accentueras genom nationalstaternas ekonomiska "avrustning". De skilda staternas konjunkturpolitik kommer att bli mindre effektiv och Romfördragets liberala ideologi kommer att trubba av deras ekonomiska instrument. Och det är ju just därför en övernationell konjunkturpolitik håller på att utarbetas. Dess effektivitet kommer att bli begränsad men ändå tillräcklig för att allvarigare depressioner än de som drabbat USA – som är mycket sämre rustat i detta avseende än EEC-länderna – efter 1958 skall kunna undvikas.

3. *Ett bevarande eller återställande av konkurrensens fria spel.* – Denna målsättning, som bland annat är inskriven i de tyska socialdemokraternas program, är redan passerad och alltså illusorisk. Den kan inte betraktas som ett svar (och allra minst som vänsterns svar) på monopolkapitalismen. Den perfekta konkurrensen är död, om den någonsin existerat. Den monopolistiska eller oligopolistiska konkurrensen är den dominerande realiteten, och inga antitrustlagar i världen kan göra slut på konsumtionens underordnande under produktionen eller på profitjaktens dominans inom ekonomin. Den ekonomiska maktens koncentration till ett begränsat antal beslutscentra är en irreversibel tendens inom den moderna kapitalismen.

Allt detta innebär naturligtvis inte att produktionens och den ekonomiska maktens koncentration och internationalisering skall accepteras passivt. Det innebär bara att arbetarrörelsens kamp skulle bli slagkraftigare om den i stället för att abstrakt fördöma de pågående processerna, i hopp om att därigenom kunna hejda dem, påvisade nödvändigheten och möjligheten av antimonopolistiska lösningar med socialistiska förtecken. Jag anser att arbetarrörelsen, i stället för att föra en omöjlig frontalstrid mot den gemensamma marknaden och den ekonomiska integrationen, genom partiella och artikulerade aktioner skall kämpa för ett demokratiskt alternativ till kartellernas och trusternas Europa.

Kampens nivåer

De nivåer på vilka arbetarklassen enligt min mening kan ingripa i den pågående utvecklingen och förändra det kapitalistiska samhällets allmänna inriktning är främst:

a. Företagen

Den monopolistiska koncentrationen och konkurrensen, *men även teknikens utveckling*, skapar i de flesta branscher omställnings- och sysselsättningsproblem som kapitalismen tenderar att lösa på sitt sätt, d.v.s. utan hänsyn till de berörda arbetarnas eller landsändarnas behov. Arbetarnas eller böndernas motåtgärder kan uppenbarligen inte vara desamma vid strukturkriser, som är gemensamma för alla industrialiserade samhällen (kolkrisen, varvs-krisen eller jordbrukskrisen), som vid kriser som beror på monopolens finansstrategi. Vi skall därför i tur och ordning undersöka dessa bägge kristyper.

”En industribransch organiseras i våra dagar genom den kapitalistiska koncentrationens spel”, skriver Pierre Belleville i ”Une nouvelle classe ouvrière”, kap. V. ”När en trust skaffar sig kontroll över ett storföretag som tidigare varit relativt oberoende sker det inte nödvändigtvis för att lägga vantarna på vinsten. Avsikten kan vara att ”sanera” den produktionssektor som trusten dominerar genom att neutralisera den produktionspotential som företaget i fråga representerar.” Kriserna inom Neyrpic, Remington, General Motors i Gennevilliers etc. faller inom denna ram. Detsamma är fallet med snöpnigen av talrika företag inom den mekaniska verkstads-, läkemedels-, elektronik- och flygindustrin som efter att ha övertagits av utländska trustar blir servila tjänare åt moderföretaget, inställer all forskning och börjar avskeda personal, varvid de mest kvalificerade arbetarna får gå först. Ett slags vetenskaplig nykolonialism reserverar produktionens inriktning och all forskning för det (amerikanska, holländska eller engelska) moderföretaget, medan dotterföretagen får rent exekutiva uppgifter. Berövade all självständighet får dotterföretagen tjäna som stötdämpare vid konjunktursvängningarna, och deras arbetare är bland de första som får känna på följderna. Forskare, tekniker och kvalificerade arbetare är de första som blir lidande av denna underordnade beroendeställning som de kvalificerar dem som yrkesmän, krossar den intellektuella och kulturella autonomi de strävar efter och berövar dem den fulla utvecklingen av deras färdighet. Deras intressen är reellt eller potentiellt nära förbundna med de andra arbetarnas som trusten, i synnerhet i sina nyetablerade företag, tenderar att ge en yrkesutbildning som för livet binder dem vid ”deras” företag eftersom denna utbildning är värdelös utanför företaget.

Försvaret av sysselsättningen och yrkesautonomin blir i dessa företag ett försvar av företagets autonomi, eller i de fall då detta tillhör en överdimensionerad bransch (som General Motors i Gennevilliers) en kamp för socialiseringen av investeringsfunktionen och en omläggning av investeringar och produktion så att de överensstämmer med de verkliga behoven. Läke- medelsindustrin exempelvis, som är speciellt sårbar på grund av sin spridning, måste helt socialiseras, och de talrika vetenskapliga arbetarna som nu sysslar med pappersexercis och rutinuppgifter dirigeras till statliga forskningscentra, och detta både för att ge nytt liv åt en allmännyttig industri och för att göra slut på de huvudsakligen utländska trusternas exploatering av de sjukförsäkrade. I de vetenskapliga industrierna (t.ex. Neyrpic) kan på analogt sätt bara en nationalisering som respekterar företagets självständighet förhindra att deras forskningspotential utplånas, en potential som inte är räntabel enligt kortsiktiga finansiella kriterier.

Men i industrier som befinner sig i en strukturell kris kan försvaret av sysselsättningen knappast ta formen av ett försvar av företag som skall slås igen eller läggas om. Vi har redan sett att i fråga om jordbruket skulle försvaret av italienska och tyska spannmålsodlare gå ut över deras franska kolleger. På analogt sätt skulle försvaret av koldistriktet i södra Frankrike eller Borinage bara överföra krisen till Tyskland och Holland (samt England, Polen och USA). Eftersom kolkrisen liksom för övrigt varvs- och textilkriserna är ett Mondialt fenomen kommer arbetarklassen att vara slagen på förhand om den begränsar sig till defensiven. Kampen för sysselsättningen måste bli offensiv: arbetarklassen måste lägga fram en egen omställningsplan gentemot teknokraternas, kräva kontrollbefogenheter och börja striden på den grundvalen. Den måste konkret påvisa att omställningsproblemet går att lösa och att denna lösning inte ligger i upprätthållandet av driften vid oekonomiska och omoderna gruvor och varv utan i exempelvis utbyggandet av verksamheten vid de nationaliserade kolgruvorna (med exempelvis läkemedelsindustri) och i omvandling av varven till statliga mekaniska verkstäder. Och att det enda hindret för sådana lösningar, vilka överensstämmer med de krisdrabbade regionernas intressen, är den kapitalistiska statens tendens att inskränka sina ingripanden till krisdrabbade branscher och att till den enskilda företagsamheten överlåta de lönsamma och expanderande branscherna vilkas vinster normalt skulle täcka kostnaderna för omställningar och social utveckling.

På basis av en konkret omställnings- och utvecklingsplan som tar avstånd från statens ekonomiska politik och monopolens centraliserande strategi kommer arbetarklassen att kunna mobilisera andra befolkningsskikt som också är intresserade av att deklinerande industrier – som nästan alltid är av regional karaktär – ersätts av industrier som har framtiden för sig och av att sysselsättningsnivån i regionen inte sjunker. Behovet av omställningar erbjuder alltså arbetarklassen tillfällen till aktiva ingripanden i den pågående omvandlingsprocessen. Utarbetandet av planer för branscher och regioner som sätter käppar i monopolens och teknokraternas hjul är utgångspunkten för en ”alternativ” politik och för demokratiska planeringar med socialistisk inriktning.

b. Regionen

Vi har redan påvisat den, delvis åsyftade, ineffektiviteten i statskapitalismens regionala politik och skisserat de stora linjerna i den regionala utvecklingsmodell som måste ersätta denna regionala politik och det sysselsättningsmonopol som den oftast ger åt nyetablerade trustar.

Kampen för underutvecklade glesbygders harmoniska utveckling kan föras på grundval av ett antal mobiliserande teman:

- kamp för skolans oberoende i förhållande till företagen som vill lägga beslag på den för sin yrkesutbildning;

- kamp för etablerandet av offentliga industrier – i överensstämmelse med det regionala utvecklingsprogram som utarbetats av demokratiskt valda regionala församlingar – under regional kontroll;
- kamp mot trusternas och handelns utsugning av bönderna och för utvecklingen av produktionskooperativer, mekanisering och industriell förädling av jordbruksprodukterna ;
- kamp för lågräntelån till rationaliseringar, kooperativet etc.

c. Alternativet

Arbetarnas kamp för sysselsättning, högre löner etc. kan bara leda någon vart om man på det politiska planet lägger fram en alternativ samhällsmodell. Denna nya modell, vars realiserande förutsätter arbetarklassens politiska maktövertagande, fungerar som en referensram för dagskraven som utan den aldrig kan nå utöver det reformistiska perspektivet eller undgå att resorberas av systemet. Denna nya modell eller det ”demokratiska alternativet” till den monopolistiska planeringen får inte koncipieras i ren och skär oppositionslusta och bestå av en serie krav som presenteras ”därför att” kapitalismen inte kan tillfredsställa dem. Den inkarnerar i stället den djupare innebörden av de redan pågående striderna, den är den positiva bilden av den självständighet som arbetarklassen hävdar på ett negativt sätt genom att bryta staven över det nuvarande systemet..

Det gäller kort sagt att gentemot den kapitalistiska planeringen, som väsentligen är kvantitativ och som betraktar produktionen som ett självändamål och samhället som ett medel, ställa en kvalitativ planering som betraktar produktionen som ett medel att tillgodose de reella och autonoma behoven.

Det är i huvudsak fråga om behov som skapats av produktivkrafternas utveckling och som framför allt gäller: undervisning, sjuk- och hälsovård, urbanism, bostäder och offentliga kommunikationer, kultur och sport, forskning och information. I ett utvecklat samhälle där själva produktionsprocessen kräver att åtminstone skenet av vissa demokratiska fri- och rättigheter upprätthålls kan tillgodoseendet av dessa behov inte överlåtas åt den privata företagsamheten, d.v.s. åt individuell försäljning med förtjänst av nödvändiga tjänster. Dessa behov är väsentligen *sociala* behov som i allmänhet inte ger upphov till enskild efterfrågan och som inte kan tillgodoses av en kommersiell service för vilken det utmärkande är ”friheten” att sälja till högsta priser och ”friheten” att inte köpa till dessa priser.

Tillfredsställandet av dessa behov – som är prioritärt och imperativt därför att det både betingar reproduktionen av arbetskraften (den enkla reproduktionen: sjuk- och hälsovård, urbanism, bostäder, och den vidgade reproduktionen: undervisning, forskning, information, kultur) och samhällets mänskliga uthärdlighet – representerar alltså vad man kan kalla för det privata initiativets ”allmänna sociala kostnader”. Det är fråga om åtminstone potentiellt konstruktiva och kulturella behov, och det sätt och den omfattning de tillfredsställs på betingar utvecklingen, av de mänskliga färdigheterna och de sociala relationernas ”mänsklighet”.

Eftersom tillgodoseendet av dessa behov inte kan ge upphov till profit och kapitalbildning överlåts det åt det allmänna och figurerar på nationalbudgetens debetsida, d.v.s. i kolumnerna för utgifter och improduktiva investeringar. Kapitalismen har inget spontant intresse av att dessa behov tillfredsställs²² eftersom den sociala service, som tillgodoser dem, skattevägen

²² Den kan däremot ha ett politiskt intresse därav, vilket är det utmärkande för neokapitalismen: utvecklingen och demokratiseringen av undervisningen exempelvis är nödvändiga för fullföljandet av den monopolistiska expansionen och en förbättrad hygien för arbetskraftens effektivitet. Men detta är ett *politiskt* och *inte* ett *spontant* intresse, ty utvecklingen av den offentliga sektorn som ökar skattetrycket och åtminstone potentiellt

lägger beslag på en del av mervärdena, som annars skulle ha konsumerats eller återinvesterats med vinst, och eftersom den sociala konsumtionen lägger beslag på en del av den enskilda köpkraften som annars skulle ha gått till de kapitalistiska företagens kassor.

Företagen är alltså intresserade av att i möjligaste mån begränsa den sociala konsumtionen och att kvantitativt och kvalitativt underordna den under den privata kapitalbildningen. Eftersom dessutom kapitalbildningskällorna och sysselsättningen kontrolleras av privatkapitalet och eftersom propagandan för konsumtionsvaror nödvändigtvis är mycket effektivare än den (för övrigt icke existerande) propagandan för social konsumtion skulle kunna bli, spelar de kapitalistiska monopolerna en dominerande roll vid inriktningen av alla samhällslivets aspekter. De påtvingar samhället sin konstruktionsmodell och ifrågasätter demagogiskt den sociala konsumtionens berättigande.

Hela sektorn av potentiellt konstruktiva behov offras, atrofiaras och underordnas alltså under den kapitalistiska produktionssektorn. Med andra ord: de mänskliga behoven underordnas kapitalet, konsumtionen underordnas en produktion som är sitt eget mål och de sociala relationernas (kvalitativa) utveckling underordnas kapitalbildningens (kvantitativa) utveckling.

De sociala och historiska omständigheter som möjliggjort denna underordning är huvudsakligen de som har samband med arbetets alienation eller avhumanisering i de högt industrialiserade länderna. Därmed menar jag att den passiva konsumenttyp som monopolkapitalismen behöver för att kunna behålla sitt grepp över samhällslivets alla sfärer och forma det efter eget skön ingenting annat är än en individ som i sina konsumtionsbehov avspeglar sin vilshenhet i produktionen: med andra ord den atomiserade arbetaren som passiviserats av sina på förhand bestämda, monotona arbetsuppgifter, som saknar ansvar för sitt arbete och förmåga att påverka produktionsinriktningen, som är avskuren från sin produkt, dömd att sälja sin arbetskraft och tvingad att *drömma* om en mänsklig tillvaro genom införskaffandet av prefabricerade statussymboler och genom konsumtion av eskapistisk pseudokultur.

Arbetarrörelsens kamp skulle indirekt och ofrivilligt spela monopolkapitalismen i händerna om den begränsades till konsumtionskrav och inte samtidigt framförde krav på maktbefogenheter och ifrågasatte arbets- och produktionsförhållandena, konsumtionsstrukturen, kort sagt hela den kapitalistiska civilisationen.

I det sammanhanget är det betydelsefullt att påvisa att "överflödet" och utsugningen är två sidor av samma sak, eftersom den aktuella kapitalbildningstypen kräver slöseri. Kapitalismen tenderar att i konsumtionsvarorna inkorporera så mycket "tillagt värde" som möjligt, vare sig *det ökar produktens bruksvärde eller ej*, som då man komplicerar enkla behovs tillfredsställande genom lyx-emballage och dylikt, genom dyrbara ersättningsvaror som snabbt slår ut sina billigare varianter eller genom att ersätta robusta material med material som slits ut snabbare (exempelvis nya syntetiska fibrer) och som kräver nya maskiner tack vare vilka man kan undvika konkurrens och lägre profiler och priser.

Det gäller naturligtvis inte att predika "återhållsamhet" på basis av någon idealistisk och puritansk distinktion mellan "sanna och sunda" och "artificiella och dekadenta" behov. Men det gäller att hålla i minnet att i ekonomier med begränsade resurser allt inte kan göras på en gång och att man därför måste välja en prioritetsordning. Och att den som finns inneboende i kapitalismen innebär: prioritet för individuella konsumtionsvaror av "överflödstyp" vilka möjliggör en kraftig kapitalbildning med överexploatering och lång arbetsvecka till förfång för de sociala och kulturella behovens tillfredsställande och individernas fulla mänskliga

utveckling. Att underordna produktionen under konsumtionen och ekonomin under producenternas behov och kontroll på alla nivåer där dessa behov och denna kontroll kan manifesteras – företag, kommuner, regioner, branscher, skolor – är det allmänna målet för en antimonopolistisk planering, som bara kan realiseras genom att kapitalets de faktodiktatur bryts.

Kampens internationalisering

Planeringen är inget självändamål. Vi måste gentemot vissa reformistiska teoretiker inom arbetarrörelsen understryka att en planering bara är av intresse för arbetarklassen i den mån den gör det möjligt för arbetarna att utvidga sin makt, hävda sin ställning som ledande klass och beröva monopolkapitalets direkta och indirekta representanter ledning över ekonomin, eftersom detta är villkoret både för tillgodoseendet av de sociala behoven och för införandet av en demokrati med socialistiska förtecken.

Och planeringen får inte begränsas till en enkel omfördelning av inkomsterna och till realiserandet av vissa sociala mål i utbyte mot att arbetarklassen samarbetar med planerarna – d.v.s. ”lönedisciplin” och uppgivandet av klassautonomi och maktbefogenheter. Det intressanta med planeringen är att den tillåter en bred offentlig debatt om ekonomins inriktning och prioritetsordning och att den därigenom gör det möjligt för arbetarklassen att lägga fram alternativa lösningar och en annan utvecklingsmodell och att påvisa den politiska, och inte den materiella, karaktären i kapitalismens trångmål.

När man talar om arbetarklassens ”deltagande” och om de målsättningar och nya lösningar som skall framläggas i samband därmed är det alltså inte fråga om att arbetarklassen skall delta i planeringens utformning för att sedan fångas i en kompromiss som genomdrivits av en ”opolitisk” expertkommission.

Men man får inte heller låsa sig i en maximalistisk ”allt eller intet”-position, vägra att kämpa för dellösningar och strukturreformer under förevändning att de inte kan avskaffa kapitalismen och begränsa sig till att organisera missnöjet i väntan på den dag då arbetarklassen kommer till makten. Tvärtom, viljan och möjligheten att erövra makten kan bara konkretiseras om arbetarrörelsen skisserar nya konkreta lösningar som är baserade på arbetarnas behov och som redan nu är förenliga med ekonomins möjligheter men uppenbarligen inte med de existerande ekonomiska och sociala strukturerna; om den genom kampen för dessa alternativlösningar och de strukturreformer de kräver kan skapa *kontinuitet* mellan dagens aktioner och en socialistisk omdaning av samhället, och om den kan öppna arbetarnas ögon för att det socialistiska samhället varken är något som ligger bortanför det nuvarande samhället eller något som kan hejda eller rentav kasta om de pågående processerna utan att det socialistiska samhället finns närvarande i dessa processer som deras inre motsättning och som ett objektivet och subjektivt krav på nyorienteringar.

På så sätt kan arbetarklassens ”negativa deltagande” i utarbetandet av planeringen och i fastställandet av dess målsättningar ge upphov till massaktioner som kan mobilisera arbetarmassorna för nya mål, höja deras medvetenhetsnivå och demonstrera och öka deras kampberedskap och styrka.

I praktiken kanske man ändå måste acceptera kompromisser. Men:

1. Kompromisserna kommer inte att utges för något annat än vad de är, d.v.s. en tillfällig resultant av ett tillfälligt kraftförhållande som kan ändras genom nya strider.
2. Kompromisserna kommer att ge arbetarklassen fördelaktigare utgångspunkter för kommande strider ju starkare de kollektiva påtryckningarna varit under diskussionsfasen.

Det är uppenbart att detta strategiska och dialektiska utnyttjande av planeringen i syfte att

oavbrutet höja kampens nivå inte är förenligt med byråkratiska och abstrakta målsättningar. Om de fackliga organisationerna utarbetar ett nytt mer eller mindre stelbent schema för internationella specialiseringar på den gemensamma marknaden riskerar de att isolera sig från massorna.

Men de får inte heller ignorera de internationella koordinationsproblemen i sina målsättningar och program. Och de får framför allt inte förorda nationella lösningar som skulle leda till att arbetarna i ett grannland drabbas av en kris som härjar i en viss bransch. Om de med snävt nationella aktioner bekämpar monopolens internationella strategi riskerar de att framkalla splittring och ömsesidigt försvaga varandra.

Vi återkommer därför till problemet med arbetarrörelsens internationella strategi inför den europeiska integrationen och till en eventuell övernationell planering. Ty även lokala aktioner för omedelbara och konkreta mål kräver koordination och internationell strategi om de skall bli effektiva. Detta kan lätt beläggas med några exempel:

1. I de klart överdimensionerade industrierna med kraftig kommersiell konkurrens (t.ex. bilindustrin) brukar de nationella monopolen bemöta arbetarnas krav med att de måste kunna hävda sig i den internationella konkurrensen. Direktionen för Régie Renault har exempelvis gjort gällande att om den gav vika för arbetarnas krav skulle sysselsättningen, investeringsplanerna, försäljningspriserna, produktionsvolymen och förmågan att konkurrera med den utländska produktionen hotas, och att arbetarna därför i allas intresse borde ge direktionen fria händer.

Arbetarklassen kan bara slippa ifrån att på så sätt betala kostnaderna för den monopolistiska konkurrensen om den:

- bemöter arbetsgivarnas argumentation med exakta jämförelser från andra länder rörande "lönekostnader", arbetstidens längd och "sociala förmåner";

- samordnar kraven framför allt vid förnyandet av kollektivavtalen. Bara på så sätt kan man undvika att fackliga segrar i ett land utnyttjas av ett annat land som delvis övertar det första landets produktion.

2. I de branscher som domineras av ett internationellt monopol (t.ex. Philips och IBM inom elektroniken, Frigidaire inom hushållsmaskinsbranschen, Lever och Nestlé inom livsmedelsindustrin, Saint-Gobain inom glasindustrin, Olivetti och Remington inom kontorsmaskinsbranschen) av en internationell kartell (olja och petrokemi, aluminium) eller av ett internationellt holdingbolag förlorar det lokala strejkvapnet sin effektivitet efter fusionen av de nationella marknaderna och framför allt sedan överkapaciteterna blivit uppenbara. Varje trust kommer att i det oändliga lockouta arbetare som strejkar i något av dess företag om arbetarna vid trustens företag i andra länder inte strejkar. I alla branscher som behärskas av internationella monopol och karteller måste kampen synkroniseras och ta formen av *gemensamma aktioner*.

3. I branscher som drabbats av strukturkriser (kolindustrin, varven och delvis textilindustrin) måste omställningsplanerna ta hänsyn till dessa branschers position på den gemensamma marknaden och till deras avsättningsförhållanden på världsmarknaden. Kampen mot permitteringarna på varven exempelvis måste åtföljas dels av krav rörande den produktionsvolym som kan projekteras med hänsyn till världsmarknaden (inklusive de socialistiska länderna) och dels av krav på nya fabrikationer som varven efter en omläggning i statlig regi skulle kunna påbörja med tanke på u-ländernas behov.

Arbetarrörelsen kan bara föra en offensiv strategi i fråga om industriella och regionala omläggningar om den stöder sig på ekonomiska branschundersökningar på EEC-nivån, vilket förutsätter ett konstant informationsutbyte mellan de olika ländernas landsorganisationer.

Det framgår klart av dessa tre exempel att de fackliga organisationerna måste föra upp sin strategi på åtminstone samma internationella plan som kapitalismen. Och vi kommer då tillbaka till de problem som vi tog upp i första delen av denna exposé: eftersom internationaliseringen av marknaderna, produktionen, konjunkturpolitiken etc. kräver och tenderar att skapa en övernationell stat och en övernationell programmering aktualiseras frågan hur arbetarrörelsen skall ställa sig till dessa institutioner. Skall den ta avstånd från dem eller vara med och bygga upp dem i hopp om att på så sätt kunna göra dem mera demokratiska? Eller skall den vänta tills de existerar för att sedan fastställa sin taktik?

Den första attityden skulle vara steril: ett fördömande av en pågående process måste nödvändigtvis bli verbalt och abstrakt och utgör ingen grundval för en offensiv strategi.

Den andra attityden, som innebär att man deltar i skapandet av de nya institutionerna, skulle vara ett självbedrägeri under nuvarande förhållanden. Vad skulle arbetarklassen egentligen delta i? Om EEC:s övernationella beslutscentra vore underställda demokratisk kontroll från representantförsamlingar som kunde påverka politiken och mobilisera massorna för nya perspektiv skulle deltagandet ha någon mening. Men saken ligger ju inte till så. EEC är ju ingenting annat än en teknokratisk projektion av en samling stater i vilka arbetarklassen inte har någon makt, och dess organ är undandragna all kontroll från representantförsamlingarnas sida. Att under sådana förhållanden delta i definierandet av en övernationell politik skulle innebära att arbetarklassen accepterade ett möte med teknokratin och arbetsgivardelegationer, accepterade att slåss utan vapen mot beväpnade motståndare och på förhand accepterade villkor som senare inte kunde ifrågasättas. Det är svårt att tro att arbetarrörelsen på den övernationella nivån skulle kunna vinna ett inflytande och en makt som den saknar på de nationella planen.

Men den tredje, avvaktande, attityden är inte heller realistisk. Om arbetarrörelsen väntar tills övernationella organ, utrustade med verklig makt, definierar ramen för varje lands ekonomiska, sociala, finansiella, skatte- och konjunkturpolitik är den för sent ute och kommer att tvingas på defensiven. Och den har då inte heller kunnat utnyttja mellantiden till att skapa en internationell facklig front och ett alternativt perspektiv.

Ty det viktiga är att man skapar en facklig front som tack vare sina påtryckningar på de nationella planen kan bilda en verklig motkraft på det internationella planet.

Inriktningen av och innehållet i dessa påtryckningar framgår av de tidigare analyserna:

1. Försvar av sysselsättningen, yrkesautonomin och företagens självständighet vilket innebär: arbetarkontroll över företagens lokala och internationella politik. I fråga om internationella karteller och monopol kan denna kontroll bara säkras genom en internationell koordinering av de problem som branschens fackförbund ställs inför och av de aktioner de projekterar.

En utvidgning av arbetarnas befogenheter i företagen är ett första mål.

2. En omställnings- och utvecklingspolitik som överensstämmer med varje regions behov vilket förutsätter:

a. decentralisering och demokratisering av ekonomiska beslutscentra. En "europeisk" regionalpolitik, som syftar till regionernas utveckling och omstrukturering, skall bygga på en harmonisering av de lokala projekten och inte följa den motsatta väg man nu är inne på;

b. vidareutveckling av de offentliga initiativen både i expanderande branscher och inom jordbruket. Försvar av nationaliseringar och kamp för ytterligare nationaliseringar under demokratisk kontroll är ett andra imperativ.

3. Omorientering av ekonomin och konsumtionsstrukturen i överensstämmelse med reella prioriteringar vilket förutsätter:

- a. utveckling av den fackliga kampen för löner och arbetsförhållanden och ett hårdnackat försvar av den fackliga autonomi;
- b. kamp för en skatte-, social- och investeringspolitik som kvalitativt och kvantitativt skiljer sig från den kapitalistiska ”programmeringen”;
- c. socialiseringen av investeringsfunktionen (en effektiv nationalisering av kreditväsendet) är det fundamentala villkoret för en antimonopolistisk planering.

Innan de övernationella institutionerna träder i verksamhet kan samordnade aktioner för dessa målsättningar, som ingen europeisk arbetarrörelse kan jäva, utöva ett avgörande inflytande på EEC:s politik. Dessa påtryckningar kan ske både på det nationella och övernationella planet.

I den nuvarande fasen är det framför allt genom att bearbeta nationalstaternas regeringar som arbetarrörelsen effektivast kan påverka EEC. Ty om en stat under arbetarrörelsens tryck tvingas till reträtter och strukturförändringar kommer den att i EEC slåss för att den politik som påtvingats den inte blir en nationell specialitet. Och då måste arbetarrörelsen i de andra länderna påverka sina respektive regeringar i samma riktning och förhindra att ett antikapitalistiskt genombrott i ett land motarbetas av grannländerna.

Men under en senare fas, som sannolikt inte är avlägsen, då nationalstaterna kommer att berövas sina ekonomiska befogenheter av EEC måste arbetar- och bondeorganisationerna utöva påtryckningar på denna. Då måste de på det övernationella planet bekämpa ”programmerarnas” ekonomiska lösningar, framlägga egna antimonopolistiska alternativ och förhindra att EEC blir en ekonomisk krigsmaskin riktad mot de antiimperialistiska revolutionerna eller de socialistiska länderna.

Denna aktion på övernationell nivå förutsätter att de fackliga organisationerna inom EEC enas om en gemensam politik och strategi, vilket är ogörligt för närvarande och en tid framöver. Och om en toppöverenskommelse mellan organisationerna skulle komma till stånd på basis av ett ”minimiprogram” är den inte ens önskvärd.

Men vad som kan realiseras redan nu är ett internationellt fackligt samarbetsorgan som kan bearbeta EEC-institutionerna i avsikt att förhindra alla övernationella beslut eller organ som är oförenliga med de ovan angivna målen, nämligen:

1. med större befogenheter för arbetarna i företagen;
2. med demokratiseringen av de ekonomiska besluten, utbyggnaden av den offentliga sektorn och utvidgningen av nationaliseringarna och
3. med den fackliga autonomi och socialiseringen av investeringsfunktionen.

Vad som också kan realiseras redan nu är att varje landsorganisation sätter i gång en rad djuplodande undersökningar om de nationella målsättningarna i fråga om den regionala utvecklingen, de sociala prioriteringarna (undervisning, socialpolitik, offentlig service, löneutjämning, betald semester etc.) sysselsättningen, den fackliga rörelsen, produktionen inom de skilda branscherna etc.

En koordinering av målsättningarna och aktionerna blir en praktisk nödvändighet sedan dessa undersökningar sammanställts, ungefär som den europeiska ”programmeringen” är ett resultat av sammanställningen av arbetsgivarprogrammen: sedan varje landsorganisation informerats om de andras mål måste den ta hänsyn till dem i sin egen politik... *Grundstenarna* till en gemensam ekonomisk utvecklingsplan i europeisk skala kommer då att läggas, och nödvändigheten av att utarbeta en sådan plan som ett alternativ till kartellernas och EEC:s kommer att framstå klarare.

Men det är därför ingalunda fråga om att redan nu sträva efter att samordna eller att

centralisera den europeiska arbetarrörelsens strategi, vilket inte bara är möjligt i dagens läge utan också skulle leda till byråkratisk stelbenthet. Det gäller i stället att samordna de branschmässiga, regionala och nationella strategierna i de olika länderna så att de stärker och inte motverkar varandra, och det gäller att bevara möjligheterna till antikapitalistiska genombrott i varje EEC-land samtidigt som man låter aktionerna utvecklas efter sina egna målsättningar, även om dessa skulle vara mera avancerade i ett land än i de andra. Och man får aldrig bromsa någon nationell aktion eller branschaktion under förevändning att den skulle vara alltför avancerad i förhållande till aktionerna i andra länder. Man måste i stället lita till den smittande effekten hos nationella fackliga segrar, ty deras dagar är räknade och det är främst ur dem som arbetarrörelsen hämtar styrka.

Men arbetarrörelsen måste redan nu pröva på gemensamma aktioner, hur decentraliserade och hur begränsade deras mål än kan vara. Det är bara genom enade aktioner som arbetarrörelsen i morgon, då de övernationella institutionerna träder i funktion, kan bilda en front som är i stånd att utöva ett större inflytande än trusterna både på nationalstaternas regeringar och på de europeiska institutionerna. Och denna aktionsenhet kan i sin tur bara uppnås om de fackliga organisationerna hårdnackat försvarar sin autonomi och vägrar att underordna sig både stater och partier.